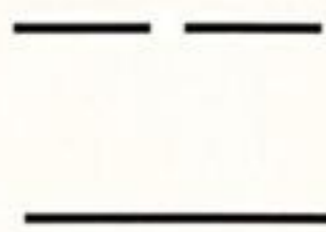

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Balassiról és Madáchról:

Tózsér Árpád, Kovács István, Kovács Erzsébet,
Kiscseri Mihály, Konczek József, Pekár István

Jobbágy Károly és Juhász Ferenc
József Attiláról

Sorsok, történetek:

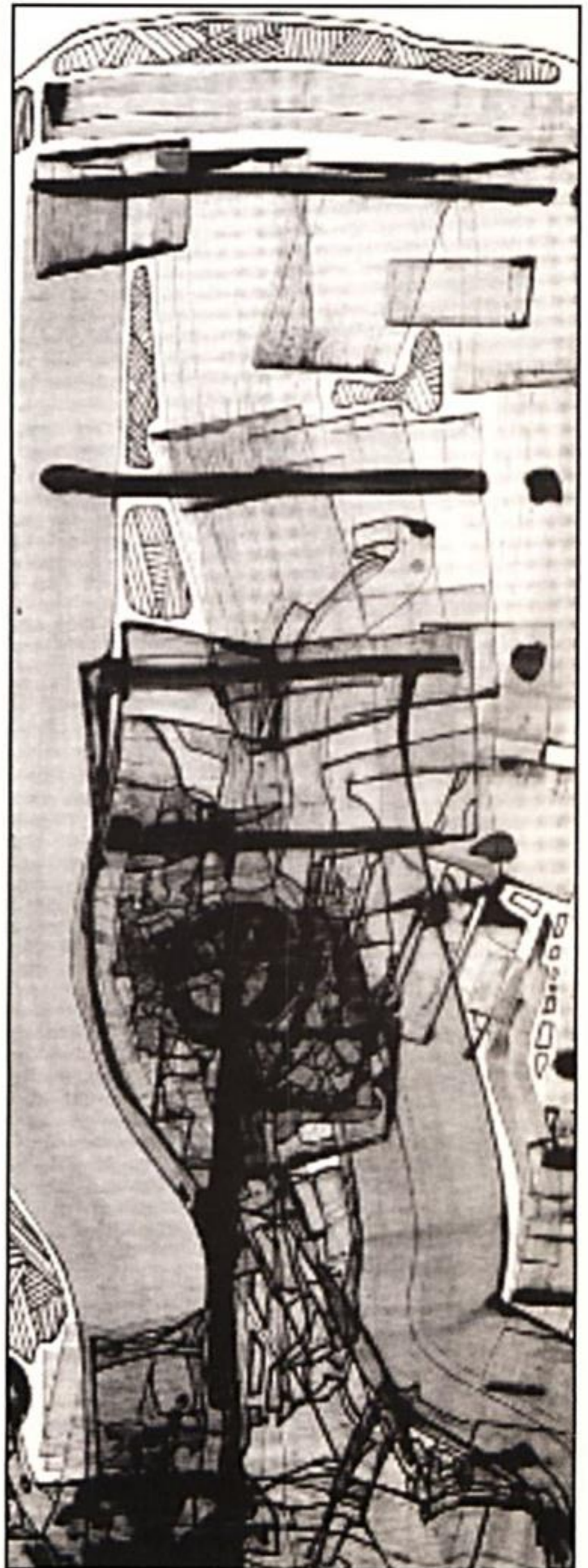
Sulyok László, Kúti István, Bozó Gyula
írásai Salgótarjánról

Faludi Ádám, Kabdebó Tamás,
Szigethy Gábor, Pákovics Miklós, Nyilas Atilla,
Lukács Gergely Sándor,
Kaiser László, Széki Patka László művei

Tellingér István: Fikció III.
(részlet)

A *Palócföld* 2004. évi Madách-pályázatára 38 pályázó küldött be tanulmányt, míg a Mikszáth-pályázatra 133 pályázótól érkezett szépirodalmi anyag.

A zsűri tagjai: Géczi János költő (vers), dr. Monostori Imre irodalomtörténész (próza), dr. Horváth István történész (tanulmány). A zsűri elnöke: dr. Praznovszky Mihály főszerkesztő.

A pályázat eredményhirdetésére 2005. január 18-án Balassagyarmaton került sor a hagyományos Madách-nap keretében.

Díjazottak:

Szépirodalmi kategória:

I. díj	Faludi Ádám (Tatabánya)
II. díj	Nyilas Atilla (Budapest)
III. díj	Mizser Attila (Fülek)
Különdíj	Koncsek József (Magyarnándor)

Tanulmány kategória:

I. díj	Kabai Csaba (Onga)
II. díj	Cegléd József (Érsekvadkert)
III. díj	dr. Csongrády Béla (Salgótarján)
Különdíj	Földváry Györgyi (Budapest)

A Madách-díj 2005. évi kitüntetettjei:

Lukács Margit színművész (posztumusz)
Kapros Márta néprajzos, muzeológus (Balassagyarmat)
Nógrád Táncegyüttes (Salgótarján)

Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata a város szellemi életében játszott kimagasló szerepéért az 50 éves *Palócföld* folyóiratot Pro Urbe-díjjal tüntette ki.

A díjat Puszta Béla polgármester adta át a Város Napján, 2005. január 21-én.

Élő irodalmi folyóirat mutatkozott be 2005. január 21-én Salgótarjánban a József Attila Művelődési Központban *Palóc Parnasszus* címmel.

Szerkesztői: dr. Csongrády Béla, Sándor Zoltán és T. Pataki László

Tartalom

Pekár István	Madách ünnepén	3
<i>Ismét Balassi</i>		
Tőzsér Árpád	Palóc idiómák Balassi Bálint költészetében (<i>tanulmány</i>)	7
Kovács István	Balassi emléktáblája a Szent Anna utcában (<i>vers</i>)	14
Kovács Erzsébet	Balassi és Rimay: az első magyar költőpáros (<i>tanulmány</i>)	15
Kiscseri Mihály	Átok helyett (<i>vers</i>)	18
Koncsek József	Ez egy isteni szeretetre, miként Júlia szerelmére is vágyik (<i>Balassi Bálintnak újabb verseiből</i>)	22
<i>József Attila 100 éve</i>		
Jobbágy Károly	„Kései sirató” (<i>vers</i>)	23
Juhász Ferenc	Logika és varázslat (<i>verspróza</i>)	24
<i>Városkép</i>		
Sulyok László	Kölyökember a forradalomban II. rész	26
Kúti István	„A fehér csúcs ostroma” és mai emlékezések	41
Bozó Gyula	Kojnok Nándorról, kissé szubjektív módon	50
<i>Új írások</i>		
Faludi Ádám	Mint a pinty (<i>elbeszélés</i>)	56
Kabdebó Tamás	Babics Csével (<i>elbeszélés</i>)	61
Szigethy Gábor	Múltkóstoló: Versfaragványok	67
Pákovics Miklós	Mindenki soproni (<i>esszé</i>)	70
Nyilas Atilla	Talkshow (<i>vers</i>)	72
Lukács Gergely Sándor	Fényrom az arcom (<i>25 haiku</i>)	81
Kaiser László	Te többet tudsz (<i>vers</i>)	84
Széki Patka László	Csokonai Vitéz Mihály gordiuszi csomója (<i>vers</i>)	84
<i>A világ körülöttünk</i>		
Mátis András	A kultúra fejlesztésének lehetőségei a vidék Magyarországon	85
Baráthi Ottó	A környezetvédelem magatartás és mentalitás is. Beszélgetés dr. Kecskeméti Sándor környezetvédelmi szakértővel	91
K. Peák Ildikó	XII. Országos Rajzbiennálé	101

Könyvről könyvre

Kovács Tibor	Egy különleges „hármaskönyvről” (Bettes István–Dudor István–József Attila: Gyémánthegyen)	103
Hatvani József	Barangolás évszakról évszakra (Faragó Zoltán Négy évszaknyi barangolás)	106

Számunk illusztrációit a XII. Rajzbiennálé anyagából válogattuk.
A címlapon Tellingner István *Fikció III.* című művének részlete látható.
Fotó: Arcus Kft., Vác

Nógrád megye irodalmi, művészeti, közéleti folyóirata • Főszerkesztő: Praznovszky Mihály; fõmunkatárs: Nagy Pál (*Párizsi Magyar Műhely*); szerkesztők: dr. Kovács Anna, Bagyinszky Istvánné (*szerkesztõségi titkár, telefon: 32/310-140*) • Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár (*3100 Salgótarján, Kassai sor 2.*); Felelõs kiadó: Bódi Györgyné dr. • Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu/palocfold; e-mail: palocfold@bbmh.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (*VI. kerület Andrássy út 45.*) • 2005-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megőrzünk, de nem küldünk vissza • ISSN 05555-8867 • INDEX 25925

Lapunk megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram

Nógrád megye Madách-díja (2004) és Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)

Madách ünnepén

*A régi eszmék többé nincsenek.
Nem kisszerű volt-é a hon fogalma?
Előítélet szülte egykor azt,
Szűkkeblűség, versenygés védte meg.
Most már egész föld a széles haza.*

Arra a géniuszra emlékezünk most, aki innen indult palóc őseink közül, és megalkotva a magyar drámairodalom mindmáig legklasszikusabb művét, a negyven nyelvre lefordított *Tragédiát*, egészen a miénk maradt, nógrádiaké. Itt született, néhány év kivételével itt élte le életét, és itt nyugszik szűkebb hazánk földjében.

Amikor a megtisztelő felkérést megkaptam, átnéztem a Balassagyarmati Honismereti Híradó számait, s elolvastam a korábbi köszöntőket. Nagyszerű írásokra leltem, meg is rettentem a feladattól. Mégis, mire hegyezzem ki mondanómat? Gönz Árpád, Jókai Anna a kilencvenes évek elején a rendszerváltással fűzte össze a madáchi örökséget. Praznovszky Mihály négy esztendeje az új évezredből merített ihletet. Az én vezérfonalam, hogy Madách Imrét most először köszönthetjük uniós polgárokként.

Száznyolcvankét éve született, olyan korban, amikor egy évszázad alatt annyit sem változott a világ, mint most egy év alatt. Újfalvy Sándor az Egy régi jó táblabíró című írásában Madách szüleinek nemesi világát idézi.

Keczeli uram – írja a szerző - a kolozsvári református iskolában deákul, magyar történelmet és földleírást tanult, azután a honi törvény gyakorlati részét Vásárhelyt. Tanulását végezve haza szállott ősei lakába. Gazdászathoz nem fogott, csak folytatá azt azon az úton, mint elei századok óta vitték legkisebb változtatás nélkül: a házban is, az udvaron épület, bútor, ló, marha, gazdasági eszközök egytől egyig hajdaniak. Jövedelme kevés volt, kiadását még kevesebbre szabta. Maga, neje és gyermekei öltözetük a század elején ugyanaz volt, mint utoljára. A változtatásnak semmi sem volt alárendelve. Házi bútorai jó erős fából és keményen készítve, századokig tartottak.

Nos ezt az alig rezdülő életet zavarta meg a reformkor, majd forgatta fel a jobbagyfelszabadítás, a szabadságharc, a Bach-korszak, az egyre jobban erőre kapó kapitalizmus. Egy évszázadokig mozdulatlan világ folyamatos változásra kényszerült. Ekkor született *Az ember tragédiája*.

Azóta bizony sokat változott a világ, mit jelent a ma emberének Madách, és fő műve? A kereskedelmi televíziók és a bulvársajtó által elbutítottaknak nyilván semmit. A minap egyetemistákat kérdeztem – bölcsészeket, közgazdászokat –, hogy nekik mit jelent? Az iskolában túlelemzik, nyelvezete nehézkes – mondták, – de tartalmi mélysége, átgondoltsága lenyűgöző. Ahogy sorra veszi az emberiség nagy kérdéseit, ahogy azokra választ keres. Más divatos szerzők ennyi gondolatból húsz könyvet írtak volna. Nem véletlen, hogy az aforizma gyűjteményekben a *Tragédia* sorait oldalakon át idézik.

Túlelemzik, mondták a fiatalok, de aki a *Tragédiához* nyúl, ezt nem kerülheti el. Nem kerülheti el, mert mindenre talál benne utalást, üzenetet. Olyan, mint a Biblia.

Nemes, de terhes önlábunkon állni – mondja a paradicsomban kísértő Lucifer.

Mennyire illenek ezek a sorok a felszabadított, de önállóságukkal élni képtelen, jobbágyokra, de a rendszerváltás sokmillió vállalkozni képtelen vesztésére is. Az éppen szárnyát bontó hazai kapitalizmus idején már csalhatatlan ösztönnel int annak veszélyére is.

A család s tulajdon

Lesz a világnak kettes mozgatója,

Melytől minden kél, s kín születni fog.

És e két eszme nő majd szüntelen,

Amíg belőle hon lesz és ipar,

Szüelője minden nagynak és nemesnek,

És felfalója önnön gyermekének.

A *Tragédia* megjelenése után száz évvel derült ki, hogy a jólét teremtette komfort, a szociális háló felszabadít a családi, rokoni közösség vigyázó, óvó, de egyúttal korlátozó figyelme alól. Innen csak egy lépés a család válsága. S a figyelmes olvasó könnyen megtalálja a költő személyes tragédiájának szemérmes vallomásait.

Minő csodás kevercse rossz s nemesnek

A nő, méregből s mézből összeszűrve.

Mégis miért vonz? Mert a jó sajátja,

Míg bűne a koré, mely szülte őt.

Mennyi fájó élményt rejtenek a sorok. Az összesűgások, a szánakozások mardosó szégyene, álmatlan éjszakák vágyakozása, de ott a felszabadító megbocsátás is. Amint kezdtem, ez az első Madách-ünnepség, amit az Európai Unió polgáraitól élünk meg. Évtizedek óta ide vágytunk, de a csatlakozás terhes is. A változások üteme oly szédítő, hogy már sejtéseink sincsenek. Ezt a sajátos helyzetet Madách nyilván nem ismerhette, de a változás őt is foglalkoztatta:

Nem az idő halad: mi változunk,

Egy század, egy nap szinte egyre megy.

Igazából a 20. század, – lassan megszokjuk, hogy a múlt század – vált a hegyomlás-szerű változások korává. Változásoké, amelyek inkább kihívások, mint lehetőségek voltak nekünk magyaroknak. Sodródások, kényszerpályák, vargabetűk, megaláztatások. Vesztett világháborúk, ország csonkítások, eltiport forradalom, földreformok, államosítások, privatizációk. Ebbe egy Svájc gazdagságú állam is belebukott volna. S tudjuk, nem is a gazdasági következmények a legsúlyosabbak.

Madách Imre életének zömét, három rövid évtől eltekintve egy húsz kilométer sugarú körön belül élte le. Most ez a tenyérnyi terület két országhoz tartozik. Amikor szécsényi középiskolásként először kirándultunk Alsósztrégovára, némán és tétován jártuk a termeket, mert nem volt magyarul tudó idegenvezető. Már nem emlékszem a kirándulás egyéb részleteire, de ez a megalázó momentum máig megmaradt. Egy 1900-ban készült tanulmány szerint 1985-ben 36 millió állampolgára lesz a történelmi Magyarországnak, s az akkori asszimilációs tendenciákat követve 30 millió lesz a magyar. Nos a Kárpát-medencében ma körülbelül 38 millió ember lakik, ebből 12,5 millió a magyar. Egy európai középhatalom a kis népek sorába került.

Sokat vártunk a rendszerváltástól, majd attól a perctől, amikor átlépjük az Európai Unió kapuját. Visszatekintve az elmúlt másfél évtizedre, kimondhatjuk egyenesen:

csalódottak vagyunk, rosszkedvűek, kifosztottak. Madách megfogalmazza kedvetlenségünk lényegét:

*Míg a tömeg, nem nyerve semmit is,
Nevet cserél, a gazda megmarad.*

Madách földje, Mikszáth görbe országa, amely egykor a Felvidék kapuja volt, válságtérséggé vált. Falvak során mehetünk át, hogy legelésző állatot látnánk. Az egykor Glatz Oszkár ecsetjére kívánczó festői vidék, ahol a szántók a legelők és az erdők mozaikszerűen váltották egymást, lassan elvadulnak. A szántók ugaron, a legelők elbokrosodva, az erdők tarra vágva.

A falvak népe, amely a népi kultúra páratlan gazdagságával bírt felére, harmadára csökkent. Igaz, a rendszerváltást követően gáz, telefon, ivóvíz, csatorna és kábeltévé hálózatok létesültek, de a segítség már későn jött. Elfogyott az életerő, az őslakosság zöme véglegesen távozott, vagy távozni fog. Sok portán egyedül élő idős ember lakik. Halálukkal a házakba idegenek költöznek, akik nem ismerik a dülők nevét, az útszéli keresztek történetét, a palóc ételek ízét. A herencsényi iskolában, ahol én még huszonheted magammal kezdtem az első osztályt, ma egy német motocross versenyző lakik.

Kiss Géza református lelkész 1937-ben egy csodálatos könyvet írt az Ormánságról, amelyben feltárta az egykézés gyökereit. A földreform idején a fővárosba hívták népművelő munkára. Látva a kiüresedő ormánsági falvakat, ekként háritotta el a felkérést:

*Nem megyek, az én népemnek nem osztottak földet.
Nem lesz gyümölcs a fán, mert már nincs virága.*

Kevés a virág a palócok fáján is. Nem enyhíti szomorúságunkat, hogy a világ boldogabbik felén élők sem igazán boldogok. Bár rafinált gépek, eszközök, berendezések, szolgáltatások könnyítik életüket, naponta új gyógyszereket fedeznek fel, a személyes és kollektív jogaikat ombucmanok hada őrzi, övéké a föld minden java, a testi és lelki kiszolgáltatottságunk minden téren növekedett.

*A kor folyam, mely visz, vagy elmerít,
Úszója, nem vezére, az egyén.*

A közlekedés, a hírközlés, a tömegtájékoztatás, majd az informatika hihetetlen méretű fejlődésével elérhetővé vált az egész világ a világ. Mégsem lett a miénk, inkább elveszünk benne. Nem tudjuk befogadni a ránk zúduló információtömeget, magabiztosságunkat elveszítjük, szorongunk, kapkodunk. A madáchi folyam visz, elmerít. S a költő folytatja:

*Keserves lesz még egykor e tudásod,
S tudatlanságért fogsz epedni vissza.*

Képtelenek vagyunk tehát az egész világot befogadni, átlátni, miközben a szülőföld kicsi lett számunkra. Kell egy olyan dimenziót találnunk, ami elég nagy ahhoz, hogy kibontakozhassunk benne, de nem túlságosan, hogy még megismerhessük. Ez lehet számunkra a Palócföld, amely a megcsonkított madáchi vármegye és a huszonöt országra kiterjedő unió között nekünk életteret adhat.

A Palócföld lenne a mi eurégióink, két országra, s néhány megyére kiterjedve. Madách idejében a vármegye még szent volt, állam az államban. A megye a 20. században egyre kopott, méretben és hatáskörben egyaránt, az unió küszöbén pedig egy fantáziátlan bürokrata összeboronált minket Hevessel és Borsoddal. A patvarci pályázatot Miskolcon bírálják el. Nincs semmi integráló erő ebben a rendszerben, egy hivatali határozat tartja össze, de hiányzik a lelki kapocs.

A Palócföld vagy uniós megfogalmazással, palóc eurorégió, most megérett a megvalósulásra. A Palócföld rendelkezik mindazokkal a kulturális karakterjegyekkel, amelyek alapján jól elhatárolható környezetétől. A palócság jellegzetes beszédén túl ismert rendkívül gazdag, kiválóan feldolgozott néprajzi örökségéről, – viseletéről, szokásairól, hiedelemvilágáról, építészetről, díszítőművészetéről, népzenejéről, tájkonyhájáról, – és mély vallásosságáról, hitéletéről. Tudjuk, a Palócföld eddig csak néprajzi nyelvészeti, irodalmi értelemben létezett, de ezek erős és mély gyökerek, alkalmasak egy közösség összetartására. Ha nekünk ezt a kis hazát sikerül létrehozni, nyugodtabban nézhetjük a magaspolitika viszálykodásait, a globalizáció zsoldosainak praktikáit, nemzetünk sorsát az uniós nagy hazában.

*Kutyáknak harca ez egy konc felett.
Én társaságot kívánok helyette,
Mely véd, nem büntet, buzdít, nem riaszt,
Közös erővel összeműködik,*

Ez lenne nekünk a madáchi menedék, a csesztvei, a sztregovai kúria, ahol sorra vehetnénk, nyugodtan átgondolhatnánk társadalmi és személyes gondjainkat. Ami biztos fogódzót ad, ahonnan indulhatunk a megye ügyeiért, az ország ügyeiért, az emberiség ügyeiért. Nem a morál nélküli politika, nem a kérlelhetetlen gazdaság logikája szerint kell a 21. századot számunkra élhetővé tenni, hanem a kultúra, a tradíciók, a hit, az erkölcs fundamentumára építve.

Ma még kialakulatlanok, talán megvalósíthatatlanok látszik ez az új honalapítás, de az embernek akkor is keresnie kell a megoldást, ha semmi esélye nincs a megvalósulásra. Keresni kell a választ, ha hasztalannak tűnik is, mert amikor a lehetőség kapujába érünk, tudjuk, mit kell tennünk. Bárcsak így értük volna meg az orosz birodalom összeomlását, a rendszerváltást, a kárpótlást, a privatizációt.

Madách falanszterbeli soraival kezdtem mondandómat.

Most már egész föld a széles haza

De Lucifer szavára Ádám válaszol:

*Egyet bánok csak: a haza fogalmát,
Megállott volna az tán úgy hiszem,
Ez újrend közt is. Az emberkebel
Korlátat kíván, fél a végtelentől
Belterjében veszt, hogyha szétterül;
Ragazkodik a múlthoz és jövőhöz;
Félek, nem lelkesül a nagyvilágért,
Mint a szülők sírjáért lelkesült.*

Nagy földünk tehát még az uniós időkre is üzen nekünk. A kultúra és a hit nagyobb erő, mint az ipar és a börze hatalma. Ezek legyűrhetik a politikát, a felszínes divat mögé lökhetik ideig-óráig az örökérvényűt, de sohasem véglegesen. Madáchtól tudjuk: az utolsó mondat az Úré, s a reményé.

(Balassagyarmat, 2005. január 18.)

Palóc idiómák Balassi Bálint költészetében

A négyes számjeggyel végződő esztendőök nálunk mindig kerek Balassi-évfordulók is: az első *par excellence*, nem társadalmi-történelmi, hanem nyelvi-formai és egzisztenciális indíttatású költőnk 1554-ben született és 1594-ben halt meg.

Az 2004-es esztendőben október 20-án 450 éve volt, hogy a nagy poéta a felvidéki Zólyomban megszületett, május 30-án pedig 410 éve, hogy meghalt. S hogy a kerek évfordulós lista teljes legyen: 2004-ben 130 éve, hogy a költő (főleg) szerelmes verseit tartalmazó ún. Balassa-kódexet megtalálták. Jeles Balassi-jubileumok kínálják tehát megint az alkalmat, hogy a kivételes költői életmű kihívásaira fokozott mértékben odafigyeljünk.

A sok kihívás közül ezúttal én itt azt kívánom közelebbről megvizsgálni, hogy a szülőföld nyelve, azaz az ún. palóc tájnyelv mennyiben volt esetleg nyelve magának Balassi Bálintnak is, s mennyiben nyelve a verseinek?

Engedtessek meg, hogy személyes vallomással kezdjem.

A zólyomi vár nekem kora ifjúságomtól a sejtelmesség, a megközelíthetetlenség, a költészet szimbóluma. Én is Palóccország szülötte vagyok, akárcsak a költő, de 1951 és 1960 között Komáromban, majd Pozsonyban tanultam, s oda, illetve haza utaztamban mindig a vár alatt vonatoztam el, s ha felnéztem a vár reneszánsz pártázatára, természetesen mindig Balassi Bálint jutott eszembe. De mivel a vonatból nem lehetett bármikor és bárhol kiszállni, mindig csak elsuhantam a látott építmény mellett, s végül már kicsit úgy éreztem, hogy a valószerűtlenül fehér és csipkés, inkább roppant kastély, mint vár talán csakugyan puszta látvány, fatamorgána, egy oldal a tankönyvemből, s ha kiszálnék a vonatból, nem találnék a helyén semmit.

Nem részletezem: valamikor a hatvanas évek közepén, már felnőtt fejjel jártam először a zólyomi várban. S korábbi sejtelmeim részben beigazolódtak: Balassi Bálint szülőhelyét a várban valóban nem találtam. Pontosabban semmi jelét nem találtam annak, hogy a költő ott született. Évtizedeknek kellett eltelniük, míg a várban végül a Magyar Köztársaság pozsonyi intézetének egy szerény Balassi-emléktáblát sikerült elhelyeznie, s újabb évtizedek teltek el, míg valakinek, nevezetesen Praznovszky Mihály barátomnak eszébe jutott, hogy 1554. október 20-ára, Balassi Bálint és közvetve a modern magyar költészet születésnapjára a legautentikusabb helyen, a zólyomi várban is meg kellene emlékeznünk. Őszintén sajnálom, hogy a terve nem valósult, nem valósulhatott meg.

És még mindig Zólyomról, és mindig a születésnapokról! Ha átlátnánk a vár méteres falain, északra tekintve ellátnánk a közeli Zólyomradványba. S ha jó a szemünk, talán még annak a Radvánszky-kastélynak a körvonalait is kivehetnénk, amelyben 1874-ben az előbb Radvánszky-, majd Balassa-kódexnek nevezett, Balassi Bálint szerelmi költészetét a számunkra, kései utódok számára is átmentő kéziratot könyvet megtalálták. Mert, amint az köztudott, az történt, hogy a 18. és 19. században a költő szerelmi költészete csaknem teljesen feledésbe merült. Katonaénekeit, vallásos költeményeit és néhány szerelmes versét gyakran idézték, és a költők még

gyakrabban utánozták, de a Balassi szerelmi líra teljes gyűjteményét csak 1874-et követően, a Radvánszky-kódex alapján adhatták ki, s 1874-et így méltán tarthatjuk a költő második születési dátumának. S mivel ez a dátum is négyes számjeggyel végződik, 2004-ben a Radvánszky-kódex megtalálásának az évfordulóját is megünnepelhetjük.

S ezek után szóljunk a tulajdonképpeni tárgyunkról: Balassi Bálint nyelvének és szülőföldjének a kapcsolódásairól.

Évekkel ezelőtt már írtam erről egy jegyzetet, s mivel az írásával egyidőben a rádióban véletlenül éppen az öreg Kossuth hiteles hangját sugározták (egykorú fonográffelvételről), utána pedig egy mai igris Balassi-énekeket adott elő, egyre az járt a fejemben, hogy Balassi gyönyörű, szinte mai magyar irodalmi nyelvként ható és hangzó szövegei hogyan hangozhattak a költő szájából. S mivel köztudott, s Eckhardt Sándor által papíron is igazolt tény, hogy Balassi a magyar nyelvet gyermekként „Zólyomban, Kékkőn és Divényben” tanulta, írásomban annak a hitemnek adtam hangot, hogy Balassi palóc akcentussal és idiómában beszélt.

Ma már óvatosabban fogalmazok: amint az köztudott, Balassinak sem a drámája, sem a versei nem a saját kézírásában maradtak ránk (kivéve öt, epigrammaszerű kis versét), s a másolók a költő nyelvét a saját tájnyelvükhöz alakították. A versekből és a drámából tehát Balassi eredeti beszédmódjára következtetni csak erős fenntartásokkal lehet.

A költő születésének a helye bizonyos, s az is bizonyosnak látszik, hogy a gyermek Balassi tízéves koráig Zólyomban és Liptóújíváron, illetve a kékkői és divényi várakban nevelkedett, de ebből távolról sem következik, hogy felnőtt korában a palóc dialektust beszélte. Egyenesen e dialektus ellen szól, hogy a költő anyja, Sulyok Anna nyelve enyhén ö-ző (tehát nem palóc), s a költő nevelői, kora gyermekkorának tanítói (Borne-misza Péter és Pozsgai Gáspár) szintén más tájak szülöttei és más tájnyelvek beszélői. Továbbá: a gyermek Balassi 1565-ben már Nürbergben tanul (később talán Padovában, ezek a tanulmányai magyaráznák kitűnő német és olasz nyelvtudását), tizen- és huszonéves ifjúként pedig Erdélyben és Lengyelországban él, s véglegesen csak 1577-ben, huszonhárom éves korában tér haza. S hányatott élete később is egyszerre több magyar nyelvjáráshoz köti (pl. az egész magyar nyelvterületről regrutálódó katonáitól valamennyi magyar dialektust hallhatta és megtanulhatta).

S mégis: hiteles, mert saját kezű leveleinek (s az említett öt kis opusának) a nyelve s verseinek a levelek palóc-gyanús idiómáival összecsengő poetikai megoldásai (pl. rímelése) a költő (beszélt) nyelvének palóc jellege mellett szólnak.

S mindjárt az elején le kell szögeznem, hogy az életmű és a levelek által így, oda-vissza igazoltnak látszó palóc nyelvi sajátosságok száma bizony nem kicsi.

Mielőtt taglalni kezdeném őket, hadd soroljam föl a költő sajátkezű levelei nyelvének és írásmódjának néhány általános jellemzőjét.

I. A versek és a dráma, a *Szép magyar komédia* szókészlete mennyiségileg természetesen sokszorososa a levelekének, következésképpen a versek és a dráma bizonyos nyelvi fordulatait, kifejezéseit a levelekben hiába keressük.

II. A levelek írásmódja általában kiejtés szerinti, sajnos azonban az *lj* hangegyüttes és az *ly* (a kiejtett *ly*) hang írása következetlenül fonetikus (a levélíró mindkettőt *li*-nek – pl. a *helieben*-helyében, *gondolia*-gondolja szavakban –, illetve *lij*-nek írja – pl. a *mihelijen*-mihelyen vagy a *telijesitete*-teljesítette szavakban), s így a

palóc mássalhangzók egyik legjellemzőbbjének, a kiejtett *ly* hangnak a költő nyelvén való meglétére csak következtethetünk. Valahogy így: a *helieben* és a *gondolia* vagy a *mihelijen* és a *telijesitete* példasorban a *helieben* ejtése – a levelek fonetikus írásmódjának megfelelően – csak a kiejtett *ly* hangú *helyében* lehetett (és természetesen nem *heljében*, mert a szó ilyen ejtésére abból a korból nincs példánk, és semmiképpen nem lehetett *helében* vagy *hejében* sem, hisz ezeknek a fonetikus írásképe más volna), s ugyanezen logika alapján úgy véljük, hogy a *gondolia* szó ejtése pedig *gondollya* vagy *gondolja* volt; hasonlóképpen a *mihelijen*-nek írt szóalakot csak *mihelyen* (kiejtett *ly-lyel*), a *telijesitete*-t viszont csak *tellyesítette*, esetleg *teljesítette* hangzásban lehet elképzelni. Következésképpen elképzelhető, hogy a költő nyelvén a palóc kiejtett *ly* hang megvolt. – Ide, a palóc *ly* hang problémaköréhez lehetne továbbá kapcsolni az igék harmadik személyű kijelentő módja (vö.: ő gondolja, ők gondolják) és alanyi ragozású imperatívuszai (vö.: gondoljam, gondoljad, gondolja, gondoljuk stb.) *lj* hangegyüttesének a kiejtési formáját is, de azt még feltételesen sem tudjuk eldönteni, hogy ezt a költő vajon lágy és hosszú (kettőzött) *lly* hanggal ejtette-e (mint a mai középpalóc) vagy *lj*-vel (ami nem lenne tipikus), netán *ll*-lel, amiről alább még lesz szó.

III. Fokozza az ejtést illető bizonytalanságot, hogy a levélíró Balassi a döntően fonetikus írásmódja ellenére sem jelöli következetesen a hangzók hosszúságát és rövidségét. Ezért elképzelhető a rövid *li* vagy *lij* hosszú, kettőzött *lly*-szerű ejtése is. A magánhangzók hosszúságát jelölendő néha megduplázza a hangzót (pl. a *βeméén*-szemén vagy a *Páál*-Pál szóban), de legtöbbször ott is jelöletlenül hagyja a hosszúságot. Ez a *nehez* (nehéz), *egyeb* (egyéb), *akar*(akár) szerű, szitén tipikusan palóc szóalakok kiszűrésénél jelent számunkra nehézséget.

S ezek után következzenek a Balassi nyelvén valószínűsíthető palóc sajátosságok!

a.) Fenntartás nélkül elfogadhatjuk Pais Dezső megállapítását, aki a „»leth towab« és »leth inkab« superlativusokról megállapítja, hogy palóc nyelvi sajátosság, Balassi gyermekkori hozománya nyelvén”. (Idézi Eckhardt Sándor *Jegyzetek a Balassiverskézirathoz* c. tanulmányában.) A felső foknak ezt a formáját ma csak a palóc nyelvterületen ismerik, feltehetően Balassi idejében sem volt másképp. A két idézett példa a *Fulviáról* c., Eckhardt Sándor által epigrammának nevezett, a költő saját kézírásában ránk maradt egystrófás versből való. Mondatban így hangzik: „Lettovább Júliát, s letinkább Celiát / ezideig szerettem”.

b.) Az előbb említett *nehez* típusú szóalakok a levelekben, a versekben s a *Comoediában* egyaránt megtalálhatók. Így például a versekben: *nehez* (nehéz), *egyeb* (egyéb), *akar* (akár); a *Comoediában*: *nehez*, *egyeb*. A nem tipikus (mert nem hangváltó szerkezetű) alakoknak a másolók által is általánosan használt formája közös forrásra (azaz a költő feltehető eredeti szóhasználatára, írására) utalhat, de eredetként valószínűsíti a formát a verselés: Balassi versnyelve, rímélése is. Ugyanis ha pl. a *nehéz* szó a *jegyez–bizony ez–nehéz–szerez* sorvégi rímek sorában szerepel (lásd a *Szentírás szerint is* kezdetű versben), akkor ez a kifejezés az eredeti Balassikéziratban – a költő poétikai tudatosságát, pedáns rímelését tekintve – semmiképpen sem lehetett *nehéz*, csakis *nehez*. S akár ennek az egy példának az alapján is valószínűsíthetjük, hogy bizonyos szók toldalékolt alakjaiban az alanyeset *é*-jét *e*-vel váltó szerkezeteket (vö. szekér-szekeret, veréb-verebet stb.) Balassi nem használta, nála a váltóhang az alanyesetben is rövid maradt.

c.) A levelek tartalmazzák *enyim öcsém* féle, szintén csak a palóc nyelvhasználatra jellemző birtokos szerkezeteket is. Érdekes módon versben a költő ezzel a – birtokviszonyt birtokos névmással s birtokraggal egy időben kifejező – tautologikus, nehézkes szókapcsolással sohasem él, jelezve, hogy tudatosan megkülönbözteti a választékos, irodalmi stílust s a napi beszédmód és a levélnyelv pongyolább formáit.

d.) A névszók tárgyragjának a kötőhangja a levelekben mindig zárt *o* (és nem a mai nyílt *a*): *jókot, szavokot* stb. Ezt a következetes formát mutatja-szentesíti a versek rímélése is: *jódot–megszabadulásomat–mi hasznod–hatalmod* (lásd *Az Szentháromságnak első személe* kezdetű versben). A *hasznod* birtokragos forma Balassi idejében is s ma is csak *o*-val képzelhető el, s a bokorrím természetese a másik három rímszó *o* kötőhangját is igazolja.

Ezek tehát Balassi Bálint nyelvének azok a jelenségei, amelyek a levelei és versei összevetése alapján nagy valószínűséggel palóc idiómákként azonosíthatók.

Van azonban a költő nyelvének így kikövetkeztetett-tételezett „palóc rétegében” két olyan jelenség is, amely éppen nyitottságában, eldöntetlenségében, azaz problémaként érdekes:

1.) Meglepetésként hathatott, mikor Eckhardt Sándor 1943-ban, a Balassa-kódex verseinek és az eredeti Balassi-leveleknek a nyelvét összevetve kijelentette: „*Balassi kritikai kiadásában... valamennyi í-ző alakot át kell írunk é-s alakra, mert az eredeti költeményekben ilyen í-ző formák sohasem voltak.*” Eckhardtnak annyiban igaza volt, hogy ha a költő levelei alapján nem í-zők, pontosabban: nem érvényesül bennük következetesen az í-zés logikája, akkor a versei sem lehettek következetesen í-zők. De már Eckhardt is észrevette és megnevezte a megvizsgált tíz levélnek azt a három í-ző kifejezést (*thörtinnék-történnék, kynkyntelen-kénkéntelen, akarva nem akarva, megymelyednék-megémelyedne*), amelyek azt bizonyítják, amit a déli és észak-keleti palóc dialektusban (tehát a Zólyom-Rimaszombat-Tornalja-Putnok négyszög tájnyelvében) máig tapasztalhatunk: egyedi átvételekként a palóc is ismer (korlátozott számú) í-ző kifejezést. (Kapásból néhány példa, a Balassi-levelekből idézettekén kívül: *kíve-kéve, fejír-fehér, tányír-tányér, kilís-keles, kikíny-kökény, kisértet-kisértet* stb.) – S mindebből két kérdés következik: a Balassi-leveleknek ez a sajátos, szabálytalan, torzó í-zése nem bizonyítja-e biztosabban a költő nyelvének a (szintén szabálytalanul í-ző) palóchoz való kapcsolódását, mintha a levélíró szabályszerűen é-zne?; továbbá: nem volt-e túlzás a Balassi-versek í-ző alakjait következetesen é-zőkre javítani, illetve csak a levelek által igazolt esetekben meghagyni az í-t?; hiszen a levelek három vonatkozó példája nem jelentheti, hogy Balassi csak ennyi í-ző alakot ismert, s eredetileg a verseiben is csak ennyit használt föl. Nem volna-e logikusabb – még az anakronizmus, a történetietlenség veszélye ellenére is – annyi í-ző alakot meghagyni a versekben, amennyit a mai déli- és észak-keleti palóc tájnyelv ismer? Hisz a költő nyelvének az í-telenítése legalább annyira „ízetlenítés” (Balassi kifejezése!), mint amennyire annak idején a vonatkozó helyek í-zővé tétele az volt.

2.) Érdekes problémát vet föl az Eckhardt-féle Balassi-kiadások egy másik kuriózuma is: az igék harmadik személyű kijelentő módjának és az alanyi ragozású imperatívuszoknak a főntebb már érintett bizonytalan írásmódjáról, illetve e bizonytalanság Eckhardt-féle feloldásáról van szó. Eckhardt Sándor a versek vonatkozó szóalakjait következetesen l-esítette úgy, hogy pl. a *gondolja* helyett: *gondolla-t*, a *segélj!* helyett: *segéll!*-t írt. Ez az l-ező alak ugyan a mai dunántúli, kislalföldi és nyugati palóc

nyelvjárásokban általános, s feltehetően Balassi korában is így volt, de a Balassi-levelek egyáltalán nem l-eznek (s mitőbb a Balassa- és Fanchali-kódex sem vagy legalábbis nem jellemzően)! Eckhardt a versek néhány rímpozíció-szentesítette l-es alakjából kiindulva tette át a versek összességét l-ező dialektusba.

Bizonyítékként főleg a *Kit egy citerás lengyel leányról szerzett* c. vers egyik strófája esett nála nagy súllyal latba. A versszak vonatkozó része a Balassa-kódex szerint így hangzik:

*Monduan ne felj! sőt végan éll mert tied a szép szemelj
Veres levélj Tromfodra kel chak azért hogi iot reminli
Semmi gonofzt te ne velj.*

Eckhardt szerint az idézett strófarész rímelése csak így zavartalan:

*Mondván: ne féll!, sőt vigan éll, mert tiéd az szép személ,
Veres levél tromfodra kél, csak azért, hogy jót reménll,
Semmi gonoszt te ne véll!*

(Balassi Bálint összes versei, Szép magyar comoediája és levelezése, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968)

S az idokolás: „A »végan éll!«, ami pontosan rímel a »tromfodra kél« alakkal, igazolja, hogy itt eredetileg valamennyi alak kettős l-lel állt, s csak a másolók vitték bele a j-s imperatívust Balassi nyelvébe.” (Eckhardt Sándor: *Balassi-tanulmányok*. Akadémia, 1972.)

Az én megítélésem szerint ez távolról sem elégséges indokolás. S természetesen az újabb Balassi-kiadások gondozói szerint sem: az Eckhardot követő kiadások már nem l-eznek.

(Persze az lj-s alakok sem kevésbé problematikusak: azok, akik a Balassi-levelek és -versek *li*, illetve *ly* és *lj* hangegyütteseit *lj*-nek olvassák és a mai Balassi-kiadásokban így írják, azok a költőnek tulajdonképpen etimologikus írásmódot tulajdonítanak, holott az a magyar írott szövegekben csak Balassi után másfél száz évvel később kezdett divatba jönni!)

De vissza Eckhardthoz! A két ll-es imperatívuszt természetesen főleg azért nem lehet elfogadni, mert a Balassi-levelek ezt a parancsoló módot nem ismerik, s a másolók feltehetően éppen a szövegben tulajdonképpen idegen *végan éll!* alakot vitték bele Balassi nyelvébe. Érthetetlen, hogy ha az í-zés esetében perdöntő lehetett a levelek bizonyosága (arról ti., hogy Balassi nem í-zett), miért nem perdöntő ugyanaz a bizonyosság az l-ezés esetében.

Nem lehet elfogadni ilyen vonatkozásban a rímpozíciók bizonyosságát sem, hisz ugyanolyan hibátlan rímelést kapunk, ha a kódex lj-s alakjait a fentebb általam valószínűsített ly-es, illetve lly-es (kiejtett hosszú lly-es) alakokra változtatjuk, így:

*Mondván: ne féllly!, sőt vigan éllly, mert tiéd az szép személy,
Veres levél tromfodra kél, csak azért, hogy jót reméllly,
Semmi gonoszt te ne véllly!*

E mellett az ejtés mellett szólnak a levelek: ha a költő nem l-ezett, akkor az a valószínűbb, hogy – amint a mai megfelelő palóc dialektusok – ő is lly-nek ejtette a második személyű imperatívusz ragját (s nem lj-nek vagy jj-nek, ami atipikus volna, s nem is ll-nek, ami egyetlen vagy néhány véletlenszerű példával nem védhető).

S ráadásul tulajdonképpen az idézett versrészletnek a rímelése is az ly-es, illetve lly-es ejtés mellett szól, hisz a levelek (s a fent elmondottak) alapján ly-es ejtéssel valószínűsített *fzemelj* (*személy*) szó mint felelő rím visszamenőleg éppen a ly végű hívó rímeket igazolja.

S ezzel befejeztük Balassi Bálint verseinek és leveleinek (s részben drámájának) a palóc nyelvi sajátosságok nézőpotjából történő szemlélését, valamint a versekben feltételezett palóc idiómák néhányának poétikai összefüggésekbe való helyezését.

A szemle természetesen nem teljes, eltekintettem például a költő nyelvének a lexikális vizsgálatától (pedig a versek lexikájában is akadna a Balassi-nyelv palóc jellegét bizonyító anyag, lássunk legalább néhány példa-szót: *lapta*-labda, *ihon*-itt, *verteng*-fetreng, *la-ím*), nem vizsgáltam a Balassi-magánhangzók archaikus (zárt: *színő*-színű, *gyűrő*-gyűrű, illetve nyílt: *elsillyedt*-elsüllyedt, *filem*-fülem) formáit sem, de – nem tagadom – eredetileg is csak a képzeletemet leginkább foglalkoztató, hogy úgy mondjam: az anyanyelvi emlékezetem legkorábbi (szintén palóc) rétegeit megmozgató Balassi-nyelvi jelenségekre akartam kitérni.

Feltűnhetett a hallgatóimnak, milyen gyakran használtam előadásomban a „valószínű”, „valószínűsíthető”, „valószerűsíthető” kifejezéseket. Ez is pontosan a korai „nyelvi emlékezetemmel”, azaz a nyelvi-érzelmi kötődéseimmel függ össze. Tisztában vagyok vele ugyanis, hogy ha valakit a történelem mélyéből gyermekkorunk nyelvén hallunk megszólalni, akkor a saját nyelvünk s a hallott nyelv egybecsengéseit hajlamosak vagyunk túlbecsülni, holott alapos történeti dialektológiai vizsgálatok nélkül az ilyen „egybecsengések” törvényszerűsége csak valószínűsíthető.

De a Balassi-szövegek értelmezését tekintve az ilyen jellegű „valószínűsítettségek” szerintem semmivel sem kevésbé relevánsak, mint a különböző másolatok és Balassi-kiadások. (Érdekes összevetni az első újabb kori Balassi-versösszest, Szilády Áron 1879-es Balassi-kiadását a Kőszeghy-Szentmártoni Szabó-féle modern, 1986-os Balassi-énekekkel: a 17. századi különböző kéziratos másolatok sem különbözhetnek egymástól annyira, mint e két kiadás!) A vershermeneutika szempontjából ezek a másolatok úgy működnek, mint afféle külön-külön olvasatok, amelyek közelítik az „eredeti jelentést” (a költő szándékai szerint és által szövegbe kódoltakat), de a nyelv és a műalkotás természete miatt soha el nem érhetik (nem is az a céljuk). Meggyőződésem, hogy a Balassi versnyelv palóc tájnyelvi „valószínűsítettségei” is egyfajta olvasatok.

S csak alig kevésbé fontosak még a hiteles levelek írásmódja és szóhasználata felőli olvasatoknál is. Mert hisz mi a biztosítéka annak, hogy a költő a levelei nyelvén írta a verseit? A nyelv (a teljes magyar nyelv) Balassi-szintű ismerőjénél, használójánál, művelőjénél, alkotójánál nem az-e a logikusabb, ha feltételezzük: költőnk mindig az alkalomhoz, a beszéd-helyzetekhez választotta meg a kifejezés módját?! Pl. (hogy csak a már említett példáimra hivatkozzam): a leveleiben gyakran szitkozódott, sőt káromkodott, a verseiben soha, a leveleiben használta a nehézkes *enyim öcsém* féle birtokos szerkezeteket, a verseiben nem.

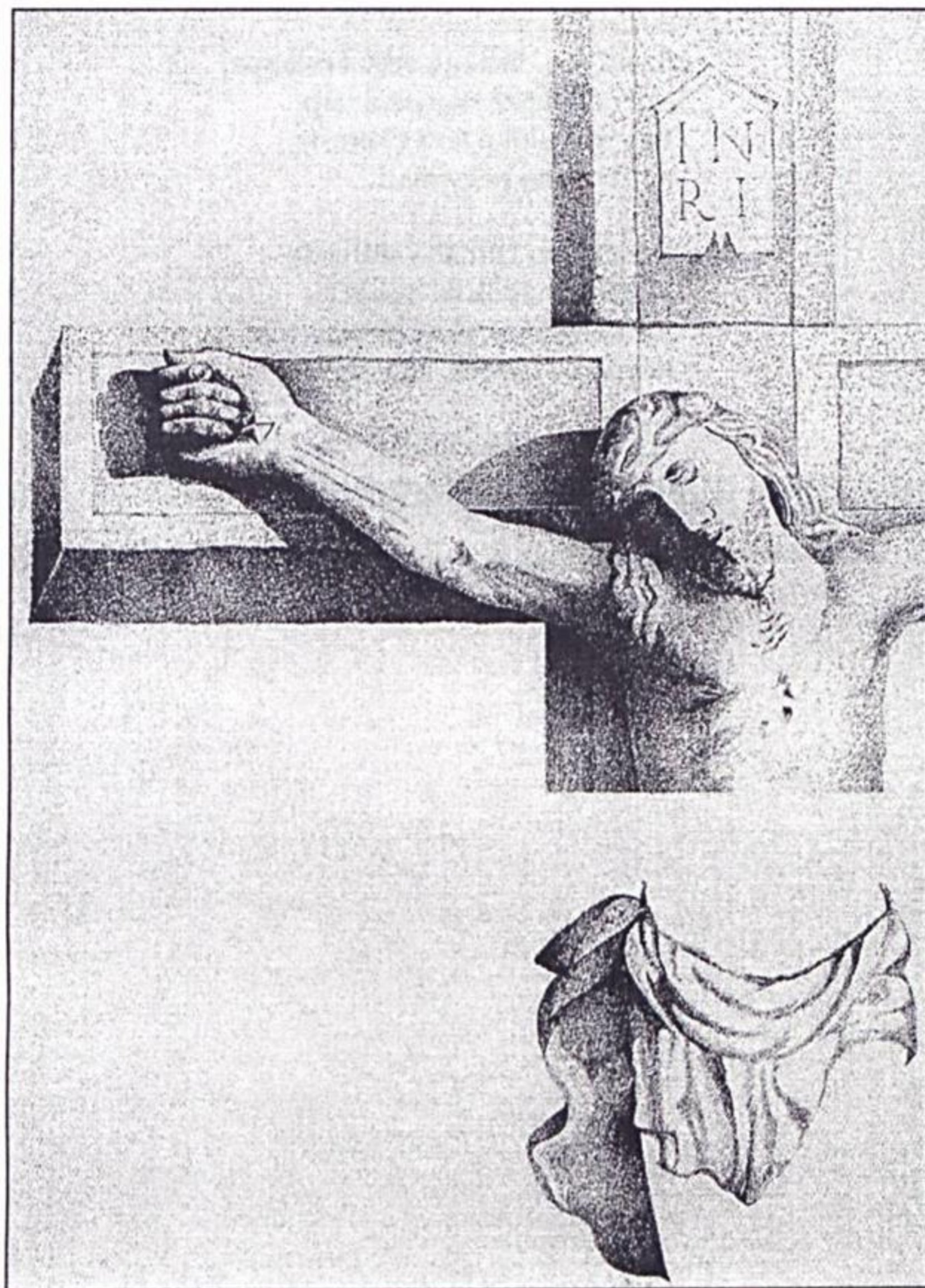
Balassi a leveleit, hogy úgy mondjam, egyedül írja, ott – gyakorlati céljainak és indulatainak megfelelően – eszköz számára a nyelv, a verseit ketten írják: ő és a nyelv. Ha a rím, a ritmus, a zene, a kép úgy kívánja, a költő gátlástalanul használ, kever a nyelvébe idegen tájnyelvi formákat, más költőktől átvett nyelvi fordulokat, irodalmi hasonlatokat és magas műveltségi anyagot. A leveleiben elégséges számára a legszűkebb környezetének, közegének a nyelve.

Igen, Balassi Bálint szinte nyelvünk első intézménye: gazdagította és egységesítette annyira a nyelvünket, mint egy fél tudományos akadémia.

Versei, *Szép magyar comoediaja* és levelei tanúsága szerint ő az irodalmi régiségünk első költője, írója, aki már nem egyetlen nyelvjárásból, hanem szinte a magyar nyelv egyeteméből merít.

De a legmélyebbet azért mintha mégiscsak a szülőföld nyelvének a forrásából merített volna!

(Budapest, 2004. november 13.
Balassi-konferencia)

Jáger István: Útmenti Krisztusok III., Palóznak, 2004.

KOVÁCS ISTVÁN

Balassi

emléktáblája a Szent Anna utcában

Bronisław Chromynak

Széttört a dízkút, szét a csempe,
szirmok közé szorult a nap.
Egy sebesült a fényt kereste
a rázuhanó hegy alatt.

Esztergom Dunába süllyedt.
A parton sípok és dobok...
S a hangörvényben elmerültek
hajnalok, harcok, asszonyok...

Az idő sáros hajszájai
tapasztják testét, koponyáját.
Íjak idegei közt
Bécsbe kísérik hazáját.

(1971, 2001)

Balassi és Rimay: az első magyar költőpáros

„Az irodalomtörténet szeret párokban gondolkozni. Goethe mellé mindig odagon-
doljuk Schillert és Dickens mellé Thackeray-t” – írja Szerb Antal *A világirodalom
történetében*. Folytassuk a sort: Shakespeare és Ben Jonson, Sophoklés és Euripidés,
Theokritos és Moschos, Homéros és Vergilius, Dosztojevszkij és Tolsztoj, Rimbaud
és Verlaine, Balzac és Flaubert. Vagy a magyar irodalomból: Zrínyi és Gyöngyösi,
Berzsenyi és Kazinczy, Arany és Petőfi, Jósika Miklós és Kemény Zsigmond, Jókai
és Mikszáth, Ady és Babits. Balassi Bálint és Rimay János méltó kezdetnek bizo-
nyult az imént felsoroltakhoz.

Ha vázolni akarjuk milyen kapcsolat rendezi párokba ezeket az alkotókat, talán a
legértékesebb támpontot éppen Schiller nyújtja nekünk, aki *A naiv és szentimentális
költészetéről* írott tanulmányában voltaképp Goethével veti össze önmagát. Naiv alkotó
az, aki mintegy a természet szócsöve, ahogy az ószövetségi próféták voltak az Istenéi.
Éppen ezért erőfeszítés nélkül öntudatlan örömmel és könnyedséggel ír. Semmi sem
sürgős, a művek nyugodtan érnek meg benne, mint a gyümölcs az ágon. Amit ír: saját
természetének kisugárzása, s így az írói munka nem annyira életenergiájának és idejé-
nek elvesztése, mint inkább gazdagítása. Az alkotás magasabbrendű életfunkció, az élet
szerves része. „Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolga” – mondta Ady.

Ezzel szemben szentimentális alkotó az, akinek semmi sem közvetlen és magá-
tól értetődő. Csak tudatosan és nehéz munka árán éri el célját – mert neki célja is
van –, precizitásig feszülő műgonddal ír, s így örökké a reflexió tükrében figyeli
magát elégedetlenül. Számára az alkotás valóban munka, amely időt és energiát,
tehát életet emészt. Amiért ilyen drága árat fizet, éppen az alkotás nyújt neki kár-
pótlást, az lesz élete értelmes helyettesítője. Az alkotó alárendelődik alkotásának s
örökké versenyt fut az idővel, hogy halála előtt még gyorsan learassa agya teljes
termését, ahogyan Keats mondja.

Hozzátehetjük ehhez, hogy e költőpárok a legtöbbször mester-tanítvány párok
is. Nemcsak Schiller figyelte Goethét, a géniuszt csodálva és féltékenyen, mint tö-
kéletesedni vágyó a tökéletesnek látottat, hanem Ben Jonson is Shakespeare-t,
Thackeray Dickenst, Vergilius Homérost, Verlaine Rombaud-t, Gyöngyösi Zrínyit,
Arany Petőfit, Mikszáth Jókait, Babits Adyt, és legelőször Rimay Balassit.

Ám az aranyszájú mester nem tanítja meg fogásait, hisz maga sem tudná kép-
letté formálni az öntudatlan felfedezéseket; ezért a tanítvány éber és szorgalmas
figyelemmel próbálja megtanulni és utánozni a „receptet”. Amikor ír, ugyanez a
reflexió vezeti, csak most önmaga iránt. De éppen mivel állandó tudatossággal,
filológus műgonddal komponál, azért lesz sokkal kimunkáltabb, művibb, mint
szabadon mozgó s ezért egyszerű szépségű mestere. Az ókorban így mondták: a
görög irodalom a physis, a természet műve, a görögön iskolázott római literatura
pedig a thesisé, vagyis a műveltségé.

Balassit már felfedezői, a XIX. század végi filológusok a népdalokhoz hasonlították.
Dicsérték őszinteségét, melegségét, egyszerűségét, tiszta báját és megállapították
róla, hogy igazi népköltő. Szokás lett ösztönös alkotónak tartani őt. Hisz még Szerb

Antal is azon verseit tartja a legjobbnak, amelyeken átüt az érzelem és a közvetlen élmény. Tehát az istenes verseit, szerelmes versei közül pedig olyanokat, mint a két bécsi virágszálról szóló. Szokás hangsúlyozni hányatott életét is; hogy milyen szerelmes természetű volt és hogy milyen vitéz katona – egyszóval, verseit úgy olvassák, mint egy izgalmas és szenvedélyes élet hű krónikáját.

Nos, ami Rimayt illeti... Idézzük talán Weöres Sándor véleményét ezügyben: „nyelvi hajlékonyságban felülmúlta mesterét, viszont szuggesztivitásban messze mögötte marad. Rimay lírája nem mutatós, pedig képei változatosak, fantáziája mozgékony; s a szavaknak a mondaton belüli pozicionális szerepét, éles vagy tompa elhelyezését, továbbá a nyugodt és nyugtalan szórendet úgy ismeri, mint később Arany János. Rímei élesek és kemények, gondosak, gyakran bökösen furcsák, pl. »Amphion, ón, szón, hón«. Csak mesterének eleven tüze hiányzik belőle, s ezt tán maga is érezte. Tudatos, műves poéta; de mégsem annyira, hogy szakított volna a korában általános hosszadalmassággal, terjengősséggel, a moralizáló és történelmi témák agyonbeszélésével. Kivéve, mikor a mesterre emlékezés vagy a bűnbánat bensőségessé teszi: ilyenkor a sok beszéd meggyorsul és szárnyra lendül.”

„Azaz: jó, jó, de nem az igazi.” – ahogy Orbán Ottó is ugyanezzel az ítélettel szembesült. Rimay végzete mindig is az volt, hogy csak Balassi tanítványát látták benne. Pedig, ha jól meggondoljuk, a tanítvány szerepe a legnehezebb. Ha követi mesterét, epigonnak címkézik; ha nem, akkor számonkérlik rajta, miért nem viszi tovább az örökséget.

Tekintsünk végig még egyszer a költőpárosok listáján. Vajon valóban jogos-e csak a tananyag megtanulását ellenőrizni? Ha a buddhista filozófiának igaza van, senki sem tanulhatja meg mástól a megvilágosodást; azt mindenki egyedül, saját erejéből kell kiküzdenie. Ilyképpen talán inkább saját előítéleteink leképeződését kell látnunk abban, hogy egy szentimentális alkotó hajlandó tanítványi szerepbe ereszkedni. Az előbb azt mondtam, a naiv költő által maga a természet nyilatkoztatja ki magát, ahogy a próféták szájával szólt az Isten. Mi valóban szeretünk a költőben váteszt látni, és úgy hisszük, hogy aki irodalmi példaképeket is követ, az már megtagadta ezt a felsőbb hatalmaktól eredő ihletettséget.

Éppen Ady olyan végletekig menő tudatossággal alakította ki irodalmi image-át, amilyenre a hollywoodi színészek közt is kevés a példa. Az alakja köré dicsfényt festető legendák csak annak az elgondolásnak a termékei, hogy művészetét Verlaine mintájára életével kívánta hitelessé tenni. A vers valóban szolgálta, de hogy az lehessen, ahhoz előbb mégis az életét kellett alárendelnie. Csak az önmagából formált idol írt verset részegen; a valódi ember, akár csak Petőfi is, józan, tehát tudatos alkotó volt.

Ha egy elméletben rendellenességek keletkeznek, arra vall, hogy baj lehet az alapvető elgondolással. Revideáljuk hát, vagyis nézzük meg újra a kiinduló naiv-szentimentális ellentétpárt. Valójában nemcsak az irodalomtörténet szeret párokban gondolkozni. Maga az emberi logika olyan, hogy szereti, ha egyszerre csak egy fekete és egy fehér sakkbábu áll előtte az asztalon. Azt ugyanis könnyebb összehasonlítani. Egész gondolkodásmódunkat, világlátásunkat átszövi a manicheizmus, amely a teljes, végtelenül bonyolult világot bináris oppozíciókra akarja leegyszerűsíteni. Talán nem csömlátó biológiai redukcionizmus megemlíteni, hogy maga az emberi agy is két részből áll: a bal agyfélteke felelős az érzelmekért, a jobb pedig a tudatos gondolkodásért.

Hogy mi maradt mostanra tetszetős elgondolásunkból? Azt hiszem, leghelyesebb ezzel az elmélettel is úgy bánni, ahogy *A rózsá neve* Baskerville-i Vilmosa a logikával: előbb beléje bocsátkozik, utána meg kilép belőle. „Az elménk képzelgése szerint való rend olyasvalami, mint egy háló, mint egy létra, amit azért eszkábálunk, hogy valamit elérjünk. De utána el kell dobni azt a létrát, mert kiderült, hogy ha hasznunkra volt is, értelem híján való... A használható igazságok egytől egyig eldobni való eszközök csupán.”

Most hát megállapíthatjuk, hogy Balassi és Rimay ugyanegy cél felé törekedtek: az akkori Európa költészetének fősodrát, a neoplatonista-petrarkista szerelmi költészetet kívánták magyarra és Magyarországra átültetni és vele a klasszikus műveltséget, a kultúrát magát. Rimay jó tanítvány volt, tehát kiterjesztette és kötelezővé tette mestere rejtett elveit. Ha Balassi divatos reneszánsz verskompozíciót, fiktív önéletrajzot állított össze, akárcsak Petrarca *Daloskönyvében*, a titkos szabályszerűséget az olvasónak kell felfedeznie, Rimay a maga Balassi-kiadásában már egyértelmű és szigorúan világos háromszor hármassal rendszerré keményítette a szándékoltan töredékes kompozíciót.

Ha Balassi a szerelem ambivalens kínjait nemcsak a maga és Júlia civódásával, hanem Vénus és Cupidó metaforikus vitáival érzékeltette, Rimay a mestere halálára írt *Epicédiumban* a fél Olymposzt az esztergomi csataterre citálja, hogy döntsenek a két főhős sorsáról.

Ha Balassi tudatosan formálta fiktív önéletrajzát olyan nagyhatásúvá, hogy a későbbi korok a valós életére is ezt vetítették vissza – és innen a fékezhetetlenül szenvedélyes Balassi legendája –, Rimay még nyilvánvalóbbá teszi, hogy ő is az akkori Európa szellemi fősodrát fogja követni. Persze egy nemzedék alatt sokat változott a világ: a neoplatonista-petrarkista szerelmi költészet divatos volt ugyan, de most még divatosabb lett a Justus Lipsius-féle újsztoicizmus, amelynek az életvitelig hűséges hívéül szegődött Rimay János. És igazán nem rajta múlt, hogy ilyenképpen mégis el kellett szakadnia Balassi követésétől. Mert Justus Lipsius választása nemcsak annak a világnak hirtelen elkomorodását mutatja, hanem azt is, hogy mester és tanítvány teljesen ellentétes vérmérsékletű volt. Balassi vérmesebb, közvetlenebb alkat, Rimay csendesebb, elgondolkodóbb. Az egyiknek volt veleszületett természetes érzéke a szerelmi lírához, a másiknak nem. Figyeljük csak:

*Fejér ábrázatot mutat az teljes hold, fénlík mint tiszta eziüst,
Julia is fejér, kivel szép tej sem ér, sem gyolcs, kit nem fogott fiüst,
Ékes szóval tudós, mint az Merkúrios, kitül szivem fél mint iüst.*

(Hét fő csillag vagyon az égi forgáson...)

*Az Úrnak ő szava tűzben megfőtt eziüst,
Hétszer tisztított, kin rozsdá ki nem iüst,
Próbálásban pedig meg nem fogta az fiüst,
Tiszta, szép és fejér, nem illette réziüst.*

(Tarts meg, Uram, engem...)

De ugyan ki mondhatná, hogy akár az egyik is kevésbé értékes, mint a másik?

Átok helyett

Bálint uram imája, Hibbe előtt, egy kocsijárásnyira

Ó, Uram!

Most

látom! Még el sem kezdődött...

Bocsájtss meg nekem, káromkodást szikráztató fájdalomamban,
eszement kishitűségemet.

Uram!

Most

ismerem föl időd görbületét.

Ott-ugrok-le-a-lóhátról-

ahol-

akarok-ifjúságom tova lett.

De élek majd és kuruccá leszek.

Kénytelenségeimben

himbáltál ide-oda,

elszaladtam – én, némbereken (milyeneken!) is vitézlő –

nevetésedtől letolt

nadrágomba gabalyodva.

De forgótlan süvegemet

útszéli Fiad

soha nem látta

farkasfoggal teli bozontom

felett –

erdő alatti zákányos

alvásaim után.

Ó, Uram!

Mért

felejtet majd idegen kopjácson

helyi illetékességű szívemet?

Mért

nem a gazdag Morvába,

mért jó

Lengyelhonba vezényelsz?

Rokkant várak alatt,
agyonbombardírozott városok
járványszagában nyomulok majd.
Furkósbotomat dobom eged felé,
az aljanéppel is összeduruzsolok.

Ó, Uram!
Látsz majd
– Majd? Már! –
ájtatoskodásom
álságában.
De élek majd
és kuruccá leszek,
mert már felismertem
időd görbületét.

Hisz bizonyossággal sújtottál
boros ájulatú múlt
éjszakámban: már látom Sátán
művét:
nem hű szolgád, Mihály,
bajvívó kardja volt
segedmem, hanem Fiad
győzhetetlen jobbja rántott
– Ádámként – vissza, Feléd.

Kiszakadtam szagló testemből,
csatamén – kitörő! – módján
száguldtam feléd – odadobott
kantárszár –,
míg alattam rozsdás
pitykévé
zsugorodott zabolátlan életem.

Nem rád
tágult
pupillám!

Soha nem ismert réműlettel néztem
alattam
az olvaszthatatlan ércsűrű gombnyi semmit.

Elemezhetetlen,
Te vagy én rejtőzöm benne?

A válaszolhatatlanban
meghaltam halálom előtt.
Mit értenének majd ehhez
ó, Uram!
császárhűségen kappanná hízóttak!?

Egyet tégy kedvemre
válaszoddal:
– Mért szerettem hát
nemző atyámat a
núbiai
oroszlánkölök vadságával?
– Mért szerettem hát
szülőanyámat
letűnt korok
férfibecsületének kérlelhetetlenségével?

Csupaszodó csontom – holnaptól –
az oltár lépcseje alatt,
a predella gyászos képe előtt.

Ki vállal majd
– vajh? – közösséget
azzal a fekete gombbal?
Sugallt írásodban igazul áll?
Vagy kiszabadulhatatlanul
nyel el
teremtett Semmid?

Vágyom: érezzem ugyan léleksebzett
barátom (szigorral mondom,
legyen rá gondod) simogatását, de
még Fiad inszakító erős
rántását, mely sarokvasaiból
kiszakított porba dőndülő
bronzkapuk fölé emel.

Hogy láthassam tengered
végtelen vizeit, mint
régen, ott északon,
felém úszó baldachin felhőiddel.

Csapongó korszelek által felkorbácsolt
hitem háborgása tengered vizénél
– borostyános Északon –
elsimul lelke fövényén.
Helyreállt épségem zengi – szavaimnál
ékesebben – dicséreted.

Szoríts hát helyet nekem, Uram,
ha mégoly horpadásnyit is,
ahol csapzott lelke – sorára várva –
gubbasztva száradhat a
Feltámadás görbült terét
átható fényben.

Feléd ágaskodva, Uram, fölsejlik képzeletem kudarca.

Fogadalom, könyörgéssel:

Házad rendes idejű meszeltetését
vállalom
Fiad egyszeri olimpikoni
teljesítményéért. Így hagyatkozom.
Ments...

Mentségem...

Ments...

Idegér, 2003. júl. 25.

**Ez egy isteni szeretetre,
miként Júlia szerelmére is vágyik***

Uram és Teremtőm,
Istenem s megmentőm,
vonzattal ki fölemelsz
sugározó égbe,
angyalok körébe,
ahol dallam, gyöngé nesz,
hárfának zsongása
szívet vidításra
mint patak ömledez,

kardomat leoldva
lépek hatalmodba
hadi munkát elejtvén,
szépen térgyekölve,
könyvet véve ölbe,
imádkozó keresztény,
s bögyös könyvetűkre
homlokomat dűtve,
szemeket is meresztvén.

Mentsél hát éngemet;
jó csöcsös mellyeket,
s könyvet tárván combokat
képzelve örökké.
Lennék tán törökké?
Gerjedvén hogy háborgat?
Júlia szívének,
Isten egy igének
légyek én csak jó fiad.

* A Balassi-szerepjáték nívódíjas ciklusból.

„Kései sirató”

József Attila emlékének

Nem bántana, hogy nem ismertelek,
ha mint Ady, előttem éltél volna.
De hogy *egy korban* élhettem veled,
egy városban – s más versekért bomolva,

azt nem tudom én megbocsátani
sem a sorsnak, sem bolond önmagamnak.
S nem mentség rá, csak gyenge valami,
hogy a gyerekek más útjai vannak.

Úgy születél meg, mint egy véres álom:
önképzőkörrel – egy csúf délutánon –
mentünk haza (pár lázadó barát)

s ott, először a Márvány-utca sarkán
neved újságok éléről rivallt rám:
„József Attila megölte magát!”

*

„Gonosz vagy” te is! Megszületni így,
hogy ugyanakkor tested elemészted.
Két hétre rá, már mondtam verseid
s hirdetem szerte átokverte élted.

Eltüntél végleg – úgy álltál mögém,
s lettél élőknél előbb agitátor.
Attól kezdve tehozzád mértem én
a vers tüzét, tetőled lettem bátor.

Tőled tanultam, hogy a test, az semmi.
Egy perc alatt kell a halálba menni,
ha felrázza ez az embereket.

Ellentét? Nem az. Én azt is csak tőled
tanultam meg, hogy milyen szép az élet.
S hogy harcolni kell érte, míg lehet.

(1955)

Logika és varázslat

József Attiláról annyit és annyiszor írtam már, hogy szinte szemérmertlenség újra szólnom róla. Bár órála semmi sem elég. Sohasem elég. És éppen most, amikor újra rágalmakból, vádakból, gyanúsítgatásokból és tudatlanságból szomorú és mérgezett töviskoszorúja. Mint mérgekígyó-fogakból szorzott korona. Mint tátott óriás kobraszáj. Pedig milyen egyszerű lenne minden, ha úgy lehetne, ahogy van. Ki volt ő? Mi volt ő? Ezmélkedésünk és várakozásunk betlehemi csillaga. Vágyakozásunk titok kéve csodalángja. Hitünk és harcunk aranykardja, aranypáncél-vértezet a társadalom-fosztás szegényű és jövő-adakozás óhajú szív fölött, a mellkason, a háton, döfés-védő, halálhárító nehéz kéreganyag, mint teknőcök kazettás, domború hát-tetőzete, sárgacsontozat has-pajzsa. Mámorunk bizonyítása párás és gyémántos tiszta szó, költő, aki először látta olyannak a világot, amilyen, a komor tudat nagyítólencséje sugárfókusz-pupilla tűz, a homályos és összegzett általánost részletes, pontos testté, szerkezeté és borítássá fölhúzó és kiemelő látás. Univerzum-bonyolult lángelme, szigorú lét-tudat, konok pásztor, aki nem hagyta szétkóborolni a szanaszét bitangolni vágyó dolgokat, az anyag tudása szellemőriző, megtartó dac, a félelem testére borított csillaghímzésű fekete selyembársony palást. Mint a Földgolyót burkoló menny-úr. Olyan küldött, aki éppen akkor jött, amikor kellett, hogy elmondja, mi volt, mi van, mi lesz és azután mi jöhet még. Olyan küldött, aki amikor törvény-türelmetlenséggel kijelentette, hogy itt van, hogy megérkezett: egyszerre kékebb lett a kék, pirosabb lett a piros, sárgább lett a sárga, égitest-munkává lett a darázs páncélbársony dörmögése, legalább vigaszban és meghatározásban gazdagabb lett a szegény, s vinnyogni kezdtek a lélek dohos és sötét szikrázó üregeiben a szemgolyó-nélküli, áttetsző, fehér, jáspisos elhagyatkozások. Aztán elhagyta a világ. Nem ő hagyta el a világot. A világ hagyta el őt. Nem ő hagyta el a valóságot. A valóság hagyta el őt. A látható és a láthatatlan. S még akkor is sugárzott sötétben és szenvedélyesen, mint egy kvadrillió grammsúly tömegűvé összezuhant csillag, amikor már csak legyinteni tudott, csüggedten, árván, keserűen. Lét-vesztesen. Halál-győztesen. Miért kellett ilyen okosnak lenni, József Attila? Miért kellett ilyen pontosnak lenni, József Attila? Miért kellett ilyen őszintének lenni, József Attila? Miért kellett ilyen makacsnak lenni, József Attila? Miért kellett ez a boldogságra-erőszak? Ez az öröm-vágy? Ez a remény-riadalom? Ez a szeretetre-éhség? Ez a mindent-átvilágító komoly tudás? Ez a minden-áthatolás, mint az atomsugárzás istenereje? Miért kellett ez az egész céció: vers, hit, kiváltódás, fölemelkedés, megváltódás, eskü az elnyomottakban? Ez a hűség? Ahogy a kötötte és kötetlenül hú és hűtlen elemi részecskék és égitestek ragaszkodása a kozmikus gomolygásban és társtalantársas szigorban. Ez a bolondulásig szeretet az anyaghoz és az anyag szervezete és létezés-mértana képzetekhez és erkölcsökhöz? Ez a logika! A logika varázslata! Társítható ez a két szó? Egybe gyúrható ez a két fogalom? Hiszen a logika az elme erkölcsi következtetése a létről, a varázslat pedig az anyagból kivérző, az anyag-összeg fölött sugárzó misztika és mámor tündér-cselekvése, mint a mesében. A célszerűségbe, okba, célokos szavakba csomagolt sejtelem, rejtelem, fájdalom. A valóság körül vibráló, függönyösen örvénylő

sejtelem-erő, a valóság-mag erőterében kötve bolyongó biztos különösség, mint az atommag körül cikkanva hömpölygő elektronfelhők, a néha-test, néha-nem, mindig-máshol mindig-ugyanott lobogva gyűrődő hullámnyalábok, sugárzás-függvények. A fájdalom szélességi és hosszúsági görbéiből szerkesztett magány-gömb. Önmagával-végtelen. A szenvedés káprázat-gömbje kárpit-térkép büntudatból és fölöslegesség-érzet élet-mérgezettségéből. Hiszen a varázslat vágy-liliomok gótikus tornya és tenyészet-tengere, amiben és ahol, mint radiolaria csontpórus kürtjeiben az érző életszalak, a belső puhaság idegcsillói, a titkok neuronszálai kilógnak: élni, fájni, érzékelni, táplálkozni. Mindig győzni! Ez volt benne az a robbanómotor, mint a növények zöldje klorofill, a fotoszintézis festékanyaga, ami a fényt életerővé, növekedés-dühhé alakítja. De lehet-e mindig győzni? Tud-e mindig győzni a költő? Amikor a gyötrő, fertőzött történelem, a járvány-idő, a társadalomból és hitből-kitaszítotttság, osztály-szegénység, osztályok gögje, gazdagok vigyora, arany-vadkan mosolya, betegség tódul, mint lila vihartajték, legyőzni a győzni-akarót? Mert nem ő idegenedett el a világtól. A világ idegenedett el tőle. Törékeny alakjától. És nem a világ sivár. Benne lett egyre sivárabb a világtapasztalat. Szívében nőtt egyre végtelenebbé a homoksivatag, fehér kősvatag. Aki fölszabadulni vágyott, szabad, tiszta, teremtő tágassággá, mint a befejezhetetlen világtér: azt büntudatrácsok, osztály-rácsok, magány-rácsok, betegség-rácsok hálózta és zsugorította összekötözve belül szenvedés-kristállyá, eltemethetetlen gyémánt-röggé. És tudta, hogy a kiválasztottnak büntetésből élve kell meghalnia! Ó, az a gyémántos, logikus, jajgató zűrzavar! Ó, az a roppant keresztfa súlyú magány és szomorúság! Egyre sárgábbá és szárazabbá őszülő lángelméje, mint koraőszi fagyban kristályhús lombhullás. Csengve, szikrázva, ropogva, ahogy az üveg törik. Gyorsan, ahogy logikusan fölrobban a megütött, erjedő teli szódásüveg. Tudjuk-e, hogy volt? A féktelen logika-vágy virágzott agyában betegséggé? Vagy az egyre erőszakosabb és tombolva bandzsító betegség cseppkő-virágzása volt logikája? Merev és törékeny. A skizoiditás kristályvirágzása a szigorúságban és precizitásban? Hiszen a természet kevert. Hiszen a természetben, így az emberlétben is sokkal több, vagy legalább annyi a lágy, zagyva, zavaros, kócos, elfolyósodó, látszatra szükségtelen, illogikus anyag és dolog, módozat és cselekvés, visszaáramlás és csigaházasan, csillósan kinyíló virágkerék-pörgés, fraktál-csápkerék növekedés és sűrűsödés, mint a tervezett és szervezett oksági rend, kauzalitás-rácsviszony. Legalább annyi az ésszerűtlen, mint ami az erkölcsnek ésszerű! Aztán Szárszón az elmegyek megvilágosodása! Azzal lett örök, mint a kozmosz, hogy kivonta magát a világból. Ahogy tokjából a kardot. Ahogy a testből a hőkemence a vizet. Ősünk lett a tisztaságban. Titok-magasság tiszta csúcs. Mint havas bérc, amely fölött a kopár csillagok hálós és eszeveszett kemény ragyogása. Mint keresztrefeszítészöggé varázsolt ember, akinek nem az fáj, amire használják, a világ fölszögezése, a megváltás átdöfése, mert ő fáj az ütésben, a húsbahatolásban, a csontlukasztásban, hiszen az ugyanaz öli, feszíti az ugyanazt, hiszen a kihegyezett, vasfillér-kalapos vasanyag élő idegszövetek háromdimenziós térhálója a szögbelsőben és a szögfelületben, minden atomja, molekulája egy-egy fájó agyvelő. Mert kvadrillió agyvelő fájdalma a szög. És körötte bomlás, genny, vizenyő, hússzövet-rothadás, csontszövet-büdösség, véraszalék. Fölötte a mindenség. Körötte a halál.

Kölyökember a forradalomban

(Egy Nagy Imre Érdemrend-tulajdonos élettörténete)

II. rész

Börtön-gyűródések, börtön-örömök

– *Egyszer becsukták Önt magánzárkába is. Nem egy vamzer közreműködésével?*

– Nem. Véletlen lebukás volt, rádiós ügy. Öten voltunk benne: Kardos Karcsi, mint a fő szervező és kivitelező, Csete Pisti repülős főhadnagy, Koroly Gyuri százados, Ponyi Józsi barátom és jómagam. Az persze igaz, hogy a köreinkben működtek a besúgók, és az örök tudomására jutott, hogy a rabok feltűnően jól értesültek a kinti eseményekről. A történethez tartozik, hogy Tökölről a Gyűjtőbe került egy Nusicza nevezetű elhárító tiszt, korábban csepeli munkásfiú, aki egyébként soha nem kötözködött, csendben elvult, persze biztosan írt egy csomó jelentést rólunk, de rendes srác volt. No, ő egyszer meglepte Koroly Gyurit, amint a szumán kabátja alatt, a fülére téve a hangszórót, hallgatja a kisértőt. Ez az egyik műhelyzárkában történt, ahol hárman dolgoztunk. Gyuriék igyekeztek elterelni Nusicza figyelmét, és gyorsan elkezdtek hangosan beszélni. Gyerekek, mondta az elhárító tiszt, mert ilyen közvetlenül beszélt velünk, tudom, hogy van itt egy rádió, és ha ideadják, megígérem, nem lesz semmi bántódásuk, elrendezem a dolgot. Mi? Rádió? Hol? – adta a hülyét Gyuri, miközben a hangszóró a szumán kabátja alatt rejtőzött... Hát jó, a tiszt elment... A rádió nem volt nagy, olyasmi lehetett, mint egy riportertermagnó, csak vaskosabb valamivel. Néhány kínos pillanatot megértem vele én is... Vagy két hónapig állandó hipis ment, a tapi. Felsorakoztattak bennünket a trepnin, találomra kiszóltítottak valakit, és végigmotozták. Egy felsorakozásnál a lábam között szorongattam a rádiót, a szumán ruha eltakarta (kemény darócból, pokrócszerű anyagból készült rabruha, ilyeneket lehetett látni Jancsó Miklós *Szegénylegények* című filmjében, magyarázza közbevetett kérdésekre emlékező partnerem), de az adrenalin szintem az egekbe szökött. Itt a bukta, gondoltam. Kiszúrták az embereket, maga, maga, maga... Szerencsém volt; a tölem harmadik srácot léptették ki.

Másnap, vasárnap délután, fekszem az ágyon, akkor már megengedték a fekvést, fejem alatt a rádió, és közvetítettem a srácoknak az éppen folyó Vasas – MTK, vagy Vörös Lobogó, nem tudom már, hogy hívták akkor, meccset, úgy, ahogy azt Szepesitől hallom. Egyszer csak kivágódik a tática, a fegyőr benéz: Maga közvetíti a meccset? Igen, felelem, én. A szentségit! Úgy közvetít, mint Szepesi. Tudja, mondom, odakint riporternek készültem, és a fiúkat szórakoztatom az ilyen kitalált dolgokkal. Nagyon jól csinálja, ismerte el a smasszer, én meg megköszöntem neki a dicséretet, mire ő: No, szórakozzanak tovább, és becsukta az ablakot... Hétfőn vittük a rádiót a műhelybe. Éjszaka két óra körül felriadóztattak bennünket, gatyában ki a trepnire minden zárkából, felforgattak a zárkákban mindent, még a szalmazsákokban is a rádió után kutattak. A zárkák úgy néztek ki, mint ahol egy tornádó söpört végig.

1. rész: Palócföld, 2004. 7. sz.

Úgy buktunk meg, körülbelül félévi rádiózás után, hogy kiégett az a műhelyzárka, amelyikben éppen a rádió volt. A tekercselő műhelyben hagytuk, ahol Kardos Karcsi barátom volt a főnök, egyik beosztottja pedig, Iván, vamzer volt, tudtuk róla. A harmadik társuk véletlenül bekapcsolva hagyta a rezsót. Lakkot melegített fel rajta. A lakk elpárolgott, olyan tűz keletkezett, hogy a kinti tűzoltókat kellett behívni. Kiégett a zárka teljesen. Ezután elkezdtek vizsgálni, kotorásztak mindenfelé, keresték a tűz okát, és megtalálták a rádió maradványait. Nusicza gyanúja beigazolódott. Engem vittek el, Kardos Karcsit meg még valakit, de már nem emlékszem rá. Öt hétig voltam magánzárkán. Közben többször kihallgattak, de nem tudták rám bizonyítani a rádiót... Különben öten állítottuk össze, jórészt kívülről becsempésztett alkatrészekből... A magánzárkán a harmadik héten már azt hittem, bezsongok. Nem tudtam beszélni senkivel. Még az őr sem szólt hozzám, amikor a kaját beadta. Borbély se jöhetett be. Egy félszárnyú légy volt hetekig a játszótársam. A végén Juhász Tibi rendőr őrmester vitt vissza az üzembe, gondolom azért, mert másnap édesanyám jött hozzám látogatóba. Különlátogatás volt, a rendes, a soros látogatás ugyanis a magánzárka miatt elmaradt. Hárman vagy négyen lehettünk a beszélőn. Édesanyám elment előttem. Úgy szóltam rá: hát nem ismer meg?! Bizony nem, olyan szőrös voltam, és sovány... Az említett Juhász Tibivel marha jó viszonyban voltunk, magunk között tegeződtünk is.

Akkoriban ránk nem fegyőrök, hanem rendőrök vigyáztak. A motorüzem vezetője, Maros százados is rendőr volt. Egykoron Rajk László hivatalos gépkocsiveetője, amiért három évre ítélték. Leülte, majd rehabilitálták, és újra rendőr lehetett, végül a motorüzem parancsnoka. Olyan tekintélye volt, azt megtehetette, hogy nem engedett be fegyőrt az általa vezetett üzembe. Nagyon is jól ismerte ugyanis a börtönviszonyokat, az embereket, és tudta, alkalmasint a fegyőrökre is oda kell figyelni. Amit itt példaként elmondok, a váci gombüzemben esett meg. Csodálatosan szép, gyöngyház- és egyéb értékes gombokat készítettek a rabok, tetszett a fegyőröknek is. El-elkéregettek belőle, s milyen a rab, odaadta. A fegyőrök saját értékesítési hálózatot építettek ki, végül azért csak megbuktak vele. Egy részüket lesittelték, másokat lefokoztak.

Pontosan nem tudom, 1960-ban vagy '61-ben történhetett, amit most mondani akarok. Már enyhültek a börtönviszonyok. Annyiban például, hogy nem vették el a beszélőket, ha büntetés alatt állt az ember, tehát az évi két beszélő és az évi két levél mindenkint megilletett. Ennyi volt az enyhítés. Próbáltak persze azért keményebbek lenni, de a börtön-társaság ugyancsak keményen ellenállt. Majdhogynem lázadás tört ki a végén. Az egyik társunk, Ádám véletlenül megbotlott és elesett a lépcsőházban, eltört két bordája, csontja is repedt. Ezt a bajt ma is úgy gyógyítják, hogy leszalagozzák az ember mellét, hogy ne mozogjon. Ádinak mozgott, fájdalmai voltak. Volt egy nagyon komisz nővér, egy fegyőrnő, BM-alkalmazott, aki nem akart adni neki fájdalomcsillapító gyógyszert. Négyen tartózkodtunk a zárkában, kivertük a palávert... Szóval akkor már nem nagyon mertek... Nem mondom, egyikét-másikat közülünk el-elkapták, de különösebben nem mertek bántani bennünket. Viszont előtte, vagy három évig, szörnyen durvák voltak. Nem kívánom senkinek azt a bánásmódot. Nem is a pofon, az ütés, az ellökés, a gáncsolás fáj az embernek, hanem az, hogy nem veszik emberszámba. Egyszerűen nem volt emberi méltóságunk. Egy macskát többre becsültek... Számunk volt, míg élek nem felejttem el. Mint Auschwitzban a németek haláltáborában. Ha szólítottak, azt kellett mondanom: 976.968-as számú elítélt jelentkezem.

– „Számember” volt tehát a politikai elitét... A börtönben milyen üzemekben dolgozott?

– Az autóvillamossági üzemben meg a filatéliában De volt ott gombüzem meg játékuzem is, vagy a KÖMI-asztalos üzem, ahol a rádió- és tévékávákat gyártották. Egy része a Gyűjtőben volt, más része Vácon. A motor- és az autóvillamossági üzem teljesen zárt, elszeparált terület volt, a halálra ítélték zárkája felett, a Kisfogház emeletén. Alattunk pokróccal takarták le a járó utat, nem láthattuk az ott lévő halálra ítélteteket. A motorüzemben úgy éreztük magunkat, mintha gyárban lennénk. Ott szabadon voltunk, kipróbálhattuk a motorokat. Maros százados, az üzemvezetőnk, mint említettem, tudta, mit jelent börtönben ülni, és amikor a motorüzem beindult, azt mondta, ő emberként bánik velünk, de az innen kikerülő munkára panaszt ne találjanak a Belügyminisztérium ellenőrei, mert akkor szankciókat fog bevezetni. Társaságunk megértette. Egy szakember azt szereti, ha jót ad ki a kezéből, és ezzel mi is így voltunk. Én az autóvillamossági üzem önindítós részlegénél voltam csoportvezető. Mintha a Jóisten megsúgta volna... Kértünk egy igazoló betűt, hogy tudjuk, a mi kezünk közül került ki a munka. Mind a három műhelyünk kapott egy J betűt. Mindig megmondtam a társaimnak, gyerekek, hova rejtsetek el azt a J betűt. Egységesen olyan helyre ütöttük, ahol összecsavározás után nem lehetett látni. Gyönyörűen kifestett, szépen dekorált, nagyon jó önindítókat gyártottunk. Varga Lajos barátom volt a márkapados, most megyei Pofoszelnök ő is, Zalában, ő próbálta ki a dinamókat, önindítókat, reléket. Egyszer bejött az irodára egy vöröses őrnagy, hívtak fel, a csoportvezetőt. Az őrnagy ordított, mint a vadbarom, majd megnézhetjük magunkat, miféle selejteket készítünk mi. Tehetetlenül hallgattam. Végül mondtam Marosnak: Százados úr! Mondja meg az őrnagy úrnak, hogy nekünk van egy betűjelünk, ha benne van a selejteken, akkor valóban mi gyártottuk. A civil átvevőnk Galántainak hívták, nagyon be volt ijedve, hogy rossz minőségben vette át tőlünk az árut. Ezután a vadbarom őrnagyot elvittük a műhelybe, ahol megmutattam neki, hova tesszük a jelünket. Két nap múlva jött vissza. Nem kért bocsánatot, csak azt mondta: nagy szerencsénk van... Tudniillik a Fogarasi úton működött egy civil üzem, ahol piff-puff, összecsapták a munkát, a selejtekre pedig azt mondták, hogy a rabok csinálták. Szétszedtek minden selejtet, és kiderült, hogy egyikben sem volt benne a jelünk. Az eset után Maros százados adott a társaságnak egy nagy karton cigarettát, tizenegy darab kétkilós fehér kenyeret meg egy kanna tejet. Vigye fel, és ossza szét az embereknek, mondta.

– *Ajándék a börtönben, különleges eset. Előfordult máskor is?*

– Volt egy gépkocsivezető, rabomillal járt; szerette a kocsiját, azt akarta, hogy minél precízebben nézzen ki; odajött egyszer hozzám, csináljunk neki egy önindítót. Miért ne? Hozott érte az aktatáskájában egy oldal szalonnát meg egy kilo kenyeret. Mikor jutottunk volna mi szalonnához?... Aztán Nusicza, az elhárító tiszt adott nekem egyszer egy felejthetetlen ajándékot, meg Ponyi Jóskának. A történetet onnan kell kezdenem, hogy az apám tényleg nagyon ügyes kezű ember volt, tudott kisvasutat csinálni, és minden hozzávalót. Emlékeztem apám Árpád sínautójára, ilyeneket használt a MÁV a második világháború előtt, nagyban. Ezt lerajzoltam Csete Pisti repülő barátomnak, aki az ablaktörlőknél meg a kilométerórásoknál dolgozott. Tetszett Pistinek, és elkészítettük a modellt. Marha jól nézett ki. Akkoriban Magyarországon ilyen kisvonatot nem lehetett kapni. Valamikor karácsony előtt Nusicza megneszelte, hogy mivel foglalkozunk, és rákérdezett, miben törik a fejüket már

megint. Megmutattuk neki. Jaj, de jó! Van egy fiam, csináljanak már nekem is egyet. Jó, majd meglátjuk. Csete Pisti benne volt, hátha leesik érte valami, Ponyi Jóska barátom is benne volt. Anyag akadt, még sánt is csináltunk hozzá. Ezen a munkahelyen lehetett maszekolni. Szuperul nézett ki az Árpád sínautó. A festők gyönyörűen lefestették, ledukkózták, 12 voltal működött, ennyi hajtotta az ablaktörlőt is. Később aztán jött a Nusicza, el volt ájulva: Nekem csinálták? Hát nem mondták, hogy megteszik. Nem mondtuk, az igaz, de kész van, hadnagy úr. Ez volt a rangja, mert lefokozták. Tökölön ugyanis, ahol elhárító főhadnagy volt, megbuktatták a csajok, és idekerült hozzánk. Nagyon köszönte az ajándékot... Majd jött az Ifi főhadnagy úr: Juhász, az Isten áldja meg magukat, csináljanak már nekem is egyet, nekem is van fiam. Megcsináltuk. De többet nem... Egyszer, jóval később, nyolc óra körül szól a fegyőr, Ponyi Jóska és én menjünk fel az elhárító tiszthez. Fölvisz, a folyosón, ott áll Nusicza. Maga ebbe az irodába menjen be, Ponyi Jóska meg amabba. Bemegyek, ott van anyám. Műszak végéig ott lehettünk. Anyám akkora csomagot hozott, tele finomsággal, mint egy ház. Jóska is beszélhetett az anyjával. A csomagot megosztottuk a zárkatársainkkal, a barátainkkal... Ott így éltünk, ott ez természetes volt. Mert oda finomságok egyébként nem nagyon jöhettek be. Voltak karácsonyok, hogy fenyőágot küldtek a csomagban, csokoládét, de elvették mind, mert élvezeti cikknek minősítették, és az nekünk nem járt.

- *Furcsa a börtönvilág. Úgy vélem, ott élesebben, egyértelműbben rajzolódnak ki az ember eredendő jellemvonásai.*

- Példaként elmondok egy esetet. Házimunkás koromban, a Gyűjtőben történt. Szereplői: Zádori főtörzsőrmester, aki a recski kényszermunkatáborból, annak felszámolása után került a BM-hez fegyőrnek, és két köztörvényes bűnöző, egy hatalmas termetű, vörös cigányember és egy feleakkora dunaújvárosi sikkasztó. Akkor még vegyesen voltunk az emeleten, úgy elhelyezve, hogy az emelet egyik oldalán voltak a politikaiak, a másikon a köztörvényesek. A cigányember állítólag gyilkosságba keveredett, zárkatársa volt a megbukott sikkasztó, egy Skoda nevű. Ez a cigányember, kihasználva testi erejét, rendszeresen terrorizálta Skodát, aki az egyik alkalommal olyannyira beijedt, hogy ütötte-vágta az ajtót. A zajra feljött Zádori, kinyitotta az ajtót, mi van. Meg akar ölni, sivalkodott Skoda. Jól van, intézkedünk. Odajött hozzám: no, házi, mennyi vödör van? Volt 5-6 vödör meg nyolc vizeskannám. Tele vízzel mindet, parancsolta. Skodával összeszedette a holmiját, és elvitte egy másik zárkába. A rengeteg vizet beöntötte a helyiségbe a küszöbszintig, s adott a cigánynak egy darab felmosórongyot, majd az órájára nézett: tíz perc múlva jövök, ha nincs feltörülve, megnézheted magad. Tíz perc múlva ment is vissza. A víz fel volt szedve, de a cigányról szakadt a veríték. No látod, ott van még egy kis por a sarokban, és a megmaradt 3-4 vödör vizet is beöntötte a zárkába. Öt perc múlva visszajövök... Szóval ilyen emberek voltak ezek a recskiek. El lehet képzelni, mit műveltek az emberekkel akkor, amikor szabadjára voltak engedve. Mindenkinek a fantáziájára bízom. Vagy inkább javaslom, keressék fel a recski tábor, ahol most nemzeti emlékpark működik.

- *Korábban említette a halálos-zárkákat; ezek az úgynevezett Kisfogház területén voltak. Itt a kutatások jelenlegi állása szerint mintegy 250–260 forradalmárt és szabadságharcost végeztek ki. Évekig az udvaron, szabad ég alatt, a fal mentén. De Nagy Imréné kivégzését állítólag valaki lefénnyképezte a szomszédos épület egyik emeleti szobájából, és hogy ez ne ismétlődhessék meg, gyorsan kialakítottak egy fedett kivégzőhelyet. Többen mesélték, hogy hallották a kivégzésre elővezetettek utolsó üzeneteit, kiáltásait...*

- Én ilyet nem hallottam, de a velem lévő társaim sem. Nem is hallhattunk, mert annyira el voltunk szeparálva. Arról tudtuk meg, akasztás volt, hogy olyankor mindig csak reggel nyolc óra után mehettünk le a munkahelyekre. Sajnos elég sokszor előfordult ez... Ismertem viszont két hóhérsegédet: Karácsonyi Sándort és Fülöp Istvánt. *(Ők voltak Mansfeld Péter 1959. március 21-i kivégzésén, amikor a jegyzőkönyv tanúsága szerint a 18 éves fiatalember 13 perces haláltusát vívott, Csúcs Mátyás ítéletvégrehajtó segédei. – S. L.)* Ezek több munkahelyen tűntek fel, mert dobálták őket ide, oda. Karácsonyi egy időben munkavezetőként is dolgozott, és ha a munkát rendben találta, nem zörgött, olyan ember volt. Fülöp ősz hajú, szikár, magas ember, görbe hátú, kicsit púpos, őt keményebb fából faragták. Hogy mi van velük, nem tudom. Karácsonyi 2002-ben még élt, üzletet akart kötni a Pofossal. Állítólag naplót vezetett a halálra ítéletekről, míg várták az akasztást, leírta hogyan viselkednek, mit mondanak. Kétmillió forintért kínálta megvételre a Fónay Jenő elleni „terhelő” bizonyítékokat. Nevetséges és felháborító. Ki tudja, miket írhatott össze az elmúlt években. Iszákos, tiszta alkoholista lett.

- *Vagyis véletlenül sem Maros rendőr százados-szerű figura...*

- Ő nem, de voltak azért hozzá hasonlítható fegyőrök. Mondjuk a Georg... valami ilyen nevű, hívjuk inkább Gyurinak, őrnagy, korábban görög partizán volt. *(A görög partizánok és családtagjaik 1949 őszétől érkeztek Magyarországra, miután az Egyesült Államok által támogatott királypártiak kerekedtek felül a kommunisták ellen vívott fegyveres polgárháborúban. – S. L.)* Mindenkit tegezett, mert nem tudott különbséget tenni a maga, az ön meg a te között, és mi is tegeztük őt. A börtön moziban Fellini csodálatos filmjét, az Országútont vetítették. Még élek, nem felejttem el ezt a filmet. Anthony Quinn és Fellini felesége, Masina játszotta a főszerepet. Bennünket kiszúrásból nem vittek el a fegyőrök, mert ránk, autóvillamosságokra nagyon haragudtak, mivel nem jöhettek be a műhelyünkbe. Másnap reggel megyünk le, marha rossz kedvünk volt, morózus volt az egész társaság. Mi bajotok van; miért lógatjátok az orrotokat? – kérdezi Gyuri. Minket nem vittek le a moziba, feleltük. Micsoda? – nem akart hinni a fülének. No, majd intézkedem. Lement Maros századoshoz, és nem telt bele egy óra, lecsengették a műszakot. Mi történt, kíváncsiskodik mindenki. Megyünk moziba – mondja a görög őrnagy, és nekünk külön levetítették a filmet.

- *A már említetteken kívül akadt más különös alakja is a felügyelő csapatnak?*

- Mindenképpen ilyen volt Haraszi Tibor, a harmadik emeleten, ahol az udvarosokat helyezték el, a tiszti zárkában, egy sarok helyiségben. Persze valójában az nem is zárka volt, csak annak rendezték be. Az udvarosok tizenvalahányan voltak, valami miatt elítélt korábbi katona- és rendőrtisztek, akiknek az udvart kellett rendben tartaniuk, innen származik az elnevezésük. Ennek a társaságnak volt a vezetője a Haraszi, de – mondom – külön zárkája volt. További érdekessége a dolognak, hogy ebbe a zárkába egyedül csak én mehettem be: a házimunkás. Nekem kellett rendben tartani. Oda még a fegyőr sem léphetett be, miközben, ugye, a Haraszi elítélt volt. Azt beszéltek a köreinkben, hogy a felesége a Honvédelmi Minisztérium egyik főosztályvezetője. Esténként hallottam, rendszerint úgy kilenc óra tájban, hogy nyílik a zárka ajtaja, és Tibi elment. Hogy mikor jött vissza, a fene se tudja, hogy hol töltötte az éjszakát, kint-e, esetleg otthon, nem tudom, a lényeg, hogy korán reggel már mindig bent volt. A zárkájában a napi sajtótól kezdve a legfinomabb sajtig, csokoládéig, konzervig, minden megvolt. Azt mondta nekem: Ide figyelj, gyerek!... Jóval idősebb volt, mint én... Ami erre a papírra van téve, azt

elveheted, az a tied, de az újságokhoz nem nyúlhatsz; meg ne tudjam, hogy hozzányúlsz, mert a nyakadat töröm. Idősebb társaimnak elmeséltem, hogy mi van ott. A fiúk biztattak, pontosan figyelj meg mindent, hogy van letéve, nincs-e valamerre zsinór vagy valamilyen cérnaszál, lehallgató olvasd el az újságot, aztán ugyanúgy tedd vissza. Szerencsére nem buktunk meg, a hírek meg csak jöttek.

Egyszer aztán minket, kilencünket elvittek Vácra. Előtte kilenc hétig elkülönítőben tartottak. A csillag egyik zárkájában zsúfoltak össze, egy csajkával és egy kanállal, aztán jó napot. Ott asztal, szék, ágy nem volt, csak szalmazsák, egy kübli meg egy kanna víz. Ültünk a falak mellett, és azzal szórakoztunk, hogy fogdostuk a poloskákat. Az egyik nap én tartottam a világcsúcsot: 159 poloskát nyomtam el a falon. Amikor elvittek bennünket, a fal úgy nézett ki, mintha telefröccsentették volna vérrel... A legnagyobb megdöbbenés akkor ért, amikor Vácra leszálltam a rabomilról, és ott látom magam előtt Haraszi Tibi rendőr egyenruhában. Rám mosolygott, kacsintott a szemével, én meg csak néztem, és azt sem tudtam, hogy került ez ide. Azóta se láttam őt. Titokzatos ember. Hogy ki lehetett? Magyar kém, akit pihentettek? Vagy elhárító, akit ráépítettek az udvaros tiszti különítményre? A mai napig nem tudok biztosat mondani.

– *Vácott milyen börtönviszonyok uralkodtak?*

– Ott csak politikai foglyokat tartottak, és normálisabb körülmények között élünk, mint a Gyűjtőben. Ha dolgoztunk, délután pingpongozhattunk. Ott is le volt ugyan zárva egy-egy börtönszakasz, de időnként össze tudtunk jönni beszélgetni. A kaja is jobb volt... A Gyűjtőben nem mosták meg a salátát, ahogy leszedték, sárosan, úgy adták. Nekem szörnyű volt az első időkben, mert nagyon finnyás gyerek voltam. Bevallom, előfordult, hogy sírtam éhségemben, mert nem bírtam megenni az ételt, olyan pocsek volt, no meg a tányér, vagy csajka, ahogy kinézett, amiben adták. A mai napig nagyon szeretem a rizsát, de ott nem bírtam megenni, mert ropogott a fogam alatt. Tele volt egérszartól kezdve mindennel... Vácra a kosztelés legalább két-három osztállyal magasabb szinten állt. Persze ott sem volt mindig így. Ehhez kellett egy éhségstrájk is. Már harmadik napja zöldborsót etettek velünk. Akkor Kádas Géza meg a többi hozzá hasonló, jobb sorsra érdemes rabtársunk azt mondta: gyerekek, nem eszünk. Jó, nem eszünk. És akkor mindenki visszautasította a kaját. Nagy balhé lett. A fegyőrök meg a körletparancsnok szaladgáltak, mint pók a falon. De mi nem vettük el az ételt. Erre jött a börtönparancsnok, ígéretet tett, megváltoznak a dolgok, csak még most együnk. Nem ettünk, majd meglátjuk holnap, mit adnak. Másnap aztán már valamivel javult a koszt... Itt meg kell említenem a karácsonyi ünnepeket: életemben akkor ettem először lócsabait. Persze akkor ezt még nem tudtam, de egyébként is megettem volna, mert akkor már kinőttem a finnyáskodásból. Meg nagyon is finom volt...

Vácra visszatérve már jobb viszonyok uralkodtak a Gyűjtőben is. Nem hiába múlt az idő. Már csak négyen voltunk egy zárkában, mindenkinek volt ágya, kiséke, lett kisasztal, és a kübli helyett angol WC.

– *Az elfoglaltsága, a sorsa hogyan alakult Vácra?*

– Előfordult, hogy uszályokat raktunk ki, szemet és egyéb anyagokat. A buli munkán egy órát talicskázunk, egy órát pihentünk. A váci jelenlét számomra szerencsésen alakult, mert hamar a konyhán dolgozhattam. Így az ember szabadabban mozoghatott, hozzájuthatott a kajához, a szumán ruhája alatt csempészhettek a társainak is. A kaját egyébként mindig tisztességesen elosztottuk egymás között. Fekete Laci barátom, hadműveleti tiszt, akivel a Gyűjtőben együtt voltunk, már raktárvezető volt,

megtudta, hogy Vácon vagyok, és le tudott vitetni a konyhai előkészítőbe; voltak olyan kapcsolatai. Amikor pedig megalakult a bélyegüzem, átkerültem a filatéliához. Bélyegeket raktunk bélyegalbumokba, berakókönyvekbe, tasakokba. Volt, amelyik kimondottan csak Nyugatra ment. Sok bélyeg először nálunk jelent meg Magyarországon. Csodálatos bélyegsorokat láttam. Híresek voltak a San Marinó-i és a Karib-tengeri országok bélyegei. Ettől a munkától annyira kifinomodott az ujjunk, hogy megéreztek, ha két bélyeg összeragadt. A szortírozóból később hatunkat kiemeltek, és bélyegtükör-tervezést bízta ránk. A kinti Filatéliától járt be egy férfi, elmondta, hogy mit szeretne, melyik bélyegnek hogyan, mennyire kell látszania, milyen legyen a bélyeg formája, mintázata az albumokban. Érdekes munka volt. Négyünket azzal biztatott, hogy bélyegtükör-tervezők leszünk.

Itt jöttünk rá, hogy a bélyeggel milyen csalásokat tudnak elkövetni. Volt egy spanyol bélyegsorozat, rettenetesen örültünk neki, hogy a spanyolok nem felejtettek el bennünket. Az egyik bélyegen egy kislányt és egy kislányt ábrázoltak szovjet szuronyok alatt, a magyar szabadságharc emlékére adták ki Spanyolországban. Ebből bizony loptunk, és becsempésztük a hazai eladásra készített tükrökbe meg műanyag tasakokba, a többi bélyeg mögé, hogy lelkesüljenek a kintiek is. A gyerekeknek készülő tasakok egy részébe becsempésztünk egy nagyon szép svájci sportbélyeg-sorozatot, egy másikba az angol királynőről készített sorozatot, egy harmadikba San Marinó-i bélyegeket. Érték volt ez, biztosan nagyon örültek a kisgyerekek. Én is hoztam haza a szabadulásomkor bélyeget, sportbélyegeket. Felvágtuk a könyv fedelét, beraktuk a bélyegeket, majd a fedelet újra összeragasztottuk. Senki nem tudta, mikor jön haza, de hát volt könyvem, majd jó lesz az a bélyeg valamire. Így gondolkodtunk. Itthon aztán elajándékoztam.

Egy év és három hónapot töltöttem Vácon. Amikor a Gyűjtőben létrejött az autóvillamossági és a motorüzem, összeszedték az összes villany- és motorszerelőt, hegesztőt meg a komolyabb szakembereket. A közelebbi társaim közül egyedül Mede Lajos barátom maradt Vácon, külön engedéllyel. Csodálatos szakember volt, ő tudott alumíniumot hegeszteni, így ő a gombüzemnél nélkülözhetetlen volt.

– *Hogyan történt a szabadulása?*

– Az asztalosműhelyben dolgoztam, mint villanyszerelő. Érezni lehetett, hogy valami van a levegőben. A civil munkavezetőnk ugyanis, egy BM-alkalmazott titokzatos arccal kezdett járkálni közöttünk, gyakran mosolygott, megváltozott a viszonya hozzánk... Amikor megtudtam, hogy szabadulok, gyorsan összeírtam minden vagyonomat a zárkatársaknak, cigarettát, kaját, mindent otthagytam, és kértem, osszák el egymás között... Kihozták a ruhám, öt évig volt naftalinban... Amikor felszálltunk a villamosra, elhúzódtak tőlünk az emberek, a villamos egyszerűen kiürült. Bűdösek voltunk, mint a dög. Persze tudták, honnan jövünk... de nem azért húzódtak el, a szagot nem bírták elviselni... Beértünk a Keletibe. Ott is úgy néztek ránk az emberek, mintha a világúrból jöttünk volna: soványak voltunk, sápadtak, görbén mentünk, a ruhánk olyan ódivatú... no meg az a naftalinszag... Mede Lajos ugyanazon a napon szabadult Vácról, a Keletiben találkoztunk össze.

A visszanyert szabadság mámore (?)

– Szabaduló levelében az áll, hogy száz forinttal bocsátották útra, valamelyest tehát gondoskodtak magáról, magukról.

– Hát igen... Kezdetben sokáig nem fizettek semmit, később pedig mindent levontak a bérünkből. Meg kellett fizetnünk a villanyt, a mosatást, a kaját, az őrsünket. A váci filatéliában 300 forint körül kerestünk, de ott is elvették a pénzt, maradt havonta 80 forintunk spajzolásra, cigarettára, fogkrémre, vécépapírra és ilyesmikre... De amit mi kaptunk, az nem volt pénz, az csak papíron létezett, ők számolgatták el maguknak a különböző tételeket, ahogy akarták, a BM, kész röhej.... A motorüzem megszüntetésével a KÖMI-asztalosműhelybe kerültem tmk-szerelőnek. Itt is ugyanúgy csináltuk a rádió- és televízió-kávákat, amibe a Duna, a Kékes meg a mit tudom én milyen készülékeket építették be, mint a kintiek. De a mi bérünk mindig a minimális volt...

– A szocializmus korának gyakorlata volt, hogy a börtönből szabadultaknak jelentkezniük kellett, általában 48 órán belül, az otthoni rendőri szerveknél. Ez a kötelezettség szerepel az Ön szabaduló levelében is.

– Szigorú rend szerint mentek akkor a dolgok. Munkára azon a munkahelyen kellett jelentkezni, ahonnan az embert elvitték. A rendőrségen pedig kaptam két elhárító tisztet, Boros Sándort és Pajer századost, s meghatározott időközönként náluk kellett jelentkeznem. Az utasításaik szerint kellett eljárnom. Ha ők úgy találták ki, hogy este nyolckor itt meg itt legyek, akkor nekem ott kellett lennem. Nem mondhattam el senkinek, hova megyek, miért megyek, kivel találkozom, még a feleségemnek se. Ők aztán megkérdezték, hogy vagyok, mi újság, nincs semmi, no akkor jó, hazamehet. Szórakoztak velünk... 1968-ban, amikor a Varsói Szerződés tagállamai úgymond testvéri segítségképpen tankokkal bevonultak Csehszlovákiába, történt egy érdekes eset. Hivatott a Boros. Állandóan ő írta a jelentéseket rólam. Elkezdett kérdezősködni, mit szólok a csehszlovákiai eseményekhez. Mihez? Milyen események vannak? Hát az ellenforradalom! Milyen ellenforradalom? Eljátszottam neki a hülyét. Akkor elmesélte, az internacionalizmus jegyében bevonultunk Csehszlovákiába, hogy megvédjük a szocializmus ottani vívmányait. Én szándékosan nem hallottam semmiről semmit, és eléggé elhatárolódtam tőlük. Hallottuk ugyanis, hogy egyes szabadult társainkat megkörnyékezték, be akarták szervezni besúgónak. Úgy okoskodtak, hogy az emberek velünk őszinték, előttünk kitérülnek, politikailag is, és mi majd arról szépen beszámolunk nekik. De hát, ha a börtönben nem tudtak belőlünk besúgót faragni, akkor hogy lehetett volna itthon! Persze azt elérték, hogy egymással is csak futtában találkozhattunk. Kerek perccel megmondták, nem járhatunk össze. Mert ők állandóan szervezkedést feltételeztek, hogy mi meg akarjuk dönteni a szocializmust. És bizony ez még a 70-es években is ment.

– Mivel bizonyítja?

– Azzal, ami a József Attila Megyei Művelődési Központban történt velem. Egy országos munkásörgyűlésnek adott helyet az intézmény. Tíz órakor hívatott az igazgató, Venesz Ernő, és azonnali hatállyal kirúgott, merthogy én fel akarom robbantani az épületet. Déli 11 órakor már a kezembe is nyomták a munkakönyvet.

– Miért nem volt óvatosabb a munkatársaival?

– A munkatársaimnak ehhez semmi közük nem volt. Mint mindig, most is a rendőrök produkálták magukat. Ha elolvassa a korabeli, szigorúan bizalmas rendőrségi

jelentéseket, hihetetlen dolgokat tud meg, akár önmagáról is az ember, olyan marhaságokat írtak össze. A jogkört leadták a megyéknek, feljebb pedig nem néztek utána a jelentéseknek, nem ellenőrizték. Azt írtak rólunk, amit akartak, ki voltunk szolgáltatva a kényüknek-kedvüknek. Olyanokat megcsináltak, és ez is a 70-es évek elején történt, hogy nem hagytak levizsgázni autóvezetésből. Pedig már megvolt a KRESZ-vizsgám, már vagy 6–7 órát vezettem is. Behívtak az autóiskola irodájába, és visszaadták a pénzt, mit képzelek én, nekem nem szabad levizsgáznom. Miért nem? Nem indokolták.

Ekkoriban támadt egy ötletünk Kirner Rezsővel, a kiváló „Sese”-atlétával. Tarjánba hozták az országos sí vidékbajnokságot, és arra gondoltunk, ez jó alkalom lenne arra, hogy az 1944. január 13-án szerencsétlenül járt acélgyári levante sí csapatról megemlékezzünk egy versenyszám keretében. Serleget akartunk az emlékükre. Besúgták a rendőrségnek, majdnem megütöttük a bokánkat. Én akkor még ref alatt álltam. Mit gondolunk mi, mondták, fasiszta emlékeket feléleszteni? De hát ezek mind munkásgyerekek voltak! Csak hát leventék. Az ő idejükben az a mozgalom létezett. Nagyszerű sízők voltak, sok országos levante versenyt megnyertek. Az akkori Magyarország legmagasabb pontját, a 2303 méter magas Horthy-csúcsot akarták megmászni szűz úton, olyan oldalról, ahonnan még senki sem, egy lavina azonban maga alá temette mindahányukat. Juhász József nevű, 33 éves nagybátyám is odaveszett. Acélgyári művezető, levante örvezető, fiatal házas ember. Csak az a társuk maradt életben, aki a gyengélkedése miatt kimaradt a vállalkozásból... A családukban egyébként nagy hagyománya volt a síelésnek. Apámék mind a négyen síeltek, csak a három lány nem. István nagybátyám volt talán a legjobb közöttük. Tragikus az ő élete is. Az orosz fronton megfázott, olyan tüdőbetegséget szedett össze, hogy itthon, még a háború vége felé meghalt... Az acélgyári leventék emlékére végül 2003 nyarán sikerült egy kopjafát állítani a szerencsétlenség helyszínén, a Mosolygó-tónál. Egy busznyi ember vett részt, az utazás költségét a salgótarjáni polgármesteri hivatal fedezte, az emlékoszlopot a Pofosz készítette el. Elénekeltük a Himnuszot, a Szózatot, és leróttuk végre ötvenéves tartozásunkat.

– *Az acélgyárba hogyan fogadták vissza?*

– Visszakerültem a villamos központba, de ott Berkes Pista nem tudott elviselni bennünket. Ha valami probléma volt a villamos telepen, nem úgy mentek a gépek, ahogy kellett volna, az esetek kivizsgálásakor mindig arról faggatták a kollégákat, hogy a Juhász nem ment-e oda, nem férhetett-e a dolgok közelébe, nem szándékosan idézett-e elő termelés kiesést... Átkerültem aztán a hengerműbe... Sok mindent a szememre vetettek, de elengedtem a fülem mellett, mert a börtönben megtanultam a dolgok között különbséget tenni. Sok embert megértettem, de nem bocsátottam meg nekik. Abból indultam ki, ha én talpon tudtam maradni, ha az én gerincemet nem tudták megtörni, akkor nekik miért kellett azt megtenni, amit megtettek, miért kellett megjárni magukat. Voltak, akik nem fogadták a köszönésemet. Jól van, gondoltam, nem hallotta. Másodszor is köszöntem, akkor se fogadta, no akkor többet nem köszöntem neki. Közülük '88-ban egyik-másik már kezdett előre köszönni, de most én nem fogadtam, jeleztem ezzel, felejts el a jövőben. Előfordult, hogy jött velem szembe a feleségével, az asszonynak köszöntem, kezét csókolom, fogadta is, de a férjnek nem köszöntem... Öt évet bírtam ki ilyen légkörben.

- *Jobb sora lett a tanácsépítőknél?*

- Egy nagybácsim, édesanyám unokatestvére vitt el oda villanyszerelőnek. Nemsokára odajött Ponyi Józsi barátom is, akivel együtt ültem. Jó hely volt, jól kerestünk, élveztük azt a munkát. Akkor épült a kemping, a Tó-strandnál. Az összes villanyszerelést, kábelelést mi csináltuk Józsival. Utána anyagbeszerző lettem. Egy ideig rendben ment minden, de jött a nógrádgárdonyi eset. A tüdőgondozó intézetnél dolgozott egy építőbrigád, s én mint előkészítő, a szokásos rátartással biztosítottam minden szükséges anyagot. Egyszer jönnek az anyagosztályról, hogy hiányzik 300 méter horganyzott cső, 30-40 négyzetméter csempe és még néhány dolog. Kiderült, hogy a brigád feketén megcsinálta az elnök úr fürdőszobáját, még a malacólat is kicsempézték. Rámtapadtak, hogyan merem én ezt szóvá tenni. Kisvártatva az egyik raktárosunk kölcsön adott 3-4 szál padlót egy családiház-építőnek, akinek hirtelen szüksége támadt rá, papír nélkül, viszont páran tudtunk róla. A főraktáros ennek ellenére feljelentette. Hiába gyözködtük, nem történt síbolás, visszahozták a padlókat, a raktárost fegyelmissel elküldték. Erre én nagyon kiakadtam, és csúnyán lerámoltam a főraktárost, nem szégyelli magát, hogy tehet ilyet egy emberrel. Másnap már ott volt nálam Nagy István, a politikai rendőrség vezetője, aki mikor hazajöttünk, tartotta a nagy hegyi beszédet, mihez tartás végett, és már nagyon komolyan megfenyegetett a nógrádgárdonyi esetről is. Most is ugyanazt hajtogatta, nekem semmi közöm az egészhez. Ugyanazt mondtam én is: már hoggye lenne, nekem kell az anyagokat újra beszerezni. Így buktam meg mint anyagbeszerző. Egy hét után kikerültem az épülő csillagházhoz karbantartó villanyszerelőnek. Délutános műszakba jártam, mindennap fehér ingben és nyakkendőben mentem be. Kadlót, a munkaügyi osztályvezető tájékoztatta a dühtől, hogy jár ez a Juhász... Végül innen is elpateroltak.

- *Hol folytatta?*

- A művelődési központban - s volt szó már róla - egy hónapig sem maradhattam. Az élelmiszerkiskerhez kerültem villanyszerelőnek. Hihetetlen, de igaz: öt évig szocialista brigádvezetőként dolgoztam. Háromszor rendezték meg a választást, mert nem tudták elképzelni, hogy a brigád megválaszt egy piszkos ellenforradalmárt. Mind a háromszor engem választottak brigádvezetőnek. Titkosan. A titkossághoz a csapat ragaszkodott. Birtokomban is van egy szép nagy brigádkönyv, a tagok nevével. Ajándékba adták az eljövetelemkor.

Egy idő után Kotroczó Vili, aki az acélgyárban volt már művezetőm, elhívott a Gelkához. Salgótarjánban akkor ment a központi antennázás. Vili se értett hozzá. Ide figyelj, ez az erősítő, ez az elosztó, a többit meg majd meglátod, nem vagy te hülye gyerek, majd megtanulod, mondta. Ott álltam, mint Bálám számarra. Kaptam aztán könyveket, no meg a gyakorlat, a végén tényleg nem is lettem olyan hülye szerelő... Tarjánban én vezettem be először a szlovák adót, akkor még Poprádról... Antennáztuk a Beszterce-lakótelepet. Schulz Zolinak, a Gelka főmérnökének beadtam a pályázatot egy központi berendezésről, egy térfigyelő rendszer kiépítéséről. A mama csak átkapcsolt volna a tévéről a játszótérre, és látta volna a gyermekét. A városi tanácson azonban megfúrták az ötletet, túl modern, érveltek, ide még nem való. A 80-as évek elején jártunk... Kaptam egy hangra, képre tökéletes gépet, s Hegyi Zolival, aki postai alkalmazott volt, ott lakott a Meszes-tetői tévéadónál, befogtuk az osztrák tévét. Előzőleg ugyanis Kőszegen jártam sízó gyerekekkel az úttörő olimpián, velük társadalmi munkában foglalkoztam, és esténként betértünk

egy kiskocsmába, ahol fogták az osztrák adót, gondoltam, miért ne lehetne nálunk is. Be tudnánk mi is adni a városba, mondhatnánk rá, hogy ez fejlődés, hiszen akkor a tarjáni adót Pálfalván, a Gorkijon nem lehetett venni, éppen egy holttérbe esett, nem körsugárzás folyt, ezért a vevőantennákat a Kékesre kellett irányítani. No, de több ebben a témában nem történt.

A Nógrád Kereskedelmi Vállalat karbantartó részlegéhez elkerülve ismerkedtem meg közelebbről a kereskedő munkával. Nem volt már olyan stabil a szocialista gazdaság, új szelek kezdtek fújdogálni, kezdődött a boltok gebinbe adása. Kivettem egy karbantartó részleget én is, de eléggé megégettem magam, mert rossz szerződést kötöttem. A dolgozókat azonban tisztességgel kifizettem, a vállalat viszont legombolta rólam a maga forintjait... A pásztói Béke tsz kereskedelmi irodáján pár hónapot bírtam ki. Benne voltam a bulikban, amíg jogi következmények nem fenyegettek, a meredek húzások azonban nekem nem kellettek.

Egy barátom víkendházának villanyszerelési munkálatai vittek el 1986-ban Tiszacsegére. Sok tarjáni épített ott, hirdették a házakat. A nejem javasolta, nézzünk meg néhányat. Az egyik helyen annyira megtetszett a ház, hogy lefoglaltuk. Eladtam az autóm, és 1987 februárjában visszatértünk. Amikor bejelentkeztünk a tanácsn, a titkár megkérdezte, látta a papírokat, a feleségem is kereskedő, pamutüzlete volt a piacon, nem akarnak egy „bótot” nyitni. Összedugtuk a fejünket. Borosék fenyegetőztek, megütöm a bokámat, s hogy megjártam a Nógrádkerrel, gondoltuk, eltűnök egy időre, és megpróbáljuk Tiszacsegén a kereskedelmet. Béreltünk egy üzlethelyiséget, és használt koporsón meg élelmiszeren kívül mindent árultunk. 1996-ban aztán infarktust kaptam, első-hátsó falit, szívkoszorú-gyulladást, kinyugdíjaztak. A nejem és a fiam vitték még a Tisza Áruházat, mert közben átmentek az áfészhoz, a lányom viszont, aki Pesten dolgozott, nagyon forszírozta, hogy jöjjünk haza, a feleségem kistarjáni, én acélgyári, úgyhogy 1998 júliusában visszaköltöztünk. De nagyon jól éreztem magam ott. A falu segített. Másabbak ott az emberek. Ott, ha valaki feküdt az utcán, nem lépték át, nem mondták rá, hülye részeg. Oda mentek, megnézték, felemelték. Szerettem ott lakni. Volt egy csodálatos kertem, el tudtam bíbelődni a növényekkel, a gyümölcsfákkal; és jó szomszédaink is voltak.

– *Akkor most a lánya az oka mindennek...*

– Andi 1965-ben született, nagyon jó pedagógus lett volna belőle. Az esztergomi tanítóképzőben felvételizett 1983-ban. Olyan jól sikerült a felvételi, hogy a rektor helyettes nő keresett bennünket, a Juhász Andi szüleit. Gratulált. Nem csak a tananyagról tudtak beszélni vele, újságolta, a felvételi bizottságtól a maximális pontszámot kapta, vegyünk úgy, a lány fel van véve... És nem lett felvéve... Elmentem segítséget kérni a megyei tanácsra. Hantosné Évát, a tanulmányi osztályról, egy sportbéli barátom révén ismertem, sikerült a lányomat képesítés nélküli tanítóként elhelyezni Bárnában. Az igazgató a legjobbakat írta a jellemzésbe, felvételiztünk másodszor is. Hely hiányában nem vették fel a lányomat. Ennél többet nem írtak. Így lett Andi kereskedő. Jelenleg Pesten helyettes vezető egy nagy ABC áruházban.

– *Különös. Ha 1970 előtt történik, amikor hiába kérte a büntetett előélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól a felmentését, indoklás nélkül elutasították, talán szó nélkül elmegy mellette az ember. De Önt, az apát 1977. június 1-jével mentesítették, visszaállították teljes állampolgári jogaiba. Különben is, mindig minden hatalom arról beszél, hogy a gyerekek nem hibáztathatók az apák bűneiért.*

– Más a jog, és más a valóság. Az eddig elmondottakból megértheti. Én gyakorlatilag csak 1990-től, a szabadon választott parlament megalakulásától mondhatom magamat szabad állampolgárnak. Én soha nem fogom azt az érzést megélni, amit a mai fiatalok megélnék: bemennek egy irodába, kinyitják a szájukat, azt mondanak, ami jön. Ha én bemegyek egy irodába, ma is, még mindig tisztelettudó vagyok, tudom, hogy nekem van igazam, de az én gyomromban mindig van görcs a hivatalos helyiségekben. Ez lelki nyomorúság, mindannyiunknál, akik bent voltunk a börtönben. Ott – mint mondtam – nevünk nem volt, csak számunk. Mikor öt év után hazajöttem, újra meg kellett tanulnom enni késsel és villával.

Tükörcserepek fényében

– *Folyton a fülemben motoszkál, hogy megkérdezzem: megérte? Nem naiv kisgyerekként cselekedett és kockáztatott?*

– Bizonyos dolgokat, egyértelmű, másképp csinálnék, végső soron azonban nem tagadnám meg a múltamat. Fiatal voltam, ilyen voltam. Az akkori körülmények között, az akkori stílusnak megfelelően cselekedtem, azt, amit kellett, amit a többiek is. Jóhiszeműen tettük, amit tettünk, nem kalandvágyból, és egy kicsit tudatosan is. Hiszen az országról, a hazáról, a magyarokról volt szó. Én elég nemzeti érzelmű ember vagyok. Ma sem tudom például elviselni az olyan embereket, akik csak azért hangoztatnak nemzetjobbító szövegeket, hogy róluk beszéljenek, rájuk figyeljenek. Lehet előre vinni a dolgokat csendben, szépen, akkurátusan. Ahogy Széchenyi mondta: nem az az érdekes, hogy ki csinálja, hanem hogy az ország haladjon előre. Nem érzem, hogy valaki is belerángatott volna a dolgokba. Mindannyian önként mentünk, nem dumált senki, nem szólt a párttitkár, már pedig gyerünk... És azok vállaltunk feladatot, akik keresztülmentünk Budapesten, akik láttunk és hallottunk.

– *Az emberek többsége – más kérdés, hogy a Kádár-rendszer manipulált világa sokakkal elfelejtette – ugyanilyen vagy nagyon hasonló utat járt be 1956-ban. Persze mindig vannak másként gondolkodók. Kevesen kitartottak, vagy rövid megingás után odaálltak az újrászervezett szovjet kommunista rendszer mellé. A restaurált egypártrendszer első támaszai a karhatalmisták, vagy ahogyan meleg téli ruházatuk alapján a köznép nevezte: a pufajkások voltak. Milyen különbséget lát a pufajkások és a forradalmárok között?*

– Mi, nemzetőrök fiatalok voltunk, jóval fiatalabbak, nem egy generáció velük. Közöttük sokan voltak olyanok, akik füle mögött volt valami, akikben dolgozott a hatalomvágy, s úgy gondolták, elégtételt vesznek vélt sérelmeikért azokon, akik meg merték mondani nekik az igazat, vagy akik nem úgy táncoltak, ahogyan ők füttyültek nekik. Törvénytelen ségek sorozatát követték el a nemzetten. Gyakran szórakoztak a hatalommal. Sokan emlékeznek az Orosz testvérekre. Ha bementek a Déryné cukrászdába, az emberek tudták, mindenkinek le kell feküdni a földre, mint a vadnyugaton, mert ha ezek isznak, akkor garázdálkodni kezdenek... Kádárék átvették az ávosokat, és velük végeztették el a piszkos munkát. Majd amikor túlhaladt rajtuk az idő, megszabadultak tőlük, mert nem voltak szalonképesek.

– *A karhatalmisták a kommunista párt tagjai voltak, hitték a szocialista rendszerben, hitték azt, amit a pártvezetők mondanak nekik. Rendszerint parancsra cselekedtek. Nem lehet egyformán bűnös valamennyi kommunista...*

- Igen, nem lehet egy kalap alá venni a kommunistákat. Azok bűnösök, akik tevőlegesen részt vettek a forradalom leverésében, az emberek megalázásában, megfélemlítésében. A mezei párttagok – hadd mondjam így, ahogy egymás között szoktuk – nem lehetnek felelősek, mert ugyanúgy meg voltak félemlítve, mint bárki más, jóllehet a hatalom támaszát jelentették. Őket nem veszi ellenségnek az ember, nem részesültek semmiféle külön előnyben, egyszerűen meg akartak élni. Persze a párttitkárok kategóriája más, ámbar közöttük sem mindegy, milyen közegben és milyen szinten működtek. De ne feledjük, a forradalomban ugyanúgy részt vettek párttagok is, mint pártonkívüliek, kiálltak mellette, börtönbe kerültek, volt, akit kivégeztek. Akkor egy nemzet állt ki a szabadsága mellett. Az ország lakosságának 95 százaléka. Ezért nem beszélhetünk ellenforradalomról.

A pufajkások szinte mindegyike régi kommunista volt, régi ortodox balos, aki-nek csak annyit kellett mondani: tűz, és minden meggondolás nélkül el kezdett lőni. A mi gondolkodásmódunk más volt. Nem akarom lenézni őket, távol áll tőlem, de divatosan most azt mondanák rájuk, hogy az IQ-juk nem érte el azt a szintet, amelynek sorsdöntő kérdésekben meg kell lennie az embernek, hogy dönteni tudjon. A pufajkások szerintem nem voltak döntőképeseek, éppen ezért a fejük felett döntöttek, ők pedig végrehajtották.

- Nem egy esetben – történetesen a sortűzekkel - emberiségelleni büntetést hajtottak végre, mégis nagyon meggondolandó, néven nevezzük-e őket. Személyiségi jogra hivatkoznak... ők – és védelmezőik -, akik hajdan köptek – és ez még finom kifejezés - a személyiségi jogokra.

- Örök tüske marad ez bennünk. Túl hamar alkották meg azokat a törvényeket, amelyek alapján nem lehet bíróság elé állítani őket; a személyiségi jogok miatt az ombudsman is mindig közbelépett. Bezzeg minket meg lehetett nevezni, minket mindenek le lehetett hordani, ami nem is volt igaz, azokat az embereket pedig, akik iszonyatos bűnöket követtek el, lőttek és lövettek az emberekre, meg sem lehet nevezni. Mert ha netán feljelent, akkor még engem ítélnék el. Kinek az érdeke ez, mondja?... Túl sokan maradtak a jogi pályán, akik a régi, az ilyen törvényeket hozták. Meg hát ott vannak a politikusaink, akik a maguk érdekeit védve hozták meg ezeket a törvényeket. Elmaradt a nagytakarítás. Bizonyos mértékig engedtek ugyan, egy kicsit megnyitották a túlfeszült ballon csapját, hogy ne robbanjon. Érthetetlen, hogy ne lehessen elítélni pufajkásokat Salgótarjánban, ahol majdnem 140 embert lőttek agyon?! Magam is ismerem olyant, aki ott volt a téren, és lőtt, és nem nevezhetem meg: te, mocskos gyilkos. Hát már bocsánatot kérek: ez nem igazság! Ne úgy vegye, hogy bosszúra szomjazom. Francokat, én már ezen túltettem magam. Végző soron a végtisztességet szeretném megadni azoknak, akiknek kioltották az életüket, és hogy azok is megszenvedjék rossz döntésüket, akik eddig csak élvezték a következményeit.

- Infarktussal a háta mögött is kiáll sorstársainak érdekeiért. Mindez visszamenőleg igazolja kölyökkori feladatvállalásának komolyságát is. Tiszacsegéről visszatérve, már 1998 szeptemberében megválasztották az érdekvédelmi szervezet, a Pofosz salgótarjáni elnökének, majd Ponyi József lemondása után, 2001. március 16-ától Ön a Nógrád megyei elnök, tagja az országos vezetőségnek. Hogyan lépett be a Politikai Foglyok Országos Szövetségébe?

- Nagy Imre és mártírtársai újratemetése utáni napon, 1989. június 17-én hivatalos voltam egy rendezvényre a Jurta Színházba. Találkoztam Fónay Jenővel, az egykori halálraítélttel, aki több társával hivatalosan már február 19-én megalapította a Pofoszt, és a legutóbbi időkgig a szervezet elnöke volt. Akkoriban szervezte

gőzerővel a szervezetet. A tömegben Jenő köszönt rám: Helló Attila! Ha sürgősen be nem lépsz, nem mehetsz többé havas lejtő felé, és el is felejtelek, pedig nehéz. Ő a Honvédban sízett, én a „Sesé”-ben, s miután megkegyelmeztek neki, a zárkatársam lett. Jó barátságban vagyunk. Így léptem be.

– *Hogy érzi most, tizennégy évvel a rendszerváltás után, amikor már – mint említette – igazán szabad ember: a társadalom megbecsüli hajdani áldozatát, megfelelően kárpótolták az elszenvedett, igazságtalan bántságokért?*

– Engem nem kárpótoltak. Nekem adtak papírokat, azokon valami hatszázezer forintot. A kárpótlást akkor értékeltem volna, ha behívna a bankba, és kiszámolják elem azt a pénzt, hadd döntsem el én, mire költöm, amit éppen csurrantottak. Ehelyett adták ezeket a papírokat, a kárpótlási jegyeket. Vannak olyan bajtársaim, rengetegen, akiknek ezek a papírok több százezer forint értékben elvesztek. Odaadták egy brókernek, majd befekteti, szaporítja, aztán egyszer csak arról értesültek, hogy a brókeriroda már nincs meg, és elveszett a 4–500 ezer forint. Ők kárpótlásul így egy huncut vasat sem kaptak... Hogyan került az a rengeteg köztulajdon magánkézbe? Kiknek volt akkoriban az országban pénze? Az új rendszerbe átépült párthatalom embereinek. Ezek felvásárolták, brókerek útján is, a kárpótlási jegyeket 3–400 forintért, sőt kétszázért is, és ebből vásároltak olcsón állami cégeket. De nekik még 25 százalékot rátett az állam, így az 1000 forintos kárpótlási jegy 1250 forintot ért. Ha én akartam beváltani az ezer forintos kárpótlási jegyemet, nekem csak 500 forintot kínáltak érte. Így jött létre a mai magyar tőkés gazdaság... Nem akarom azt a látszatot kelteni, hogy én zseniális pénzügyi ember vagyok, de én – okulva terv- és békekölcsönjegyzéseken – két héten belül megszába-dultam a kárpótlási papírjaim nagyobb részétől. Méghozzá banki áron, tehát jó áron. Vettem földet, nagyon jó helyen, kisegítettem a barátomat. Persze a maradékot adtam már én is 800 forintért, de mégsem jártam úgy, mint rengeteg sorstársam, aki szarért-húgyért odaadta. Végző véleményem tehát az, hogy amit velünk csináltak, az minden volt, csak nem kárpótlás... Nézze, nem vagyok antiszemita, csak figyelni kell. Bebizonyosodott, hogy a magyar állam addig nem deportálta a zsidókat, amíg a németek meg nem szállták Magyarországot. Azután pedig már az akkori világ legfélelmetesebb hatalma, a Német Birodalom diktált, és a magyar államtól követelik a jóvátételt. Kapják a hatodik vagy hetedik kárpótlásukat. S ha nem él már az illető, és bizony sokan meghaltak már, megkapja a kárpótlást a zsidó hitközség, a Mazsihisz. Szoktam is mondani, az '56-osok kárpótlását miért nem kapja meg a Pofosz. Tudom, a két szervezetet nem szabad szembeállítani, de mindenképpen valamiféle párhuzamot kell vonni. Az igazságtalanság, a jogtalanság velünk is megesett.

– *A közelmúltban a vezető szocialista politikai erők részéről két említésre méltó, közérzetjavító tette is sor került: 2003. október 23-án Hiller István kultuszminiszter, 2004. június 16-án Medgyessy Péter miniszterelnök kért bocsánatot 1956 megalázottjaitól és mártírjaitól. Ez azért már valami. Mint érintett, hogyan értékeli ezeket a cselekedeteket?*

– A miniszter fiatalember, a velem kapcsolatban lévő sorstársaim véleményét ismerem, mi elfogadtuk a bocsánatkérését úgy, mint a baloldali érzelmű fiatalok bűnbánatát. A miniszterelnök bocsánatkérésével viszont nem tudunk mit kezdeni. Nem értjük, miért kért ő bocsánatot. Hiszen ő az események idején tizennégy éves volt, és most nem tagja egyetlen politikai pártnak sem. Élnek ugyanakkor még olyan emberek, akik bűnt követtek el a nemzet ellen, akiknek illene bocsánatot kérni. Gondolok például egy volt szocialista miniszterelnökre, vagy azokra, akiknek fényképe hiányzik a nevük alól a Terror Háza Múzeumban... mert még élnek... mert védi őket a személyiségi jog,

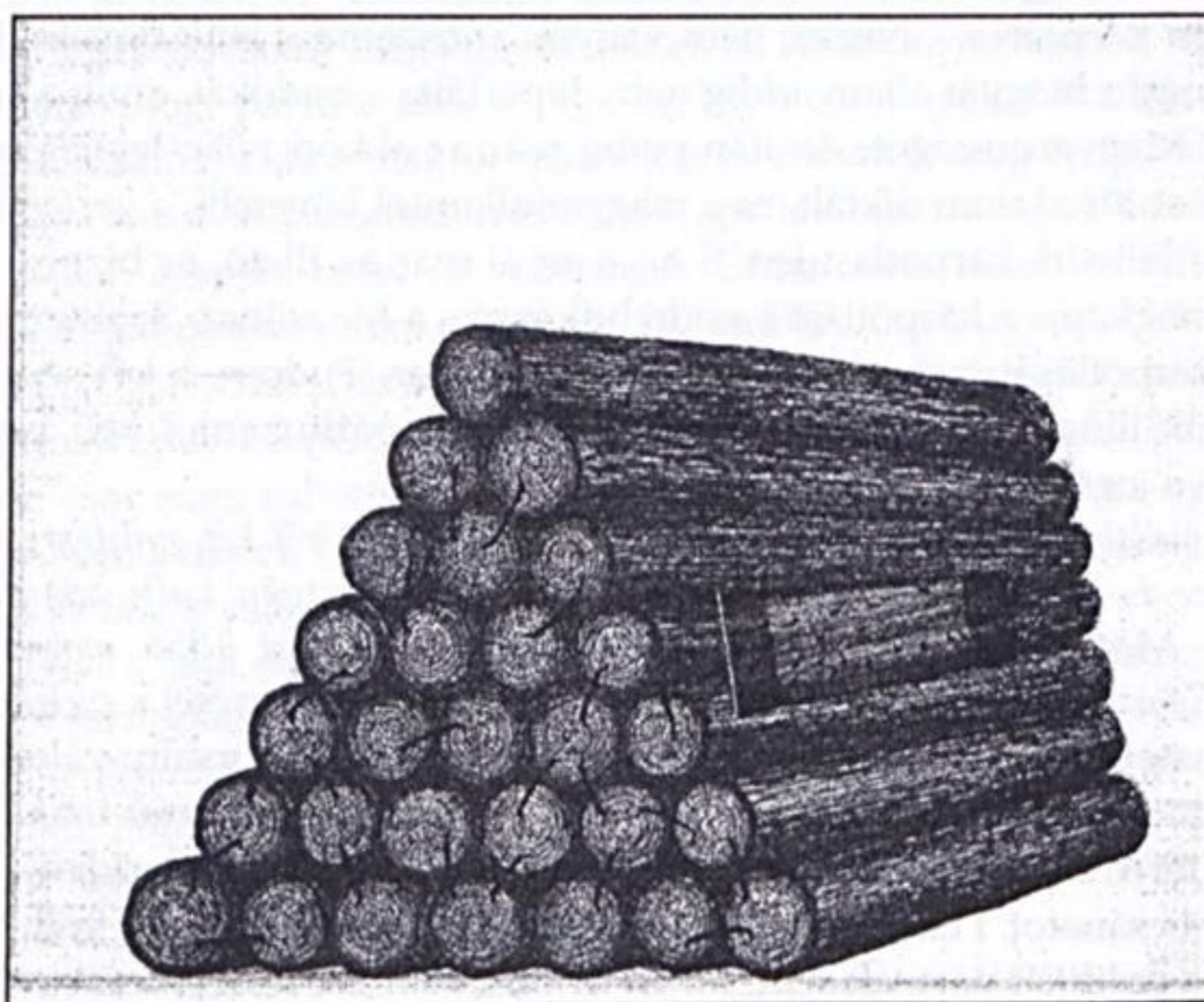
amivel ők korábban semmit sem törődtek... Vagyis gesztusértékűnek tartjuk mind a két esetet, valójában nem nekik kellett volna bocsánatot kérni.

– *Befejezésül egy igazán kényes kérdés: miért nincs egyetértés az egykori '56-os harcosok között? Rengeteg szervezetet működtetnek, a legtöbbjük alig tucatnyi taglétszámú. Közeleg az ötvenedik évforduló. Összefogva, együtt erősebbek lennének.*

– Valóban nagyon nehéz kérdés. Külön cikkben, sőt tanulmányokban lehetne kifejteni az okát, mi miért történt. Röviden, én ott látom a problémát, hogy a Pofosz vezetésében voltak bizonyos hibák, olyan felvetések, véleménykülönbségek, amelyeket nem tudtunk megoldani. Többen rangokat, címeket akartak, s minthogy nem kaptak, megsértődtek, és élve a törvény adta lehetőséggel és jogukkal, újabb és újabb szervezeteket alakítottak. Mindennek ismeretében hangsúlyozom: a Pofosz az egyedi szervezettel, amely az alapszabályban lefektetett elvek alapján dolgozik, alulról építkezik, ahol az történik, amit a tagság közösen elfogad, vagyis ez egy igazi demokratikus szervezet, igazi demokratikus működés. A Pofoszra érdemes figyelni, és érdemes lenne hozzá is tartozni minden bajtársunknak.

*

A Nagy Imre Érdemrendet második alkalommal, 2003 októberében a következő öt személy kapta: Balassagyarmatról dr. Kiss Tamás, a Pofosz társadalompolitikai alelnöke (a június 17-i küldöttgyűlés óta külpolitikai elnökhelyettes), Kosáry Domokos történész, akadémikus, Lőcsei Pál szociológus, újságíró, Puchert János táborno és Sólyom László, az Alkotmánybíróság volt elnöke. A 2004. évi kitüntetettek: Bali Sándorné, az '56-os Emlékbizottság tagja, Debreczeni László, a Pécsi Orvostudományi Egyetem nyugalmazott munkatársa, Király Béla nyugalmazott vezérezredes, Litván György, az ELTE egyetemi tanára és Mádi Jenő nyugalmazott ezredes, a Pofosz tagja.

Stefanovits Péter: Interaktív természettudományos rajz II., 2004.

„A fehér csúcs ostroma” és mai emlékezések

Az események

Az idő előre haladtával egyre kevesebb azok száma, akik emlékeznek az 1944. január 13-án történt tragikus eseményekre (a katasztrófára). Ugyancsak kevesekhez jutottak el a múltat lelkesen és fáradtságot nem kímélően faggató helytörténeti kutató, *Vertich József* kis példányszámban megjelent munkái.^{1,2} (Tudomásom szerint Szokács László újságíró ma is foglalkozik a témával.)

A város és környékének kedvező adottságai miatt már az 1920-as években többen kötöttek sílécet a téli hónapokban (többek között vezetők, értelmiségiek is). A Levente egyesület teremtette meg a szervezett keretek között folytatott sportolás lehetőségét. Trianon után, amikor a magyar honvédség minimális létszámban került meghatározásra, *levente egyesületek* alakultak. A cél hármas volt: hazafias nevelés, testileg, lelkileg edzett ifjúság és a katonai szolgálatra való felkészítés (erre utalt a katonás egyenruha és az alaki kiképzés heti gyakorlása).

Minden esetre a síelés szervezete s anyagi támogatottsága az Acélgyári Levente Egyesület keretében valósult meg. Támogatást kaptak a felszerelésekre, azok javítására és nagyobb sítúrák, edzőtáborok utazási, elhelyezési költségeihez.

Az első (1938) és a második (1940) bécsi döntés után visszakerült országrészekben (Felvidéken, Erdélyben) sok síelésre alkalmas terep akadt, ahol már megépített felvonókkal felszerelt pályákon lehetett edzeni, gyakorolni. Ezek egyike volt Borsa és Borsafüred térségében a Magyar Síparadicsom néven üzemelő nagyterületű síközpont lesiklopályákkal, turista és menedékházakkal. Ebben az időben a Honvédelmi Minisztérium itt szervezte meg a katonai kiképző táborait és e létesítményeket használta a Magyar Síszövetség is.

A salgótarjáni sízők több ízben felkeresték a környéket, ahol a síelés magashegyi gyakorlását és a csúcs téli viszonyok közötti megmászását tűzték ki célul.

A cél megvalósítására három túrát terveztek. Az első két alkalommal sítalpaikat végig magukkal vitték, a harmadik alkalommal a Mosolygó-katlan bejáratánál hagyták, és hágóvassal folytatták útjukat.

Az első túra 1942. január 23–30 között volt. A táv első részét szánon tették meg a Sebes-patak völgyében, majd sível felkapaszkodtak a Fehérkő gerincére és így értek fel 1942. január 29-én a csúcsra, a Nagy-Pietroszra (akkor Horthy Miklós csúcs, 2305 méter magas). Ott egy kis táblácskát helyeztek el, mint sikeres vállalkozásuk hirdetőjét. Az első túrán öt fő vett részt.

¹A címet *Vertich Józseftől* kölcsönöztem

A második túra 1943. április 17–24 között volt, melyen hat fős csapat vett részt. Április 22-én indultak és feljutottak a Puzdra és a Galac csúcsa közötti névtelen magaslatra. Nehéz körülmények között a Nyerges-tetőn síelve, mászva elérték a Repeda csúcst. Ezután egy nagyobb déli kanyarral feljutottak az Obersia-Rebra csúcsra (2052 m magas), majd innen jutottak fel a Nagy-Pietrosz csúcsára, ahol elhelyezték a neveiket tartalmazó táblát. Visszafelé új, rövidebb úton – a Mosolygó-katlan felé tették meg az utat.

Mind a két túrán találkoztak a lavina jelenségével, szerencsére tőlük távol.

A harmadik túrára 1944. január 5–13 között került sor. Január 13-án a helyi edzések és gyakorlások után 17-en indultak el a csúcs ismételt meghódítására.

Az előző túrák alkalmával és most is a helyiek, a turisták, sportolók, katonák, favágók igyekeztek lebeszélni a csapatot a merész vállalkozásról a rossz időjárás, a rendkívül hideg, az erős és kellemetlen szél és a lavinaveszély miatt. A csapat bizott felkészültségében, edzettségében és bátorságában, a 13-ára vonatkozó megjegyzést pedig csak megmosolyogták.

A Köves-patak vonalán 16-an eljutottak a Mosolygó-katlanhoz (egy előző nap megsérült síző nem vállalta a további utat). Itt sítalpaikat lecsatolták és hágóvasakkal, sítotokkal kapaszkodva indultak a csúcs felé. Fél 12 óra felé hatalmas dörrenéssel leszakadt két hatalmas hótábla, amely, mint lavina legyező-szerű csúszásba kezdett. A lavina a csoport tagjait – hiába próbáltak eszközeiket eldobálva kutyaúszásos mozgással menekülni – elsodorta és betemette. Egyedül dr. Varga Kálmánnak – aki mindhárom túrán részt vett – sikerült élve megmenekülnie. Őt a lavina egy hatalmas szikla holtterébe sodorta és betemette. A hó alól keserves kínok közepette kiásta magát és sietett a faluba értesíteni a katonákat, hogy a mentést mielőbb megszervezhessék.

A mentési munkák során 4 síző holttestét és egy élőtetőt találtak, de élesztése nem vezetett eredményre és 30 perc múlva nála is beállt a halál. 1944. január 24-én újabb mentési akció indult az eltűntek holttestének felkutatására. Ekkor 9 áldozatot találtak meg. A 15. fiú holttestét csak 1944. június 23-án szabadította ki egy lelkes kutató csapat a hó fogságából.

Álljon itt is a bátor, merész, vállalkozó, életüket kockáztató fiatalok névsora, akik részt vettek azon a túrán, amely többüknek a végtelent jelentette: Bacsa Mihály, Bagyinszky János, Dombai Pál, Farsang János (visszafordult), Fehér Gyula, Fényszarusi József, Györe József, Huszár Béla, Juhász József, Kojnok István, Liptay Pál, Orosz Imre, Vankó István, dr. Varga Kálmán (túlélő), Vlacsil Béla, Vlacsil József, Völgyvári Márton.

13-an a Salgótarjáni Köztemető dízsírhelyén nyugszanak, Liptay Pál csapatvezető a református temető kriptájában, Orosz Imre százados pedig a budapesti Farkasréti Temetőben pihen. A túlélő dr. Varga Kálmán Caracasban hunyt el 2000. május 8-án.

A hír hallatára az Acélgyár és a város is gyászolt. Az első öt fiatal temetése 1944. január 22-én, a további 9 áldozat temetése január 30-án, Györe József temetése pedig június 30-án volt.

Én Salgótarjába kerülésem után (1963) a lavina szerencsétlenségéről és áldozatairól legelőször *A Salgótarjáni Kohászati Üzemek száz éve 1868–1969 c.* kiadványban olvastam.³ Először nem értettem, hogy egy gyártörténetben miért kell két oldalt szentelni egy sportkatasztrófának. Később, amikor Vertich József könyvét elolvastam, világos lett előttem minden. Idézek a gyártörténetből: „A telep népének hangulata

hosszú hónapok után csillapodott, de a szomorú emlékű katasztrófa még ma is él az emberek között. Az Acélgyár fiatalsága 14 olyan élvonalbeli sportemberrel lett szegényebb, akik munkahelyükön is megbecsültek voltak.”

Ennek ellenére a rendszerváltásig nem volt szabad megemlékezni a lavina-szerencsétlenségről, mert a levante egyesületnek is tagja volt az áldozatok egy része. Ehhez talán az is hozzájárult, hogy a lavina-szerencsétlenség áldozatait síjárőr-csapatnak „keresztelték” el, már pedig a járőrözés katonai, illetve rendőrségi, abban az időben esetleg csendőrségi tevékenység volt. Ebből egyes tájékozatlanok úgy gondolták, hogy a fiatalok katonai szolgálatot teljesítettek.

Olvad a jég

Ötven év után, 1994. január 13-án volt az első megemlékezés Salgótarjában.

Ezt követte a 2003. január 13-i megemlékezés, amelyet a salgótarjáni Központi Temetőben szervezett meg a Förster Kálmán Városvédő és Városszépítő Egyesület a Fiatalok Együtt Salgótarjánért Egyesülettel közösen. A sírokra gyertyák és virágok kerültek, és a református temető kriptájában Liptay Pál sírjára is felkerült a virág, a hozzátartozók koszorúja és a mécses.

A város vezetése is felkarolta a kezdeményezést azzal, hogy megjelentette Vertich József új könyvében a kutatásainak eredményeit tartalmazó írást mivel az első minden példánya elfogyott. Az új kiadvány ismét ráirányította a figyelmet a síelő fiatalok katasztrófájára és a POFOSZ, a Nógrád Megyei Sportigazgatóság, Salgótarjáni Erdélyi Kör és a Magyarok Világszövetsége helyi szervezetének kezdeményezésére a város támogatásával alkalmi bizottság alakult a 60. évforduló méltó megünneplésére. A bizottság vezetője dr. Praznovszky Mihály lett és megkezdődött a munka. A programban azt szerepelt, hogy készül egy emlékoszlop, amelyet sízőkből, hegymászókból, turistákból, hozzátartozókból álló csoport 2003 júliusában elszállít a helyszínre és felállít. Az első elképzelés szerint csak egy ideiglenes emlékeztető jelet készítettünk volna, és a helyszínt, a helyi körülményeket, előírásokat megismerve 2004-ben a 60. évforduló alkalmával egy végleges emlékmű felállítására kerül sor.

Hegedűs Gyula mátranováki fafaragó olyan szép emlékoszlopot faragott, és a felállítását technikailag sikerült jól megoldani (a helyszínen már csak a felcsavarozott keresztalpat kellett kövekkel rögzíteni), hogy véglegesnek tekinthetjük az emlékoszlopot. Az emlékoszlop két szembefordított sílécet ábrázol (messziről nézve imádkozó kéz).⁴

A bizottság minden tagja megmozdult ki miben tudott segíteni (autóbusz, szállás, idegenvezető biztosítás, tájékozódás a helyi előírásokról stb.). A bizottsági üléseken előkerültek a korabeli felvételek, újságcikkek és ismételten alaposan áttanulmányoztuk Vertich József könyvét, hogy az emlékoszlopnak megfelelő helyet tudjunk kiválasztani lehetőleg a katasztrófa helyszínén.

Az emlékoszlop állítás

2003. július 30-án indult el a csoportunk 18 fővel az önkormányzat által biztosított 19 személyes busszal. Sajnos egy fő az utolsó pillanatban egészségi okokból lemondta az utazást és a jelentkezők közül már senkit nem tudtunk értesíteni,

hogy felszabadult egy hely. A csoporttal utazott Méhes András alpolgármester úr, a 82 éves Vlacsil Ferenc, aki annak idején a második túrán részt vett és két testvére lett a lavinaomlás áldozata. Az idősebb korosztály (hetvenesek) képviselték a sí- és sportbarátokat, illetve azokat, akik ismerték a fiatalokat (köztük Enreiter Béla Kanadában élő honfitársunk). A fiatalabb korosztályt a hegymászók képviselték, akik jelentős terhet vállaltak az emlékoszlop helyszínre szállításában.

Július 30-án szemerkélő esőben indultunk el Salgótarjából, hogy egész napos utazás után, estére megérkezzünk Borsára, ahol a Borsa-Complex elnevezésű részen, a Medve Panzióban (Ursus) elfoglaljuk szálláshelyünket.

Nagybányán felvettük Ratiu Krisztián túravezetőnket, akit az Erdélyi Kárpát Egyesület – Gutin osztálya biztosított számunkra.

Javasoltam a csoportnak, hogy ne döntsük most el, hogy holnap, vagy holnap után visszük ki a helyszínre az emlékoszlopot, várjuk meg a reggelt. Szó sem lehet róla, hangzott el az egységes tiltakozás: „ha cigánygyerekek hullnak az égből”, akkor is felvisszük holnap – hangzott el a megfellebbezhetetlen döntés.

Éjfélig esett, zuhogott az eső és akkor mintha elvágták volna, elállt.

Másnap derült égre ébredtünk és vidáman vágunk neki az útnak. Az elinduláskor persze még nem tudtuk, hogy milyen útra vállalkoztunk.

Az autóbusz elvitt a kórházig, ahonnan a jelzett turistaút indul a Nagy-Pietroszra. Innen az emlékoszlopot elől hátul hevederrel átfogva két-két ember vitte kisebb-nagyobb pihenőkkel és természetesen váltással. A rögzítő vasakat, csavarokat szétszétva cipelték a csoport tagjai.

A többórás felfelé egyre nehezedő gyaloglás közben a csoport egymást eddig alig ismerő tagjai gyorsan igazi csapattársakká váltak kortól, rangtól függetlenül. Ebben minden biztonnyal szerepet játszott a közös célért vállalt egymásrautaltság.⁵

A 18 tagú csoportból csak ketten fordultak vissza, ketten pedig egy félreértés (románul nem tudván) a Mosolygó-katlan szélén lévő Meteorológia állomástól fordultak vissza az utat elzáró sorompótól. A csoport ugyanis széthúzódott, ki mennyire bírta a tempót, olyan ütemben haladt a kitűzött cél felé.

Így 14-en értünk fel a Mosolygó-katlanba, ahol természetesen tó is van. Az ott-honi elképzeléseknek megfelelően próbáltuk behatárolni, hogy hol lehetett a lavinakatasztrófa. Rövid keresés után Fancsik főorvos úr talált egy hatalmas kőtömböt, amelynek fedezékébe, úgy helyezhető el az emlékoszlop, hogy téli kőomlás, vagy lavina esetén is biztonságban megmaradhat.

Az emlékoszlop felállítása és rögzítése után megtartottuk megemlékezésünket. Előkerültek az otthonról hozott koszorúk, mécsesek és a Valiskó Feri által készített – az áldozatok nevét tartalmazó – nemzetiszín zászlócskák. Rögtönzött kis ünnepségünk a Himnusz eléneklésével kezdődött, majd Méhes András alpolgármester úr a város polgárai és az önkormányzat nevében emlékezett, utána Viczián Gyula a Magyarok Világszövetsége salgótarjáni csoportja, Valiskó Ferenc a Salgótarjáni Erdélyi Kör nevében szólt. A koszorúk, virágok elhelyezése után a Szózat és a Székely Himnusz eléneklésével zárult a megemlékezés. Mindenkit mélyszéles öröm töltött el: SIKERÜLT!

Ebéd után csapatunk 9 tagja vállalkozott a Nagy-Pietrosz „meghódítására” is.

Aki mászott már hegyet, az tudja, hogy lefelé sem könnyebb az út, mint felfelé. Egyszerre indultunk el, de ismét széthúzódott a mezőny. Ennek következtében

bizony voltak, akik eltévedtek (egy háromirányú turistajelzés miatt: felfelé, lefelé és jobbra mutat a nyíl). Természetes, hogy mi a lefelé utat választottuk, ahol aztán beleütköztünk a karámokba és az ugató kutyák keserítették utunkat. Próbáltuk a karámokat kikerülni, hátha megtaláljuk a jelzett utat. Nem találtuk meg, pedig már erősen sötétedett. Katona Krisztina vállalta, hogy visszamegy a jelzésig. Vissza-ment és onnan kiabált, hogy menjünk mi is, és jobbra kell eltérnünk.

Természetesen voltak, akik úgy tévedtek el, hogy egy egész más völgyön értek le a városba.

Az autóbussznál Vlacsil Feri bácsi várt bennünket és mindenkit átölelve, megcsókolva köszönte meg, hogy sikerült a kitűzött célt teljesíteni és áll az emlékoszlop.⁶

Álljon itt az emlékoszlop háromnyelvű (angol, román és magyar) feliratából a magyar szöveg: „1944. január 13-án, ezen a helyen 14 salgótarjáni sportoló lett a lavina áldozata. Ezt az emlékjelet Salgótarján polgárai nevében helyeztük el. 2003. július 29.” A felirat elkészülte után kellett módosítanunk az indulás időpontját, innen van a keltezésben eltérés, azaz a tényleges felállítás napja július 31-e.

Másnap reggel eljött a búcsú pillanata, a buszból megtekintjük a laktanyát, ahonnan sízőink végzetes útjukra indultak, és a Visó folyó völgyén irány hazafelé (érkezéskor az Iza völgyében közelítettük meg Borsát). Az út során tettünk egy kitérőt a nagybányaiak kedvenc kirándulóhelyére a mesterségesen létesített Fernezelyi tóhoz (Lacul Firiza).

Nagybányán a MURES áruháznál vettünk búcsút és mondtunk köszönetet – most már mondhatom barátként – Krisztiánnak, aki lelkes és fáradhatatlan kísérőnk volt, mindenben segített, eligazított és gördülékennyé tetté vállalt feladatunk zavartalan teljesítését. Azt is vállalta, hogy az emlékoszlopnak figyelemmel kíséri az állapotát és jelzést ad, ha rongálást észlel, vagy valami más baj történik vele.

Óradnai barátaink gondoskodtak arról, hogy a lavinaszerencsétlenségről, az emléktúráról, az emlékoszlop állításáról a helyi lapban is tájékoztatják az olvasókat. Ez megtörtént a Besztercei Híradó 2003. szeptember havi számában.⁷

2004. a hatvanadik évforduló

Január 13-án a lavinakatasztrófa 60. évfordulóján a salgótarjáni köztemetőben megemlékező ünnepséget tartottunk. A megemlékezés Csákvári László szavalatával kezdődött, majd Pusztai Béla polgármester úr köszöntötte a jelenteket és megadta az alaphangját az ünnepnek. Ezután az alkalmi bizottság elnöke dr. Praznovszky Mihály mondott megemlékező beszédet. A műsor keretében került sor az emléktábla felavatására, amely örök emlékeztetőül a lavina áldozat neveit tartalmazza. Az emléktáblát Baffi István rom. kat. esperes-plébános áldotta meg és könyörgő imát mondott az elhunytakért. A Kohász Fúvószenekar zenéjének kíséretével helyeztük el a megemlékezés koszorúit, virágait és gyújtottunk mécsest az emléktáblánál, a sírokon, valamint a református templom kriptájában.⁸

A következő rendezvény Szilváskőn volt január 17-én, ahol téli tömegsportnap és emlékverseny keretében emlékeztünk meg a lavina katasztrófa áldozatairól.⁹ A rendezvényre kiadvány is készült az áldozatok fényképeivel, a lavinaomlás és az emlékoszlop állítás történetével, amelyet egy kitűzővel együtt a résztvevők megkaptak.¹⁰ A kitűzőn az emlékoszlop látható.

Közben az emlékbizottság is megkezdte tevékenységét és hozzáfogtunk a helyszínre utazás, az emléktúra szervezéséhez. Ratiu Krisztiántól csak jó hírek érkeztek: az emlékoszlop áll, sem az arra járók, sem a viszontagságos tél nem sértette meg, javításáról, pótlásáról nem kell gondoskodnunk, ezért véglegesnek tekintettük a megemlékezés tárgyát és helyét.

A városi önkormányzat ismét anyagi támogatással járult hozzá az utazás költségéhez. A túrán résztvevők között elsősorban a hozzátartozóknak (Liptay Pál özvegye és fia, Vlacsil Béla leánya, Györe József rokona, stb.), majd az emlékoszlop állításban résztvevőknek biztosítottuk a helyet. Ezt követték a sportbarátok, majd a tisztelettel megemlékezni szándékozók. Az utazás célja így lett meghatározva: a Radnai havasokban lavina szerencsétlenség áldozatainak emlékére 2003-ban felállított emlékoszlop megkoszorúzása a 60. évforduló alkalmából.

Végül összeállt az emléktúrán résztvevő 32 fős csoport, amelyből az utolsó nap egy fő lemondta az utazást.

A csoport először az indulás előtt az autóbuzsnál találkozott. A régiek ismerősként köszöntötték egymást, az újakkal pedig megkezdődött az ismerkedés. Egyharmar kiderült, hogy valamilyen kötődésük van az Acélgyárhoz (a sízők annak idején az Acélgyár keretében, támogatásával edzettek, utaztak). Kinek az apja, kinek a nagyapja dolgozott a gyárban, volt, aki a sport kapcsán talált ismerősökre.

Július 27-én indultunk el a Nógrád Volán kényelmes légkondicionált autóbuzsán. Az egy napos út során már összerázódott csapatként érkeztünk Borsára, ahol az Ursus (magyarul Medve) Panzió kedves gondnoka többünket régi ismerősként üdvözölt.

Az utazás során, az egészségügyi pihenőkön kívül, csak Szatmárnémetiben és Barcánfalván álltunk meg. Az első helyen a pénzváltás volt a feladatunk, Barcánfalván pedig a kolostor együttest tekintettük meg a 62 méteres fatornyú templommal, amely 1993-ban épült és ma a legmagasabb fatornyú templom Európában. A kolostor területén ma is folyamatos az építkezés.

Másnap az egész napos út fáradalmait kipihelve, szemerkélő esőre ébredtünk. A tavalyi tapasztalatok alapján dehogy mertem javasolni, hogy halasszuk el a mai túrát. „Túlélőcsomagok”-kal felszerelve vágtunk neki az útnak, hogy utazásunk fő célját megvalósítsuk.

Az erőnlétől és edzettségtől függően nehéz fáradtságos úton, esőben 4-5 óra alatt 26-an jutottunk fel a Mosolygó-katlanba, majd a Mosolygó-tóhoz (1825 m) kísérelőnkkel együtt. A kísérelőnk pedig nem volt más, mint a gondnokunk, a panzióban elhelyezettek (ötven egy közeli panzióban nyertek elhelyezést) ugyanis teljes létszámmal indultak a túrán, így nyugodtan bezárhattuk a panziót erre a napra.

Mindnyájunknak jólesett a „szárazalja”, meg a forró tea, amellyel a meteorológia figyelőállomás dolgozói kedveskedtek nekünk. Itt szárazruha csere közben mondta Nemcsik Laci, hogy most már tudja, miért nevezik a tavat Mosolygó-tónak: mert aki ide felér, az már mosolyog azokon, akik még csak felfelé kaptatnak.

A szárazfedél alatt egy kicsit rendbe szedtük magunkat, majd hátizsákból megébédeltünk. A rendületlenül szemerkélő esőben indultunk el utunk végső célja felé, az emlékoszlophoz, amely egy év alatt a napfény, a szél és hó hatására világosabb lett. Az oszlopot és a tavaly elhelyezett koszorúkat sértetlenül találtuk.

Az utazás alatt az autóbuszban „ráhangolás” címén már ismertettem a katasztrófa történetét, ezért a Himnusz éneklése után itt csak a következő rövid megemlékezést mondtam el:

Kedves salgótarjáni megemlékezők!

Fáradtságos út van mögöttünk, fáradtságosabb út van előttünk. Így jutottunk el ide a Nagy-Pietrosz lábánál fekvő Mosolygó-tóhoz, hogy lerójuk kegyeltünket a tavaly felállított emlékoszlopnál. Ez az oszlop jelzi és emlékezteti az erre járó turistákat, természetet és hegyvidéket kedvelő embereket az 1944. január 13-án bekövetkezett tragikus eseményre.

60 éve történt, hogy lavina szerencsétlenség áldozata lett 14 életerős salgótarjáni és egy budapesti fiatalember.

Fáradtságunkkal tisztelgünk előttük, akik bátorságból, merészségből kitűnőre vizsgáztak, megkísérelték a szinte lehetetlent, a „fehér csúcs”-ot erről az oldalról télen megközelíteni. Nekiünk még nyári időben is nehéz feladatnak tűnik, igaz nem is vagyunk már olyan fiatalok.

Hiába volt a hideg, hiába volt a helybeliek és a tapasztalt honvédek figyelmeztetése. Nekivágtak a csúcs meghódításának, amelyet más irányból, a korábbi években, a gerincen már két alkalommal sikerült bevenniük. Hiába volt sportolóink erős elhatározása, akaratereje, legyőzte őket a náluk erősebb természet.

Itt lelték halálukat a Mosolygó tó közelében, amelyet, ha módunk volna szívesen keresztelnénk el Sirató-tónak, vagy Szomorú-tónak. A halálesetet követő gyász, a feleségek, édesanyák, testvérek, gyerekek, sportbarátok, munkatársak, kedvesek könnyei, ha ide folyhatnak volna, talán a tó vízszintjét is megemelték volna.

Kedves tragikusan elhunyt sportolók, akik a salgótarjáni köztemetőben, a református templom kriptájában és Budapesten nyugosztok e kis megemlékezésből is láthatjátok, hogy hősiességük nem volt hiábavaló. Tettetek és halálotok példa az utókor fiataljai számára.

Az ember mindig magasabbra tör, igyekszik a maga módján a természet erejét megtörni még akkor is, ha tudja, hogy vállalkozása kockázattal – jelen esetben – nagy kockázattal járt.

Emléketeket őrizzük, példátokat fiainknak, leányainknak tovább adjuk.

E jelképes temetési helyen, halálotok helyszínén az emlékoszlopnál rójuk le kegyeletiünket.

Nyugodjatok békességben!

Elhelyeztük a koszorúkat: a város polgárai és a város önkormányzata nevében Eisler Ferenc képviselő és dr. Danyi Sándor megyei nyugdíjbiztosítási igazgató, a Salgótarjáni Erdélyi Kör és a Magyarok Világszövetsége salgótarjáni csoportja nevében Valiskó Ferenc és dr. Kúti István koszorúzott. Elhelyeztük a hozzátartozók, rokonok, barátok virágait. Mindenkinek könny szökött a szemébe, amikor Emi néni (Liptay Pál özvegye) – aki Péter fiával tette meg az utat – remegő kézzel helyezte a Salgótarjánból hozott piros rózsáit az oszlop tövébe.

A Miatyánk közös imájával, majd a Székely Himnusz eléneklésével ért véget a megemlékezés.

Előttünk volt még az út neheze. A szemerkélő esőben, amikor már a kijárt út közepén is folyt a víz, le kellett jönnünk a városba. Ez is egy emberpróbáló út volt. Lefelé jövet Homoga Jóska megkért, hogy időben szóljak neki, ha legközelebb valamilyen utat szervezek. Miért kérdeztem? Azért, hogy nehogy véletlenül jelentkezek – volt a tömör válasza.

Amikor beértünk a település már könnyebben járható utcájába Valiskó Ferivel esőt, fáradtságot feledve nótázásba kezdtünk. Meg is bámultak a helybeli lakosok (gondolom magukban azt fontolgatták, „normálisak ezek?”).

Szükséges külön kiemelni a Langa házaspárt, akik már felfelé is segítettek Emi néninek, de lefelé is végig vele maradtak. Idegenvezetőnk – Sanyi a gondnokunk – pedig előresietett, majd személygépkocsijával eljűk jött, ameddig tudott. Az összefogás, a szolidaritás már egy kis csoporton belül is megmutatkozhat.

A következő nap reggelén a nap sugarai sikerrel igyekeztek áttörni a tegnapi esőfelleget, ezért azt javasoltam, hogy cseréljük fel a délelőtti és a délutáni programot, mert várost és temetőt esernyő alatt is lehet nézni, de libegőn utazni nem. Szó sem lehet róla, tartjuk: a programot.

A délelőtti program szerint Szaplancán a „Vidám temető” (románul Cimitirul Vesel), Máramarosszigeten pedig a főteret és környékét terveztük megtekinteni. A „mosolygó” vagy inkább „mosolyogtató” temetőben a fejfák az elhunyt foglalkozását, vagy halálának következményit ábrázolják vidám, élénk színekkel megfestve. A képet rövid versbe szedett és nem ritkán ironikus leírás követi a néhai életéről és hibáiról. A fejfákat a 30-as évektől egy helyi népművész festette 1977-ben bekövetkezett haláláig. A hagyományt most egyik tanítványa folytatja. Máramarosszigeten már rövid idő jutott a főter megtekintésére.

A búcsúvacsorán a csoport konyhaművészeinek (Eisler Ferenc és Kovács István gépkocsivezető) remekét élvezhettük gulyás formájában. A jó hangulatú búcsúesten már egy egységes csoport vett részt, ahol szeretettel köszöntöttük Petres Ivánnét (Liptay Pál özvegyét), akinek a keresztnéve Edit, de a régi ismerősei mind Emi néninek szólították, ezért én is követtem példájukat. Egységesen kikiáltottuk az emléktúra hőségnek, hiszen 80 évesen vállalkozott az útra, melyen fia és menyé is részt vett. Meghatottan mondta, reméli, hogy az unokái is követni fogják példáját.

A fiatalok is derekasan helytálltak a túrán. Arra biztattuk őket, hogy őrizzék meg, és adják tovább a bátor és merész fiatalok történetét, emléküket pedig ápolják.

Útközben Emi nénivel beszélgetve elmondta, hogy a férje határozott, céltudatos egyéniség volt, nagy akaraterővel megáldva. Például kitűzte az esküvőjük időpontját. Igen ám, de a frontról nem kapott szabadságot, ennek ellenére meg kellett tartani az esküvőt, amelyen jelen volt a menyasszony, egy széken a katonatiszti sapka és kard, valamint két tanú, és az anyakönyvvezető megtartotta az esketési szertartást. Ő úgy emlékszik, hogy a sízők második túrája alkalmával (1943-ban) Borsafüreden, az Anikó Panzióban voltak és a férje találkozott is a csoport tagjaival (sokuknak munkahelyi főnöke, levante- és sportparancsnoka is volt). Feleségét – Emi nénit – azzal biztatta, hogy ő lesz az első nő, aki télen sífelszereléssel megmássza a Nagy-Pietroszt. Ezen teljesítménypróbára csak azért nem került sor, mert akkor már a fiát a szíve alatt hordta.

Valaki megkérdezte tőlem, hogy mi közöm nekem mindehhez, hiszen csak 1963-ban kerültem a városba. 1944-ben még polgárista voltam Putnokon, tehát a sízőket nem ismerhettem, a lavina szerencsétlenségéről tudomásom sem lehetett. Így igaz, de Salgótarjánba kerülve, olvastam a gyártörténetet, majd megismerkedtem Vertich Józsi bácsival, Fancsik főorvos úrral, akik ismerték a történetet, ismerték a fiúkat. Vertich Józsi bácsi a lokálpatrióta, helytörténész kutatásba, levelezésbe kezdett, hogy minél alaposabban feltárja az események. A maga módján így próbált emléket állítani nekik. Elgondolásukat támogatva, valószínű ezért kerültem be az alkalmi bizottságba és ismeretségeimet, kapcsolataimat felhasználva segítettem

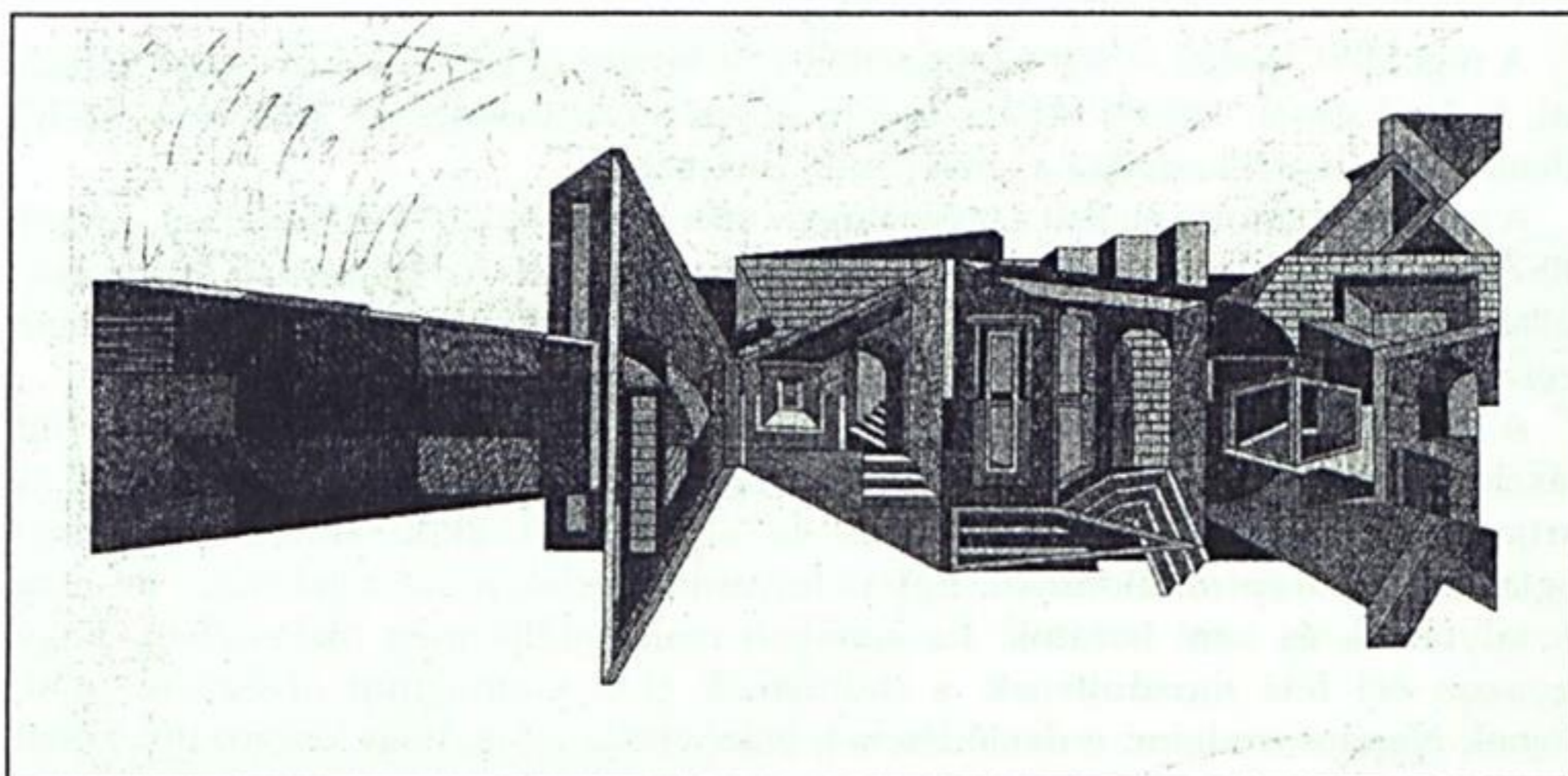
megszervezni az utazás technikai feltételeit (szállás, idegenvezetés, belépő, biztosítás és programkészítés).

Nem kell azért Salgótarjánban születni, hogy város-szerető legyen az ember és támogassa a helyiek nemes és tiszteletre méltó kezdeményezését.

FORRÁSMUNKÁK:

1. Vertich József: Volt egyszer egy fogaskerekű... A fehér csúcs ostroma. Salgótarján, 1990. Múzeumbaráti könyvek 1.
2. Vertich József: Tarjáni emlékképek. Balassi Bálint Könyvtár, 2002.
3. Lizsnyánszky Antal: A Salgótarjáni Kohászati Üzemek száz éve 1868–1968. Salgótarjáni Kohászati Üzemek, 1968.
4. Cserhalmi Adél: Emlékoszlopot készít a fafaragó. Nógrád megyei Hírlap 2003. július 31.
5. Fancsik János: Emléktúra a Radnai-havasokba. Nógrád megyei Hírlap 2003. augusztus 16.
6. Kopjafa áll a havasokban a leventék emlékére. Interjú Méhes Andrással. Nógrád Megyei Hírlap 2003. augusztus 5.
7. dr. Kúti István: A fehér csúcs ostroma. Besztercei Híradó 4. szám 2003. szeptember.
8. Emléktábla a hatvanadik évfordulóra. Nógrád Megyei Hírlap 2004. január 14.
9. Téli tömegsportnap és emlékverseny Szilvaskőn. Nógrád Megyei Hírlap 2004. január 12.
10. Téli tömegsportnap és emlékverseny. Salgótarján (Szilvaskő). 2004. január 17. Szerkesztette: Balás Róbert. Kiadó: a Nógrád Megyei Sportigazgatóság

Megjegyzés: 2005 januárjában került ki a nyomdából Szokács László Tragédia a Nagy-Pietroszon című műve. A könyv a szerző kutatási eredményeit tartalmazza, valamint beszélgetéseket a túlélőkkel és a rokonokkal.

Vásárhelyi Antal: Architektúra II., 2003.

Kojnok Nándorról, kissé szubjektív módon

És kissé önös módon is.

Mert nemcsak szubjektívek, de „önösek” is az általam leírt emlékező sorok. Azért, mert csakis arról szólnak, amit magam éltem át, magam tapasztaltam Kojnok Nándorral kapcsolatosan.

Úgy van előttem minden, mint annakidején. Mintha most is látnám, most is hallanám.

Tovább adom.

A 70. születésnap okán, s egyébként is.

Lehetséges, hogy nem minden új benne, de minden valós, hiteles.

A gimnáziumban

Középiskolás kora óta ismertem.

Amikor 1951 szeptemberében a salgótarjáni gimnáziumba kerültem, ő harmadikos, III. Á-s. Nevét azonnal megjegyeztem, személyiségének súlyát már kezdetben tapasztalhattam az intézmény falai között és azon kívül is. Elismert a tanárok részéről, népszerű a diákok körében. Előnyös külső tulajdonságokkal rendelkezett: magas, arányos termet, duzzadó izmok, kisportolt testalkat.

Neve elsősorban sportbeli sikerei révén válik ismertté. A legkedveltebb sportágban, a labdarúgásban jeleskedik. A sok tehetség közül is kitűnik teljesítményével, azzal, amit a pályán mutat. Az volt ő a futballban, ami Gerelyes az atlétikában és az ökölvívásban – a tarjáni gimnázium sztárja.

A régi SBTC-pálya vörös salakján többször láttam őt játszani. Robosztus alakjával, technikájával, kitűnő labdakezelésével, cselezőképeségével állandó veszélyt jelentett az ellenfél kapujára a középcsatár posztjáról.

A sport és a tanulás mellett a mozgalmi munka kötötte le idejét és energiáját. Tagja a DISZ-nek, sőt abban különböző vezetői tisztségeket visel, és különböző feladatokat vállal: szervez, agitál, beszédeket mond. Emiatt aztán Hajnal Imre tanár úr – aki, finoman szólva, nem nagy híve az akkori rendszernek – kifigurázza, gúny tárgyává teszi őt.

A gimnazista Kojnok Nándor köztudottan irodalomkedvelő. 1952-től a Herold László tanár úr vezette Irodalmi Önképzőkör diákelnöke. Ilyen minőségben is tartja a kapcsolatot Gerelyes Endrével és Nagy Pállal, akik szintén mélyebben foglalkoznak szépirodalommal. Egy évfolyamra járnak mind a hárman, de nem osztálytársak és nem barátok. Ez azonban nem gátolja meg őket abban, hogy egyazon cél felé mozduljanak, s induljanak el a gimnázium elvégzése után. Kojnok Nándor irodalmi érdeklődésének bizonyítéka az is, hogy dolgozatot készít Madách Imréről. Nem valamiféle megbízatásnak eleget téve, nem az önképzőkör elnökeként, hanem kíváncsi, érdeklődő diákként. A salgótarjáni gimnázium felvette Madách Imre nevét. Éppen ekkor, 1952 elején. Méghozzá Kmetty Ferenc

igazgató, Mikuska Imre igazgatóhelyettes és Mészáros Zoltán tanár erőfeszítéseinek eredményeképpen.

A vállalt feladat nem lehetett egyszerű Kojnok Nándor számára. Madách nem tananyag az iskolákban, a nevét viselő salgótarjáni gimnáziumban sem. Madách-irodalom errefelé nemigen létezik, azt fel kell kutatni, annak utána kell járni. Ennek ellenére elkészíti dolgozatát, amely akár úttörő-munkának is tekinthető ezen a téren és ezen a környéken. Szívesen olvasnánk az ifjú ember gondolatait, megállapításait Madách Imréről ma is, de sajnos a dolgozat nincs meg.

Az egyetemen

Az első ismerős arc, amelyet az egyetemen felfedeztem az övé volt. Pontosabban szólva a diákotthonban találkoztam először vele. Ugyanarra az egyetemre jártunk Budapesten – az ELTE Bölcsészettudományi Karára –, és egy fedél alatt laktunk a Ménesi úti Eötvös József Kollégiumban. Igaz, csupán két esztendeig.

Gyakran találkoztunk, főként az első időkben. Soha nem mulasztotta el, hogy érdeklődjön hogylétem, pesti életem, s nem utolsó sorban tanulmányi előmenetelem felől. Ilyenkor a vizsgákra és a vizsgáztató tanárookra vonatkozóan látott el értékes tanácsokkal. Ma is fülemben csengenek intő szavai: „Leginkább a nyelvészetre ügyelj, a Finnugor Tanszékre, mert ott leselkedik a legnagyobb veszély a gyanútlan és tapasztalatlan elsőévesre!”

Nem mindennapi jelenség itt sem.

A kollégiumban ő „a palóc”. Nemegyszer tőlem kérdezte, aki nem ismerte:

– Mondd, hogy hívják azt a srácot, aki olyan érzékelhető palócsággal ejti a szavakat és a magánhangzókat? Neked földid, nyilván tudod, kiről van szó?!

Mások még hozzátették: „Ideje lenne, hogy elsajátítsa a köznyelvet!”

Nem sajátította el, abban az értelemben semmiképp, ahogyan gondolták. Nem azért, mert nem tudta, hanem azért, mert nem akarta. Tudatosan őrizte palócságát. Nem feltűnésvágyból, hanem meggyőződésből, és makacsul. Nem volt hajlandó lemondani arról, ami az övé.

Nemcsak a tájszólással, de a sporttal sem szakított egyetemi évei alatt. Aktív játékos, igazolt labdarúgó a fővárosi egyetemisták csapatában, a Budapest-bajnokságban szereplő BEAC-ban. Középcsatár, mint Tarjánban. Hetente kétszer edzésre jár a Fehérvári út mellett lévő BEAC-pályára, vasárnapi mérkőzéseire ugyanoda.

Természetesen megmaradt számára az irodalom is, szélesebb kitekintéssel, nagyobb lehetőségekkel. Sohasem volt túlbuzgó „filosz”, de a magyar- és világirodalmat érdeklődéssel és akarattal tanulta. Tanulta, de nem művelte – mint tették azt egyes kollégista társai: Györe Imre, Ladányi Mihály, Lázár Ervin és az elsőéves Nagy (Ágh) István, akikkel lényegében baráti kapcsolatokat épített ki a diákotthon falai között. És ott volt Csukás István is, aki ugyan nem lakott a Ménesi úti kollégiumban, de oda nagy rendszerességgel bejárt, mivel szívesebben látogatta kollégista barátait, mint az egyetemi előadásokat.

Az viszont kissé furcsának tűnt, hogy a szintén salgótarjáni Gerelyes Endrével, a volt iskolatárssal Kojnok nem tartotta igazából a kapcsolatot. Talán azért (illetve azért nem), mert Gerelyes akkortájt valahogyan mindig külön utakon járt, s csak ritkán tartózkodott szálláshelyén.

Ötvenhatban

Elérkezett 1956 – ott volt velünk és általunk az egyetemen és a diákothonban.

Ősz volt már, a Ménesi út fáiról hullottak a levelek. Arra persze nem gondoltunk, hogy ez az ősz nem olyan lesz, mint a megelőző.

Nagyon jól emlékszem az akkori Kojnokra. Arra, hogy élénk figyelemmel kíséerte a nagy fontosságú hazai és világpolitikai események menetét, az SZKP XX. kongresszusának határozatait. És arra is jól emlékszem, hogy rendszeresen olvasta – tanulmányozta – az Irodalmi Újság egyre merészebb és egyre érdekesebb írásait. Köztudott volt róla az is, hogy szobatársaival a Petőfi Kör üléseire meglehetősen gyakorisággal eljárta.

1956. október 23-án pedig, a többi egyetemistával karöltve, vonult Petőfitől Bem Józsefíg. A koszorút vivő két diák és az „Eötvös Loránd Tudományegyetem” nevét hirdető tábla mögött az ötödik-hatodik sorban. Negyedikes, azaz utolsó évfolyamos hallgató ekkor.

Kojnok Nándor 1956. október 29-étől nemzetőr. Géppisztolya, igazolványa van, balkarján nemzetiszínű karszalag. Ő is arra az útra lépett, amelyre az Eötvös Kollégium lakóinak körülbelül egynegyede. Akik a Deák téri Budapesti Rendőrfőkapitányságon, a nemzetőrség létrehozásáról szóló döntés értelmében fegyverhez jutottak.

Megjegyzendő, hogy az egyetemista nemzetőrök nem vettek részt harci cselekményekben, nem az volt a tisztük. Nem harcoltak, de fontos és nemes feladatokat láttak el: épületeket, objektumokat őriztek, a rendre, a biztonságra vigyáztak.

Salgótarjában

1956. október 30-át követően sokáig nem találkoztunk, sőt hosszú hónapokig még csak nem is láttam őt. Nem tudom ma sem, hogyan vészelte át a november 4-ei fordulatot, hogyan élte meg az 1956-os esztendő végét és 1957 elejét. Ellentétben a többi nógrádi egyetemista és kollégista társakkal (nem voltak sokan), akikről rendszeresen kaptam a híreket.

Gerelyes Endréről elsősorban, aki Schlattner Edittel már október utolsó napjainak egyikén hazaérkezett, s volt tanárainak, Lénárt Andornak (a megyei forradalmi bizottság egyik tagjának), valamint Szentgyörgyi Zoltánnak felkérésére Salgótarján pedagógusai előtt beszámolót tartott a budapesti eseményekről a közgazdasági technikumban.

És Ravasz István tragikus haláláról is azonnal értesültem.

Kojnok Nándorról azonban semmi hírem nem volt.

Feltételezhető, hogy nem tartózkodott Salgótarjában, hanem Budapesten, a kollégiumban húzta meg magát.

Erre az időszakra eshet disszidálási kísérlete, amelyről megint csak nem ő beszélt, másoktól hallottam róla. El akarta hagyni Magyarországot. Kísérlete azonban kudarcba fulladt, a határról visszatoloncolták.

Nehezen megfejthető, miért akart elmenni. Szerintem, nem a felelősségrevonás elől menekült, attól nemigen kellett tartania, inkább saját szabadságát szándékozta ily módon megvalósítani, és biztosítani, mivel korlátozva érezte magát.

1957 koratavaszán láttam viszont. Akkor már a Ménesi úti kollégiumban lakott, s járt az egyetemre. 1957 júniusában pedig befejezte egyetemi tanulmányait, s középiskolai tanári diplomát szerzett magyar–történelem szakon.

Aztán oldódott a légkör. Lazultak a kötelek, dőltek a korlátok, Kojnokban pedig szüntek az aggályok. Hatását azonnal észlelte, jelentőségét felfogta. Ekkor már tudta, hogy haza kell mennie. Pedig maradhatott volna – képességei, tudása és a sport révén biztonságos állással fővárosi lakos lehetett volna. A bizalomra alapozva visszatért Salgótarjánba. Élni akart, örömet akart, úgy érezte, ez csak a szülőföldön lehetséges.

1957 szeptemberében tanítani kezd a Csizmadia úti általános iskolában (ma Dornyai Béla nevét viseli). Közben – 1959 nyarán – újságíróskodik az akkor heti két alkalommal megjelenő megyei lapnál.

Megtisztelő megbízatás, és merész vállalkozás a részéről. De megállja a helyét, a szerkesztők, a munkatársak és a felettesek (megyei pártvezetés) meglegedésére végzi munkáját egy egész nyáron át. Riportokat készít, cikkeket publikál, viszonylag könnyedén, lazán.

Az egyik – orvostémájú – írása osztatlan sikert arat, arra büszke, azzal egyértelműen meg van elégedve. „Kezdem megtalálni egyéni stílusomat” – mondta. S valóban, akkor, 1959 táján egyre választékosabban, egyre karakteresebben írt. És ettől kezdve kezdte mások papírra vetett sorait előszeretettel böngészgetni, olvasni és bírálni. Lényeges momentum az is, hogy az 1959-es nyári újságírói gyakorlatozása idején alakulnak ki kapcsolatai a megyei lappal és annak munkatársaival. Amelyek aztán utána hol szorosabbá válnak, hol lazulnak, megszűnnek azonban nem szűnnek meg sohasem.

Ezt követően Kojnok Nándor útja messzire vezetett, pályája meredeken ívelt felfelé. Rövid időn belül „igazi karriert” csinált. Következett a megyei – majd a városi tanács, később a megyei könyvtár. Neve egykettőre ismertté vált a „szakmában”, és azon túl is, a városban, a megyében.

Kapcsolatom Kojnok Nándorral Salgótarjánban már nem annyira közvetlen, mint korábban, mint az egyetemi évek alatt. Pedig egymás közelében éltünk és dolgoztunk, ennek ellenére mégis valahogyan távolabb kerültünk egymástól.

Valószínű, hogy a környezetünk – a világ – változott, lett más, és nem mi.

De ekkor is volt egy időszak, amikor egészen harmonikus volt közöttünk a viszony. Ekkor szinte rendszeres munkakapcsolatba kerültünk egymással. Ez az 1960-as évek második felében és az 1970-es évek elején történt. Amikor majdhogynem intézményi szintre emelkedett az együttműködés a megyei könyvtár és a salgótarjáni Táncsics Mihály Közgazdasági Technikum és Szakközépiskola között, ahol akkor tanítottam.

Az emlékekben

Az én emlékeimben Kojnok Nándor többféleképpen is jelen van, számos alakban él. *Él, mint a kultúra munkása*, a salgótarjáni kultúráé, művelődésé. Mivelhogy azt szolgálta élete során.

Ő okkal és joggal gondolta, hogy Salgótarjánban kultúrája (benne művészete, irodalma) az ő kezében is letétezt. Talán ezért is figyelt annyifelé, ezért vállalta fel a sokféleséget, az egymástól olyannyira eltérő, de valahol mégis összekapcsolódó munkákat. Nagyon régen például annak a vékonyka kis füzetecskének kiadatását,

amelyben a három nógrádi származású költő – Jobbágy Károly, Polgár István, Vihar Béla – a tarjáni üvegyár munkásai (egyben a nehéz fizikai munkavégzés) előtt 1961-ben verseivel tiszteleg.

Él, mint irodalom-barát. Kojnok Nándor érdeklődésének legnagyobb részét az irodalom foglalta el, és le. Azon belül a költészet, a XX. századi modern líra. Imádta a verseket, egyben tisztelte őket, alkotóikkal, a költőkkel együtt. Vallotta (olykor bizonyította): mindennemű művészeti ágak – műfajok – között a vers az igazi, a zártságával, szigorú előírásaival, formai követelményeivel, igényességével. Hogy a versrajongó Kojnok Nándor maga is próbálkozott volna a versírás gyakorlatával, arról nincs tudomásom.

Nem volt költői alkat. Versszerető volt, nem költő. Nem a poéta Vihar Bélához, inkább az irodalomkritikus Komlós Aladárhoz állt közel lélekben és mentalitásban.

Él, mint lokálpatrióta. Nagyon szerette a földet, ahol született, „amelyből vétegett”. Az ő lokálpatriotizmusa szinte példanélküli. „Nekem már Hatvannál honvágyam van, amikor el kell utaznom Tarjából”, nyilatkozta az egyik alkalommal.

Valami predestináció-félet érezhetett abban, hogy éppen ide született, és nem máshová. Éntudata teljes egészében együtt volt jelen tarjáni/nógrádi tudatával. A mindennapok során is, sőt a mindennapok során főként.

Él, mint vezető. Kojnok Nándor komoly, megbízható és felelősségteljes tisztségeket töltött be. Jól és lelkiismeretesen látta el ebben a minőségében is a feladatát. Többnyire reálisan tudta megítélni a kialakult szituációkat. Amikor tehette, feltárta a hibákat, keményen fellépve küzdött ellenük, mintha egy szörnyről rántaná le a leplet.

Amikor tehette. De vezetőként sem mindig tehette. Magas mércéket állított, nemcsak mások, de önmaga számára is. Úgy gondolta, amit az ember nem ismer be önmagának, azt sohasem fogja megérteni.

És él, mint aki szerencsés volt. Abban Kojnok Nándor mindenképpen szerencsés volt, hogy számára is egy igen kedvező időszakban kezdhetett el, majd folytathatta munkáját. Nem problémamentes, de mégiscsak egy igen alkalmas ciklusban cselekedte azt, amiről azt gondolta, hogy cselekednie kell.

És abban is szerencsésnek mondható Kojnok Nándor, hogy egész életében olyan területen dolgozhatott, amelyhez kedve, tehetsége és ambíciója volt, amelyet magáénak érzett.

És él, mint aki türelmes volt. Az élet kisebb dolgaira Kojnok Nándor nemigen tudott várni, a fontosabbakra azonban igen. Vannak, akik rosszul várokoznak, ő viszont jól várokozott. Megértően, ugyanakkor aktívan. Lásd: könyvtárépítés. A problémákat igyekezett mindenkor alaposan körüljárni, s lemérni azok igazságértékét. Türelmes és higgadt magatartása általában eredményeket hozott.

És él, mint aki sikeres és elismert volt. Kojnok Nándor élete és sokoldalú tevékenysége nemegyszer került reflektorfénybe. Munkáját – s őt magát – nemcsak a „szakma” kísérte megkülönböztetett figyelemmel, de a hivatalos, vagyis a párt- és az állami vezetés is.

Kojnok Nándort megbecsülték. Volt része elismerésben, jutalomban, kitüntetésekben is.

Annak ellenére, hogy nem volt párttag. Nála nem a párttagságot, hanem a munkát ismerték el.

És annak ellenére is, hogy az 1970–1980-as években vállig érő haját viselt, amivel egészen bizonyosan nem önmagára, hanem egészen másra igyekezett felhívni a figyelmet.

És él, mint aki keserű és kellemetlen volt. Sikerei ellenére nagyon sok fájdalom, harag, bosszúság halmozódott fel benne. Gyakran vett erőt rajta a rosszkezd, a kiábrándultság érzése. Akkor, amikor nem úgy mentek a dolgok, ahogyan menniük kellett volna.

Nagyon dühös tudott lenni, amikor falnak ütközött. Amikor előtötte a düh, nem volt képes finom modorban megnyilvánulni, véleményt mondani. A személyét ért sérelmeket elviselni, magában higgadtan feldolgozni. Lehetséges, hogy azért, mert jól ismerte azok forrásait és okozóit.

És él, mint példa. Salgótarját nemegyszer emlegették – emlegetik? – rideg városként, amely nem becsüli, nem tartja meg értékeit. Amely valósággal elüldözi a tehetségeket.

Lehet meditálni, sőt vitatkozni is lehet rajta: jogosan, avagy jogtalanul, minden ok nélkül állítanak-e ilyeneket és ezekhez hasonlókat azok, akik ilyeneket és ezekhez hasonlókat állítanak?

Kojnok Nándor személye, életútja – egész itteni munkássága – viszont egyértelműen arra mutat, hogy ez másként is lehetséges. Ezért minta, ezért eszmény.

Arra példa, hogy Salgótarjában (Nógrádban) is megvalósítható az értelmes életcél.

Szerényi Gábor: Metróuniverzum, 2003.

Mint a pinty

*Mint hajdan Argosz, elmegyünk
hazánkból messze már,
tatam, tatam, tatam, tatam,
az Aranygyapjú vár.*

(Jack London: *Mint hajdan Argosz* – ford.: Szász Imre)

Pinty többnyire söprögetőt játszott a csapatban. Egyedül ő tekintette játéknak mindazt, ami a többieknek keserves munkát jelentett, csupán egyetlen dolgot vett véresen komolyan. Le akart számolni a *Vörös Disznóval*, immár második éve. A nyomában volt, üldözte, de a Vörös Disznó – ahogyan nevezte – mindig túljárt az eszén. A döntő pillanatban eltűnt, felszívódott, kerekét oldott, hogy szinte azonnal egy másik helyen bukkanjon elő. Füttyült az illegalitásra, biztonságban érezte magát, és amerre csak megfordult, pusztulást hagyott hátra. Egy pusztulás névjegyét: itt jártam, tönkretettem, megsemmisítettem, szétromboltam.

Pinty, a képén állandó csodálkozással hol itt, hol ott tűnt fel, takarította a szárító üzemet, de más segédmunkák is az ő hatáskörébe tartoztak. A csodálkozás minden tartalmi háttér nélkül lakta az arcát, ilyenre sikeredett a fizimiskája, csodálkozva nevetett, csodálkozva dühöngött, csodálkozva aludt, ha olykor a raktárban a zsákokra heveredve sunyt pár percet. Hivatalosan anyagmozgató besztásban, amolyan mindenesként ténykedett a szárító üzemben. – Mint a pinty – hangzott a válasza rendre, ha egy feladat megoldhatóságáról tudakozódott nála az üzemvezető. – Mint a pinty – hajtogatta okkal, ok nélkül. Pintyekkel telt meg az üzem, amikor a csapat pályára lépett. Pintyek fészkeltek a tetőt tartó vasgerendákon, pintyek egyensúlyoztak a merevítő sodronyokon, pintyek repültek rajban melegebb égtájak felé, pintyek pottyantottak nyomjelző pöttyöket a szállításra váró papírzsákokra.

A csapat tíz nőből, valamint négy férfi munkaerőből állt, és terményt szárított a közel száz méter hosszú, húsz méter széles, vasvázás csarnokban. Pinty, a söprögető anyagmozgató, saját szerzeményű énekét énekelgetve, jó gazda módjára járta végig ezt a csarnokot többször is a műszak alatt, hogy akkor is legyen munkája, amikor éppen az égvilágon semmi dolga.

*– Mozgás nélkül anyag nincs,
anyag nélkül mozgás sincs,
tatam, tatam, tatam, tatam
ezért olyan megható
minden anyagmozgató*

tatam, tatam, tatam, tatam – énekelte, dudorászta saját szerzeményét Pinty, miközben valamilyen szerszámmal a csarnok egyik célba vett pontja felé bandukolt. Olykor megfejelte munkadalát a *Vörös Disznó*, ütött az órád – *tatam, tatam, tatam, tatam* zárótétellel. Ilyenkor mozdulatlaná dermedt, lecövekelt ott, ahol éppen állt,

és óvatosan leemelte válláról az aktuális szerszámot, hogy aztán araszolva közelítsen oda, ahová tekintetét szögezte.

A terményszárítás idényjellegű munka, ősszel a lucerna, télen pedig répaszelet az alapanyag. Egy görgőkön forgó hengerbe adagolja a szállítószalag a lucernát vagy a répaszeletet, a hengerben az olajégőknek köszönhetően ezer fok várja a zöldségeket, hogy zörgősre száradva szórja ki őket magából a túloldalon, ahol a kalapácsos darálók porrá zúzzák az érkező *szárítmányt*. Mindez pokoli zajjal jár, kezdetben éjjel nappal szólnak a darálók az ember fejében, legyen bármilyen távol is a hangforrástól, aztán fokozatosan akklimatizálódik, vagy annyira megromlik a hallása, hogy rá se hederít. A szárító henger sem akármekkora, némi túlzással egy levágott süvegű, fekvő boosterrakéta méretéhez közelít. A boosterrakéta az űrsiklót nyomja fel az űrbéli bizonytalanba, csak hogy a szárító hengerből nem kifelé süvitenek a lángok, hanem befelé és három műszakban folyamatosan. A folyamatosság csak akkor szakad meg, ha elbambul az égőfejeket kezelő műszakvezető, túlhevíti a hengert, vagy éppen ellenkezőleg. Mindkét eset felér egy kisebb katasztrófával. A túlpörkölt szárítmány izzik, miként a legnemesebb pipadohány, és akár napokig is ezt teszi, amíg végre fel tudja gyújtani az egész üzem raktárkészletétől, palatétöstől. Ezt megelőzendő, több órás locsolás követi a túlhevítést, a zsákoló nők szentségelnek, mert úszik a teljesítménybér, úszik az egész üzem, ráadásul a tetőről nyakukba csorog a lemosott trutumó. Ha ezer fok alá ereszkedik a műszakvezető figyelme, akkor felvisítanak a darálók, kiverik az összes létező biztosítékot és leállnak. Darabokra kell őket szedni, hogy magukhoz térjenek. Ezer darabból állnak, ezer darabjuk jelent beteget egyszerre és igényel gyógyászati beavatkozást, névre szóló dédelgetést és babusgatást. A legnagyobb rutin mellett is legalább két óra hosszat eltart egy ilyen szakrendelés, hasonló zúgolódást előidézve, mint a locsolkodás. (tatam, tatam, tatam, tatam) A darálókon túl granulált nyúltáp kerül ki a présgépből, bele a papírzsákokba, kis barna rudacskák, akkorák, mint egy pisztolytöltény hüvely. Állítólag a nyulak odavannak érte.

Pinty megállt a műszakvezető mellett, aki hol a zöld, hol a piros gombot nyomta meg, a hőmérő mutatójának mozgását figyelve.

– Megint nem sikerült – harsogta túl a zúgást Pinty a lapátnyélre támaszkodva.

– Rafinált vén dög – bökött a műszakvezető a zöld gombra.

– Ott szimatolt a csöveknél, egészen közel tudtam lopódnai hozzá hátulról, aztán lecsaptam a lapáttal. Még csak el sem szaladt! Arrébb ugrott, mint a pinty, aztán szimatolt tovább. Ütöttem újra, erre megint csak arrébb ugrott. Harmadszorra is megpróbáltam, szembefordult velem, vicsorgott, aztán eltűnt a csövek között. Mint a pinty.

– Nem felejtette el, hogy mitől lett púpos.

– Pedig akkor nem is lapáttal próbáltam, hanem a pajszeret vágtam hozzá. Már második éve nem tudom elkapni a rohadékot.

– Én is utálok, ekkorát még nem láttam soha, vöröset meg pláne.

– A vörösökkel mindig baj van. Még én sem láttam vörös patkányt. Ez még a mérget sem zabálja meg, a többi meg két pofára tömi magába, mint a pinty. Az is lehet, hogy megzabálja, de másként hat rá. Hízik tőle.

– Soha nem kapja el senki. Végelgyengülésben fog elpusztulni.

– Ki van zárva. Egyszer rajtaveszt, elsöpröm a föld színéről, mert a pofátlanságnak is van határa. Vörös Disznó. Mindent tönkretesz, amihez csak hozzáér. Hogy

nem üti agyon az áram! Lerágja a szigeteléseket, aztán semmi. Nem lehet örökké büntetlenül megúszni mindent, franc a kártékony fajtájába!

Pinty vállára lendítette a lapátot, aztán eloldalgott a raktár irányába.

– A pofátlanságnak nincs határa – gondolta Sváb, a műszakvezető, aki harmadik napja duplázott, helyettesítette a hiányzókat. A répaszelet szezon a végét járta, ritka hideget hozott a január. Éjszakánként odakint mínusz huszonöt is előfordult, a csarnokban ennek a fele, a váltás műszakvezetői betegállományba vonultak, csak a délutános szak maradt talpon. A duplázás tizenhat óra munkát jelentett egyhuzamban, aztán nyolc óra pihenést, és este tíztől újabb tizenhat órát a csarnokban. A fennmaradó, kiterjedését veszített időben a Pihenés vacogott ócska munkásruhájában.

Sváb állva bóbiskolt. Néha odatartotta az égőfejekhez a kezét, de nem érezte a meleget, akkor hagyta abba a sütkérezést, amikor párologni kezdett mindkét kézfeje. – Mielőtt teljesen felszívódnék innen – dörzsölte össze érzéketlen tenyerét, és lassított a piros gombbal. A szárító dob túlsó végénél Mócártot látta közeledni, a helyettesét, aki a zsákolásnál segédkezett, hogy a lehető legtöbb pénzt hozzák ki a folyamatosan leborogatott répaszelet halmokból. Látta, hogy Mócárt valamiért integet, látta a sapkáján virító piros filc feliratot. Tisztelet a komlónak. Lassan elindult feléje, aztán arra riadt, hogy Mócárt vállon veregeti.

– Alszol?

Aludt. Lehet, hogy nyitott szemmel. Már legalább az ötödik métert tette meg álmában, amely álom arról szólt, hogy elindult Mócárt felé, aki a forgó szárítódob mellett lépkedett, sapkáján a *tisztelet a komlónak* rikító pirosával, de egy tapodtat sem haladt előrébb. Ő maga is hasztalanul emelgette a lábát ebben az álomban, a valósággal ellentétben úgy érezte, hogy helyben jár.

– Egy hónap alatt sem fogom magam kialudni, ha még sokáig tart ez az elmebaj.

– Smeddig sem tart. Ma éjjel már biztosan nem, de a délelőttösben se kell majd megszakadnunk. Elfogyott a répa, nem tudni, mikor hoznak újabb adagot, az előbb telefonáltak. Gondoltam, leállunk, aztán döngetünk egyet, jobban telik az idő.

A traktor-matuzsálem, egy kiselejtezett zöld Zetor, a csarnok előtt pöfögött éjjel nappal. Ezzel tudták a szállítószalag feletti betonvályúhoz vontatni a megrakott pótkocsikat. Csak leállítani lehetett, újraindítani nem. A Zetor leállítása hasonló katasztrófát jelentett, mint a beizzított száradék, vagy a darálók eltömése nyers alapanyaggal. Megállt a munka, úszott a pénz. Ráadásul csak délelőtt volt esélye a traktor feltámasztásának, délután és éjszaka nem. Ha lefulladt, valami épkezláb járművel kellett körözni vele a csarnok körül, és ilyen gép csak délelőtt fordult meg a kombinát udvarán. A beszállítók mindig rohantak, nem voltak hajlandók segíteni. Olykor fél órát is vonszolta egy MTZ traktor vagy IFA teherautó, mire beadta a derekát, kiböfentett egy gomolyfelhőt magából, és dohogni kezdett. A folyamatos üzem miatt azonban melegedőnek is megtette a vezetőfülkéje, alig ment fagypontra alá benne a hőmérséklet. Ebben a metsző szelekkel felfegyverzett, havat nem hozó januárban kincset ért. Sváb megvárta, amíg az utolsó, fagyott répaszelet kupacok is eltűnnek a dobben, végighaladnak az útjukon, aztán leállította az üzemet. Négy óra múlt néhány perccel. – Mára ennyi, mehetnek haza – mondta a nőknek, morgolóadásukat meg sem hallgatva benyitott az irodának nevezett, a raktárból pozdorja lapokkal leválasztott fülkébe, és kicserélte a papírzsák pakolást a tornacipőjében.

A papírsák darabok remek hőszigetelőnek bizonyultak, eleinte csak legyintett, amikor Pinty ajánlotta neki, de aztán titokban kipróbálta, és el kellett ismernie, hogy a gyakorlat ismét győzedelmeskedett az elmélet felett.

A döngetés az állásidő szórakoztató eltöltését jelentette. A karbantartó műhelyek előtt húzódó, derékmagasságú betonkerítés maradványainak gépi erővel történő ledöntését takarta a kifejezés. A gépi erőt a Zetor képviselte. A startvonal a csarnok előtt, a cél – a betonkerítés – jó száz méterre szemben az udvaron. Az nyert, aki kevesebb nekiiramodásból képes volt kifordítani a kerítés egy tömbjét a talajból. Aki lefullasztotta a traktor-matuzsálemet, plusz egy láda sört fizetett a tét sőrei felett (tisztelet a komlónak) súlyos baklövéséért.

A Zetor nagyjából negyvenre gyorsult fel az ütközésig, ha hozzáértő taposta a gázpedálját. A cél előtt páros lábbal rá kellett állni a kuplungjára, aminek lenyomása nagyjából épp akkora erőt igényelt, mint amekkora az ütközés pillanatában létrejött. Közben a versenyző elszántan markolta a kormányt, hogy odabent maradjon a fülkében. Ez a vetélkedő csak reggel hatig tarthatott, akkor jöttek a délelőttösök a műhelyekbe. Úgyis mindig fogást kerestek a szárítósokon, irigyelve horribilis összegűnek tartott keresetüket, ezért nem kívánt senki újabb alapot szolgáltatni a panasztételeikhez.

Sváb és Mócárt háromnegyed hat körül kiegyezett döntetlenben, és a Zetor átmenetileg visszakerült állomáshelyére. Olajos ronggyal letörölgették a lökhárítóra tapadt cementport, hogy nyoma se maradjon szabadidejük hasznos eltöltésének. Az álom kiszállt a szemükből, a fáradtság azonban újabb és újabb területeket vett birtokba testük azaddig még érintetlen vidékein. Eligazították a következő műszak asszonyait – répaszelet nincs, tegyék rendbe a raktárt –, aztán megállapodtak, hogy döntésre viszik a dolgot.

– Gyorsulási verseny – javasolta Mócárt, aki kincset érő lemezgyűjteménye és zenemániája miatt lett Mócárt. Mélyen homlokába húzta a sapkáját (tisztelet a komlónak), és kérdő tekintettel várt a válaszra.

– Rendben – értett egyet Sváb, aki már magával hozta nevét az ismeretlenségből, amikor idejött dolgozni évekkal ezelőtt. A huszadik születésnapján kezdett, de a huszonötödiket már máshol szándékozott megtartani, a lehető legmesszebb kerülve innen. Oda, ahová a darálók dübörgésének még az emléke sem hallik el. – Ez az utolsó szezón – fogadkozott minden egyes alkalommal, amikor kitapogatta az ébresztőóra gombját, hogy elnémi.

A gyorsulási verseny a csarnok mellett körbefutó földúton zajlott, természetesen nem először, és valójában a futamidő mérését és összevetést jelentette. Három kör, s a leggyorsabb számít. Pinty hangja kihallatszott a valószerűtlenül csendes csarnokból.

– *Mozgás nélkül anyag nincs,
anyag nélkül mozgás sincs,
tatam, tatam, tatam, tatam,
ezért olyan megható
minden anyagmozgató
tatam, tatam, tatam, tatam.*

– Ez a Pinty soha nem áll le? – kötötte szorosabbra gombjait vesztett munkáskabátján a madzagot Mócárt.

– Pinty szolidáris, velünk tart. Mint a pinty.

– A dupla bér a fáradtság egyik ellenszere.

– A mellékhatásokról kérdezze meg orvosát vagy gyógyszerészét.

– Gondoltál már arra, hogy mi lenne, ha harmincszor gyorsabban forogna a föld?

- Nem.
- Naponta kapnánk fizetést.
- Na igen, csak a nők lennének bajban. Régi vicc.

Elszívtak egy cigarettát, aztán pénzfeldobással eldöntötték a sorrendet. Mócárt kezdett. Sűrű, kékes füst csapott ki a Zetorból, felzúgott az elpusztíthatatlan motor, és Mócárt nekilódult. A csarnok végénél állt egy fából készült budi, még az építkezés idejéből maradt itt, mellette kellett az első kanyar ívét jól felmérni, és megbecsülni a hozzá illő sebességet. Sok múltott ezen az első kanyaron.

- Negyven másodperc – közölte Sváb.

- Elég vacak futam, megcsúszott túloldalt a jégen, aztán csak riszálta a farát, akár a Rozi – vette át Sváb stopperes óráját Mócárt.

Rozinak – Közhasznú Rozinak – hívták az egyik zsákoló nőt, aki minden különösebb rábeszélés nélkül hajlandó volt hanyatt dőlni és szétrakni lábát a zsákok halmán hátul a raktárban. Sváb ajánlotta Mócártnak.

- Akkora muffja van, amekkora Misi mokus lehetett az örökké termő fa alatt. Kézmosásnyi idő alatt kicsavarja a citromodat. Mint a pinty. Rendszeresen rájártak mindketten.

Sváb a végletekig felpörgette a motort, a kuplungról az ülésbe lökte magát, és elviharzott. Túlságosan is viharzott, és túlságosan közel a deszkából tákolt budihoz. Mócárt csak azt látta, hogy a budi felröppen a levegőbe, és átzuhan a vezetőfülke felett, egyenesen a traktor elé.

Sváb csak azután tudott megállni, hogy szilánkokra törte az egészet. A lefulladást azonban megúsza. – A ménkű essen beléd – morogta. – Egy kör mínusz – tette üresbe a sebességváltót, aztán kikászálódott, hogy felmérje a helyzetet. Alig fogott talajt, Pinty nyávogó hangú éneke ütötte meg a fülét.

*- Mozgás nélküli anyag nincs,
anyag nélküli mozgás sincs,
tatam, tatam, tatam, tatam,
ezért olyan megható
minden anyagmozgató
tatam, tatam, tatam, tatam.*

A hang irányába nézett, és majdnem leesett az álla. Pinty letolt gatyával trónolt a budi sértetlenül maradt ülőkéjén a dermesztő hidegben. Az örök csodálkozás dicsfénye ragyogta körül ábrázatát, jobbával a lapátnyelet markolta – jogar a királyi kézben –, baljával pedig lassan felemelte farkánál fogva a púpos, vörös patkányt. A szél himbálta a döglött állatot, s felkapta Pinty diadalittas hangját, hogy körbehordozza a csarnok és a műhelyek felett.

- *Vörös Disznó, ütött az órád!* – *tatam, tatam, tatam, tatam, mint a pinty, tatam, tatam, tatam, tatam!* – dalolta Pinty, miközben maga is hintázni kezdett a budi ülőkéjén, akár a csapatukat biztató nézők egy zsúfolásig megtelt lelátón.

Babics Csével

„Nevem Babics László. Nem ts-sel írom, mint néhai Babits Mihály, a nagy magyar író, aki mellesleg, jó ideig szintén tanár volt, hanem Csével.”

„Csével”, súgta oda nekem, hangjában vibráló kuncogással Fityfiritty, a padszomszédom, az osztály bohóca. „Ez lesz a beceneve: Csével!”

Új magyar tanárunk kopottas sötétkék öltönyt viselt, kifényesedett bőrkönyöklővel, sötétkék mellényt és újat, de tükörfényes fekete félcipőt, valamint egy sokdioptriás szemüveget vékony, nemes metszésű orrán.

Jóindulatú és jobbára vidám társaság volt a miénk, az egyik mintagimnázium 4/b osztálya.

Nem minden, csak minden második tanárnak volt bece- vagy gúnyneve. Az orosz tanárt, aki olykor latin rébuszokban beszélt, Penzum-nak hívtuk, a fizika oktatóját (aki mielőtt a szerzetesrendeket szétkergették egy felekezeti iskolában tanított) szőrmók mivolta miatt: Bozambó-nak neveztük.

Csével egy fiatalemberhez illő lelkesedéssel látott neki feladatának, holott negyven is elmúlt már, amikor a mi iskolánkba helyezték. „Azt szeretném, ha mindannyian egy lelki tarisznyára való kincset vinnétek magatokkal az életre, a magyar nyelv és irodalom maradandó szeretetét.” Ez olyan ünnepélyesen hangzott, hogy Fityfiritty magasba emelte aktatáskáját és megkérdezte: „Aktatáskába is belefér az a sok kincs?” Az osztály fölvihogott, de szeretett Babics tanár úr is, a könnye is kicsordult, okuláréjának üvege is bepárásodott. Bal felső kabátzsebéből kivette kifogástalanul tiszta zsebkendőjét, megtörölte a szemüvegét és jobb keze mutatóujjának magasba emelésével csendet kért. „A nyelv, fiaim, valóban kincs, ha makulátlan és romlatlan úgy fénylik, mint az arany, ha mint a lencse zsizsikkal, tele van szórva hamispénzzel, értékét sőt érvényét veszti, vége a magyaros fogalmazásnak.”

1951-et írtunk a kis kócos, Rákosi pajtás, és a nagy grúz postarabló, Sztálin elvtárs korszakát. A rádióban és az újságokban nyüzsögtek az ilyen szavak: a kolhoz, szofhoz, tovaris, barisnya, sztahanovista, burzsuj, kulák és disszidens.

Ez utóbbi nem volt ugyan orosz eredetű szó, de a fogalom ellenséget jelzett, akit gyűlölni kellett vagy legalábbis illet. Hovatovább 10 perc alatt 36x mondták azt, hogy káder.

„A régi, a reformkori vagy éppenséggel a Nyugat korszak irodalma szerencsére nem volt aláaknázva újkeletű divatszavakkal. A latin tudás beleívódott a magyar szókincsbe, az lett az elmagyarosodott szavak rétege, más része cikornyaként élt a magyar mondatokban, és mire Krúdy, Babits, Kosztolányi megélesítették szablyájukat, már-már mások is kiköszörülték ezeket, mint kardjukon a csorbát.”

Ezt írtam egy dolgozatban, melynek a *Élő Magyar Nyelv* volt a címe és Babics tanár úrtól *csillagos ötöst kaptam rá*.

Szerda délutánonként minden kéthétben egyszer, de két órán át, önképzőkört vezetett Babics tanár úr. A párhuzamos osztályokból a legjobb magyarosok jártak ide. Egy ízben gyűjtenünk kellett a *garmada* szó hason szavait. A IV/a Purger nevű

kese hajú eminense nyerte a háziversenyt. Ízelítőül adok néhány mondatot abból amit felolvasott:

garmada = sok hajó egy flottazászlóval: garmada armada;

boly = a hangyák, vagy a megzavart szurkoló sereglete:

sereg = katonák tömkelege: rét felett kerengő varjak:

tömeg = május elsején kisereglők, egy adott könyvben szereplő betűk összessége: megszámlálhatatlan: az égen a csillag, a réten a fű, az emberi gyarlóságból adódó hibák száma.

Egy másik alkalommal új rímeket kellett találnunk vagy kitalálnunk. A versenyt Pátkai nyerte ezzel a bök verssel:

Kocsma

Kocsma

micsoda egy ocsma

hely.

Vagy tán inkább ocsmány,

bűzös, füstös kocsmány,

hej!

(Később Pátkai ismert költő lett.)

Az önképző körbe egy-kétszer Fityfiritty is bedugta pisze orrát, borzas barna fejét. „Egy különleges gyűjteményt hoztam, tanár úr, a bölcsészkarról. Bátyám ugyanis odajár és összegyűjtött a szeretkezésre utaló igék közül hatvannégyet.” Előhúzott egy kis dobozt, benne fehér kártyalapokkal. Babics Lászlónak a szeme sem rebtent: „Gondolom eme tevékenység igéinek fele az állatok cselekedeteire utal.” „Igen. De vannak köztük igen szépek és régebbiek is, mint *gyak*, vagy *nősz*.” „Ha már akkor, ez az utóbbi ikes ige, *nőszik*. De úgy vélem korai erről az igecsoportról a középiskolában értekezni.” A téma le lett zárva.

Babics tanár úrnak Vörösmarty volt a kedvence. „Már negyven éves elmúlt a költő, amikor megnősült”, mondta szinte meghatottan, mielőtt felolvasta volna a *Merengőhöz* című verset. Én voltam az egyetlen, aki tudtam Babics tanár úr titkát: udvarolt egy özvegynek, aki a szomszédos leánygimnáziumban tanított és egyedül nevelte fiacskáját. A példával oktatás fénypontja a *Vén cigány* felolvasása volt. Az óra elején Babics tanár úr végigsétált a padsorok között. (Talán először.)

„Tedd el fiam a gombokat, ma kivételesen ne gombozz”, mondta Juhásznak, vagy inkább kérte a nagy darab szőke lobonc hajú fiút. „Fodor, kérlek, ha eddig nem, most ne preparáld ki az orosz szavakat.” Aztán az osztályhoz fordult: „Lám itt egy latin szó, amely tökéletesen beleilleszkedett a magyar nyelvbe: preparálni, illetve kipreparálni. Bátran élhetsz vele.”

Fityfiritty kidugta borzas fejét a tankönyv lapjaiból. „Ha lehet kipreparálni, akkor kipótolni is lehet. Ugyebár tanár úr?”

„Lehet, ám nem ajánlatos, a *pótolni* szó elegendő.”

Tovább sétált a padok között. „Wéber fiam, tedd el ezt a kis fekete könyvet és figyelj a *Vén cigányra*.” Wéber eltette a kis fekete noteszt, melyet csak padszomszédja ismert belülről, amikor Wéber, egy gyenge pillanatában felolvasott neki egy jelentést:

„December 4. A tízpercben W.C.-re mentem, ez közvetlenül az osztályunk mellett van, melynek falán a következő felírást találtam: ÉLJEN TRUMAN. Ezt a reakciós megnyilvánulást rögvest jelentettem Palásti elvtársnak, az aligazgatónak, az iskola

párttitkárának. Ő azonnal kijött, az igazgatóiból, hogy szemrevételezze nálunk a dolgot. De amire odaért, a felírást átpingálták. KEFÉLJEN TRUMAN, így festett. Jött az igazgató, vén trotyakos. „Ez csupán trágárság” mondta, és az iskolaszolgával átfestette az egészet.”

A padsorokkal végezvén Babics tanár úr fellépett a dobogóra. Így sem volt nagyobb, mint Hegedűs, aki felállt az első padban és tiszteletteljesen átnyújtott a tanár úrnak egy csillogó ötforintost, melyet a katedra sarkában talált: „Köszönöm fiam”, mondta Csével és olvasni kezdett. Rossz szó ez, ugyanis bele se nézett a kinyitott Vörösmarty könyvbe, fejből szavalta a költeményt.

Sok év telt el azóta, hallottam ezt a verset lemezről, Ascher Oszkártól, Latinovits Zoltántól, Sinkovits Imrétől. Az emlékek összehasonlíthatatlanok. Kosztolányi írja valahol, hogy a gyermekkorban látott égő szalmakazal Szabadkán nagyobb hatással volt rá, mint felnőtt korban egy new york-i felhőkarcoló égése.

Babics tanár úr szavai elénk varázsoltak egy öreg primást, ódon mulatóban, ahol Vörösmarty foghíjas asztaltársasága búsongott egy meszely vörösbor fölött, kesergett a szabadságharc elvesztén, és rettegett az új háború, a krími összecsapások kimeneteléért.

A szemüveg ismét behomályosodott, újból meg kellett törölni. Talán egy egész perc némasága után (Svoboda sem kaparta a hátsó padot, egeret utánozva) Csével sorra vette a versszakokat és megmagyarázott minden utalást. Közvetlenül Wéber mögött ülve meghallottam a fiú motyogását. „A békeharcról egy szava sem volt, se most, se máskor.”

Wéber párttag volt és hallatlanul öntudatos. Akkor még nem tudtuk, hisz jóval 56 után derült ki, hogy Wéber apja, mint népi német, a Wermacht-ban szolgált a háború alatt, majd időben civilbe öltözött, s amíg lehetett Münchenből küldött csomagokat otthonmaradt „özvegyének” és „árva” fiacskájának. Bernát ugyanis hadiárvának vallotta magát – a csomagok is elmaradtak 1948 után – és 1951-ben belépett a pártba. Lett minálunk a párt bizalmi embere, egyébként csendes fickó és közepes tanuló.

Az osztály java sportolt, néhányan felső szinten. Az országos bezártságból a külföld áhított szabad levegőjére jutni úgyszólván csak a sport révén lehetett. Pete ökölvívó volt, Nuszpl asztali teniszező, Karika és Forbáth jól pólóztak, Bessenyei kerékpározott én tűrhetően úsztam. Egy élsportoló is volt közöttünk, Domján, aki kijutott az olimpiára. „Egy magyar tanárnak, manapság, külföldi út nem juthat osztályrészül”, mondta sóhajtván Csével, akivel egy este véletlenül összeakadtam, a Magyar utcában. Elmeséltem neki hány órát töltök naponta az uszodában edzéssel és hányat a Széchényi könyvtárban, hová olvasójegyet az ő ajánlására kaptam.

„Mikor befejeztem az egyetemet, magyar-francia szakon, a második év után három hónapot Párizsban tölthettem.” Csücsörített és csendesen fütyülni kezdte a francia himnusz dallamát.

„Mi lehet az emberből, ha jól fogalmaz?”, kérdeztem tőle tudván tudva, hogy a fogalmazás, a jó magyar stílus a szívügye.

„Író, újságíró, oktató,
azaz töltőtoll koptató.” Rámnézett.

Arcán megjelent a teknősbéka mosoly. Homlokán három' ránc összefonódott, szája szögletében két-két ránc szétugrott, mint amikor bugyellárist nyitja ki az ember.

Fülembe súgta: „Nem lesz ez *mindég* így fiam.”

(Mindég-et mondott mint Mikszáth, csak olykor mindig-et). „Majd ha a vizsály elvérzik a csatákon akkor húzd meg újra, lelkesedve, isteneknek teljék benne kedve.” Lesz még

becsülete a tollnak, már ahogy volt is, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula korában. Ne feledd, a szabadságharcot az elnyomás követte, ennek záloga a *Walesi bárdok*, viszont az elnyomás a Kiegyezésbe torkollott. És ennekutána egy gyümölcsöző félévszázad következett.

Halkan kérdeztem tovább: „Azt mondja tanár úr, hogy félévszázad múlva itt lesz a Kánaán?”

A kis ember erősen megrázta nagyra nőtt fejét. „Nem azt mondom. Csupán úgy remélem, hogy a jó és rossz korszakok ciklikusan váltják egymást. Ezt látta Madách...”

Hiszen róla volt szó a következő magyar órán.

A hivatalos irány akkoriban lekicsinyelte a drámaírókat, az érettségi tételek között éppen hogy megbújt. Az *ember tragédiájáról* több rosszat kellett mondani, mint jót.

Babics tanár urat vártuk, a tízperc vége felé és hangoskodtunk még az osztályteremben.

Fityfiritty rikoltozott, ki-kikandikálván az ajtóban fúrt lukon, a hosszú folyosón: „Jön a tanárunk, Babics tanárunk, nem ts-sel, Cséve!! Ti bárdolatlanok, élesítsétek a walesi bárdokat, jön a Cséve!”

És jött, már itt is volt. Mosollyal a szája szögletében. „Csé-vel? Hát kiolvasta őt közöttetek, ki gondolt Csével?”

A félreismerés felismerésre villámlott át rajtam. A jó Babics tanár úr Cs. Szabóra gondolt, mivel önön becenevét nem ismerte, amikor a *Csével* szót, illetve nevet meghallotta.

És már mondta is, saját kérdésére felelve:

„Századunk első harmadában a magyar esszé írás három alakját csillagként tartottam számon: „Gyergyai Albert tanár urat, aki az egyetemen franciát tanít ma is, Halász Gábort, akit meggyilkolt az önkény és Cs. Szabó Lászlót, aki jelenleg Angliában él.”

Wéber hegyezte a fülét és a pad alatt elővette a fekete noteszt. Aztán föltette a bal kezét, mert balkezes volt. „Hogy lehet csillag az olyan, aki disszidált?”

Csével megfeledkezett az akkor csaknem kötelező óvatosságról és így felelt:

„Mikes Kelemen is a bujdosók közé tartozott, vagy ahogy te mondanád disszidált. És még egy: „Ne énekelj fiam.” Wéber ugyanis az utolsóelőtti szótagra tette a hangsúlyt. Babics: „Az operában kell énekelni.” Wéber: „Oda nem tartozom, de a Vörös Csillag kórusba igen.” Babics: „No, látod, ott helyén van az éneklés! A magyar beszédben az első szótagon van a hangsúly.”

Az *ember tragédiájának* elemzése során az is kiderült, hogy nem csak Madách Imre hitt Istenben, hanem Babics László is.

Wéber szorgalmasan jegyezgetett a fekete noteszben.

Végzős évünkben Babics számba vette a majdan érettségi tételként szereplő írókat és műveiket.

Bessenyei Györgyre hamar sor került:

„*Ment-e a Felvilágosodás által a világ elébb?*” volt a házi dolgozat címe. Babics tanár úr felolvastatta Forbáth dolgozatát. Forbáth Péter éles eszű, de lusta fiú volt, egyébként osztálytitkárunk.

A dolgozat néhány mondatát idézem:

„A Felvilágosodás némi fényt hozott a viszonylagos sötétség honába. Tinódi Lantos Sebestyén korában gyertyákkal, mécsesekkel, fáklyákkal és fagygyúlámpákkal világítottak. Bessenyei korában, Nyugaton, már rájöttek arra, hogy a gáz is világít. Ami a haladást illeti: Tinódi korában is lovon jártak meg szekéren, Bessenyei

korában legfeljebb a kocsik voltak jobbak. Namár most erkölcsileg: a 18. században legalább annyi háború volt, mint a 16.-ban. Jóllehet, ha néhány felfedezésre gondolok, mint például a vérkeringés megértésére, akkor azt mondanám, valamicskét mégis ment a világ elébb.” Forbáth erre a dolgozatára ötöst kapott, amit többünk szerint nem érdemelt meg.

Aztán egyszer, az év közepén, elmaradt a hét első magyar órája, majd a második is. Kiszivárgott: Csével beteg.

Nem náthás, nem influenza, hanem, Forbáth kinyomozta, másféle baja van, azaz bajba került. Hogy mibe és hogyan, csak utólag állítottuk össze, 56 után. Tehát: 1952 februárjában a kerületi párttitkár áttelefonált az igazgatóhelyettesnek, hogy Babics László magyar tanárt reakciós mivolta miatt a mintagimnáziumból el kell távolítani. Bizonyítéknak ott állt a fekete kis könyvecske, azaz a balkezes Wéber naplója. Babicsot megidézték az igazgató irodába, ahol az igazgatóhelyettes kifaggatta és számon kérte tőle a *haladó szellemiség* hiányát. Babics hallgatott.

A következő kihallgatáson már a kerületi párttitkár is rész vett. Így szólt: „Babics László, maga állítólag nagy fogalmazás-tanár. Hát fogalmazza meg nekem, mire akarja tanítani a mintaiskola végzős osztályait.”

A kis ember hangja remegett, ahogy válaszolt, de kerek mondatokban beszélt, mint aki jól érti a dolgát. „Elsősorban arra akarom tanítani a rám bízott diákokat, hogy jól megállják a helyüket az érettségig, majd ezt követően az életben is. Tőlem telhetően elmondom nekik, megértetem velük, hogy a magyar nyelv talizmán, kincs, s ezt őrizni, ápolni kell. Igyekszem megtanítani őket a helyes beszédre, a jó fogalmazásra, a magyar nyelv szabatos használatára. Nyelvünk, a francia és az olasz mellett talán a legszebb, szókincsében összetett és gazdag, magában hordozza egész történelmünk utalásait, kultúránk teljes szövetét és minden szövegét, a Halotti Beszédtől Kosztolányi Halotti beszédéig.”

„Ne papoljon tovább Babics. Eddig egy szót sem hallottam arról, hogy mivel tartozik a magyar kultúra a Szovjetuniónak!”

A kihallgatást lezárták. Babicsot elküldték. A távozása utáni ülésen meghányták-vetették a sorsát: a kerületi ember elbocsátást javasolt; az igazgató felfüggesztést és további vizsgálatot, az igazgató (jómaga együtt volt egyetemista Csével) korai nyugdíjaztatást. Ezt a határozatot közölték az osztálytitkárral, Forbáth Péterrel, jóval hamarabb, mint Babics Lászlóval.

A tanár hazament és várta, hogy pálcát törjenek felette. Egy kis budai lakásban lakott, melyet szüleitől örökölt és esténként özvegyasszony menyasszonyával együtt töprengett jövőjén. „Ha kirúgnak, elmehetek francia kereskedelmi levelezőnek. Kulimunka, viszont jobban fizet, mint a tanárság.”

A vékony kis özvegyasszony megszorította Csével csontos kezét: „Tudja mit? Ne várjunk a nyárig. Házasodjunk össze most.”

„A bizonytalanságban?”

Én nem tudtam ugyan semmi biztosat, de felkerestem Csével tanár urat. Kis zöld irka volt a kezemben, gondoltam tartalmával fölvidítom őt.

„Tanár úr kérem, hogy fokozzuk azt, hogy rossz?” „Rossz, rosszabb, legrosszabb.”

„Igen.” Ám van egy helybeli változata ennek: „rossz, rosszabb, párttitkár.” Föl-emelkedett a mutatóujj: „Fiam, te is az én sorsomra akarsz jutni?”

„Tanár úr. Az ön sorsát még nem fonták meg a párkák. És ami engem illet én csupán óvóhelyeken vagyok szabadszájú.

Tehát: hogy fokozzuk a *hiülye* szót?”

Csével élt a gyanúperrel és ezt felelte:

„Hülye, hülyébb, aligazgató.”

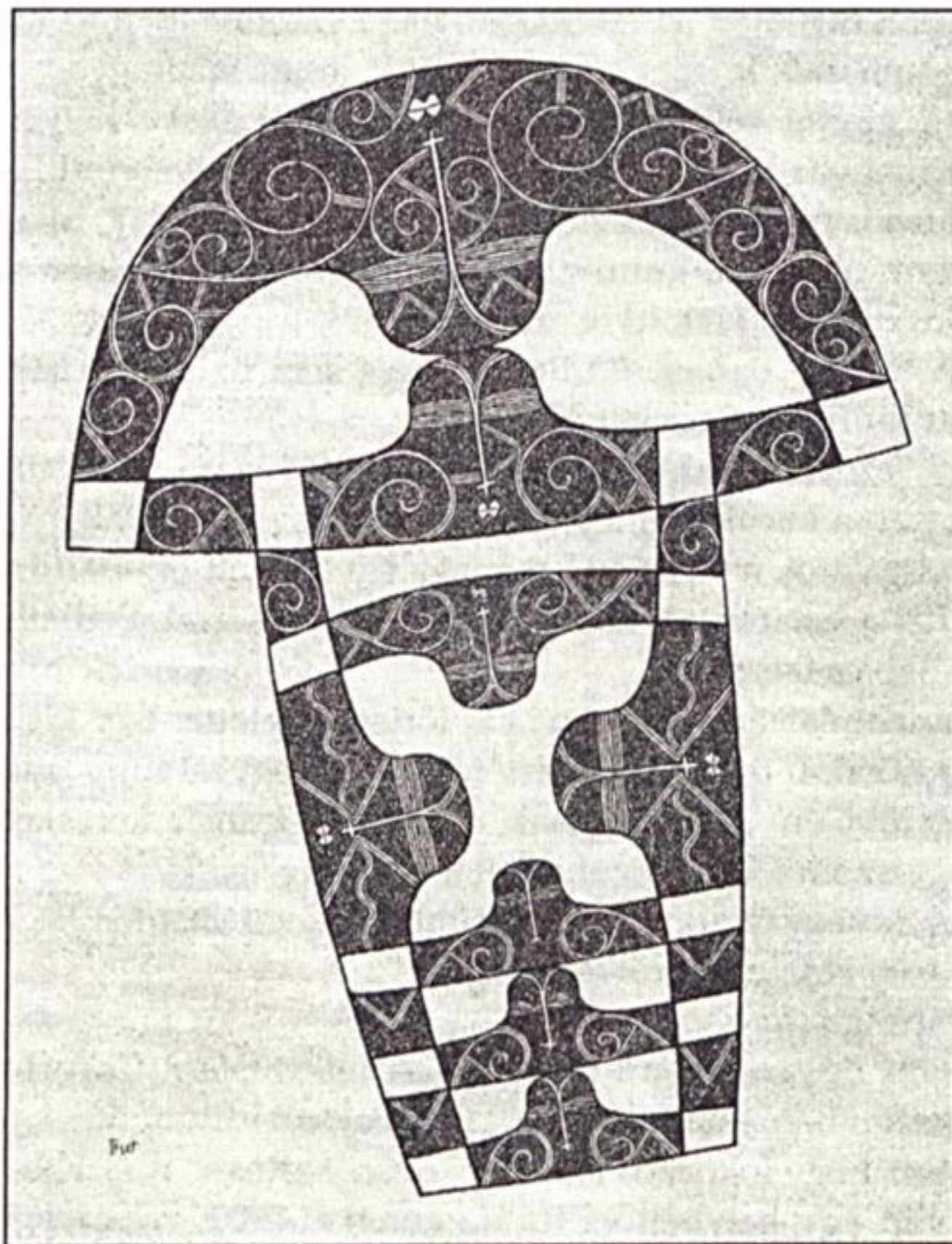
„Inkább gonosz, mint hülye”, mondtam.

„Nem hinném, hogy ebben igazad van. Nem hiszem, hogy arról van szó, hogy egyes emberek feltétlenül gonoszak és ártani akarnak embertársaiknak. Inkább arról, hogy van egy tévesen értelmezett eszme, vagy részben téveszme, melynek szolgálatába állnak, ennek révén belekerülnek egy taposómalomba, ahonnan nem lehet kilépni.”

Forbáth Péter az igazgató előtt a sarkára állt. „Babics László tanár úr kiváló szakember. Lehet, hogy régimódi, de mi most – négy párhuzamos osztály – az érettségi előtt állunk. Ilyenkor nem lehet egy tanárt eltávolítani.”

Ezt kijelentvén sarkon fordult, berontott az osztályba – majd a párhuzamos osztályokba is – és aláírásokat gyűjtött.

Babics Lászlót visszahívták, leérettségiztünk. A bankettet követően Fityfiritty elmondott mindent, amit tudott Csével tanár úrnak. Az megköszönte torkát és így szólt: „bátor, bátrabb, Forbáthrab.”

Feszt László: Alakváltók I., 2003.

SZIGETHY GÁBOR

Versfaragványok

„E versek főérdeke, hogy Katonától származnak, irodalmi becsük csekély” – írta Abafi Lajos 1880-ban Katona József verseinek első kiadásakor. Érdemben többet nem is mond nemzeti drámaírónk lírai életművéről; magyarázatok nélkül, pontatlanul, szöveghibásan, de közzéteszi mind a huszonnégy ránk maradt költeményt. Némely irodalomtörténész Abafinál megértőbben ítélkezik, van, aki a romantika korának jelentős irodalmi teljesítményét látja a drámaíró sajátos hangvételű költészetében, de a tudósok okoskodó ítéletével szemben Weöres Sándor érzékenysége, irodalomértése jobban eligazít Katona József lírai labirintusában. Régi magyar költői furcsaságokat egybegyűjtő antológiájában (*Három veréb hat szemmel*) az öntudatlan magyar góngorizmus megtestesülésének tartja Katona József *szertelen mesterkedéssel* megalkotott, és egy füzetbe kalligrafikus írással összerótt huszonnégy költeményét. Irodalmi csodabogárnak, amely a magyar szellem fejlődéstörténetének ma is megismerésre és töprengő olvasásra érdemes különlegessége. „Katona igazi góngorista, pedig tán sose hallott Góngoráról.”

Ma már csak irodalmi ínyencek olvasnak négyszáz éves Góngora verseket; a metaforák tengerében boldogan lubickoló, virtuóz spanyol formaművész a 19. század elején sem volt népszerű költő Hungáriában. De igaza van Weöres Sándornak: hasonlíthatunk valakire, akit nem is ismerünk.

Katona József versei 19. század eleji líránknak s az akkori hangulatnak, a mindennapi értelmiségi élet szellemi szikrázásainak, nyelvi mórifikálásainak, intellektuális módizásának nagyon pontos és sértetlen – mert korabeli kritikusok véleményétől nem korlátozott-alakított, és olvasók fitymálásától nem befolyásolt – kövületei. Drámaírónk költeményei igazi előzmények és értékelhető következmények nélküli lírai különködések a sokszínű magyar líra egészében, s ahogy eddig, ezután is jól megbújnak majd szellemi életünk valamelyik homályos, kevesektől bolygatott zugában.

Lehet, hogy csak azért jelent meg az elmúlt százhusz évben négy alkalommal is (1880., 1959., 1991. és 2001.) e huszonnégy költemény, mert nemzeti drámánk, a *Bánk bán* szerzője vetette papírra őket? Igaz, abban a néhány évben – 1815 és 1818 között –, amikor Berzsenyi Dániel már hallgatott és Vörösmarty Mihály még nem szólalt meg.

A zsákutcák hozzátartoznak a városszerkezethez: cél nélkül, de nem véletlenül jönnek létre – s a betévedőnek nem szabad meglepődnie, ha a zsákutcában sétálgatva azt tapasztalja: csak visszafelé van kiút a falaktól körülhatárolt, néha barátságos, néha barátságtalan utcabugyorból.

Katona József verseit olvasva az első pillanatokban úgy érzi az ember: zsákutcába tévedt. Aztán rá kell döbennie: útvesztőben bolyong.

Kéziratosa verseskötetének első oldalán Martialis szavaival figyelmeztet a költő: *én azt szeretem, ha kevesek fülének tetszem.*

Kérdés: szeret-e a versolvasó a *kevesek* közé tartozni? Érték vagy különködés a többségtől harsányan különbözőzés?

Katona József versgyűjteménye *előversé*ben semmi jóval nem kecsegteti a költészetével ismerkedőket: „Gördülj Elmegyümölcs! bárha fanyar vagy is, / hisz’ már a Magyar elnyelni tanúlt fanyart.”

Olvasáshoz nem kifejezetten kedvcsináló ajánlás.

Elmegyümölcs – végtére is a vers az elme gyümölcse, de mert a költészetről maga a költő állítja, hogy a lírai műben „szükségtelen a nyalka cikornya”, a Katona József verslabirintusára kíváncsi olvasó nem kell, hogy megriadjon a *nyalka cikornya* kifejezéstől, bármennyire is úgy érzi az előverset olvasva, hogy a kifejezés már önmagában *nyalka cikornya*.

„*Nyalka* – nyalánk, torkoskodó; rátarti, hetyke, egyszersmind csinosan felöltözött” – olvasom Ballagi Mór 1873-ban megjelent értelmező szótárában. A cikornya viszont „sallang, ízléstelen cifraság, különösen a beszédben és énekben.” A *sallang* – még egy csavar – Ballagi Mór szerint cifraság, cikornya az irányban vagy beszédben. Ha szétrobbantjuk hangulati elemeire Katona József jelzős szerkezetét, akkor a vers nem lehet csinosan felöltözött, sallangokkal felékesített, ízléstelen cifraság, azaz *nyalka cikornya*.

Hiszek Katona Józsefnek, hiszek Ballagi Mórnak.

De a *Vágy* című verset olvasva („*Vágyakodás!* Gyermeki bábok után kacsalodó képezet!”) nem tudom eldönteni, hogy a soha nem hallott, szótárakban föl nem lelhető szó: *kacsalodó*, vajon nyalka cikornya, ízléstelen cifraság vagy csinos sallang? A „Szerelmese enyhü oldala mellett / álmot urbikoló kis Gerlicehim” talán jobban tenné, ha *turbékolna*, mert akkor a gerlicenő (és az olvasó) is jobban értené, mit szeretne madárnyelven megvallani a gerlicehim (és a költő) hön imádott szerelmének.

Katona József szerint a szúnyog *dunnyog*. Ballagi Mór szerint másfélszáz éve ez a szó azt jelentette: *orrából beszél*. Próbálok elképzelni az orrából beszélő szúnyogot.

Homályos szemem függesztvén lombra

egy dombra

dölve hallgatom csak, mint dunnyog

a szúnyog.

Lehet, hogy igaza van Katona Józsefnek. *Lombra, dombra, dunnyog, szúnyog* – hatásosan rafinált, ritmusában finoman megbillenő rímsor, és a természet lágy ölen merengő költővel együtt töprenghetünk: vajon tud-e *orrából beszélni* a fülünk tövére szállt szúnyog, amelyet éppen most készülünk agyoncsapni. Irodalomtörténeti pillanat: Katona József előtt egyetlen magyar költőnek sem jutott eszébe azt állítani, hogy a poéták közelében álmittas nyári délutánokon orrukából beszélnek a szúnyogok. A csend pedig *tyütyüirekel*.

Az életerő kifagy: ott, hol az ékkel

beéjeledő halom oldala kékel,

tünődve egy elfeketült düledékkal

csak a siket estveli csend tyütyüirekel.

Ha az ember érdekes, feltűnő, eredeti, mindenkitől különböző akar lenni, olykor a mindennapi életben is hajlamos nyakatekert szófacsarásokra, szóviccek fabrikálására, nyelvtani szabályok látványos megsértésére, felrúgására. Posztmodern író, ha kicsit is ad magára, feltétlenül gyárt néhány többértelműen egyértelmű szót, eltorzított mondatszerkezetet, furcsán jelentészavaros kifejezést.

Nincs új a nap alatt: az első magyar „posztmodern” költő Katona József!
Mélabús naplementével körített (posztmodern) szerelmi bánat 1818-ban:

*csendes fájdalomam adózzon emlékednek,
ahányszor a napnak szikrái erednek
aludni a tengerbe.*

Kedvesünk tükörképe a patak vizében:

*Siet öszve a patakocska
habja, hogyha eziüstös arculatod fürd
rezgő tetején.*

Szerelmünkért hullajtott, soha el nem múló irodalmi könnycsepp:

*Lányka, még most is ragyog a szememben
szíves emlékem keserűn tolongó
gyöngye...*

Rejtjelezett, keserű bejelentés versei méltatlan fogadtatásáról; nem sok olvasója lesz, és előljáróbeszéde sem fogja megmenteni költeményeit az olvasók fejbekölnítőan szigorú bírálatától:

*nem sok kémre találsz – s Úti Levéllel is
megkommant, kinek a balta kezébe’ vár.*

Vannak korszakok, amikor a vers ablak: a költő kitarja lelkét az égre.

Vannak korszakok, amikor a vers szárnyas ajtó: ég és föld, Isten és ember között oda-vissza sétál a poéta.

Vannak korszakok, amikor a vers kapu: a kettéhasadt falon át az utcára tódul a poézis.

Néha vakablak a költészet: elrejtí a világ elől menekülő, önmagában bujdosó költőt.

*Itt – hol éltem örömeit
minden bokron találám,
s a Teremtés kellemeit
egy kis hangyán csodálám.*

Kivételes pillanatokban a költészet már a halál előszobája. Egy *nyalka cikornya* nélküli verssor Katona József legutolsó verséből:

Elvált bennem az Élet a Tudástól.

Poéták néha a vakablakon át is látják az eget.

Mindenki soproni

Uram, tudja ritkán megyek a pályaudvarra. Azon a napon is csak kikísértem valakit. A peron feketéllett a rendőröktől, a kommandósoktól. Nem tudtam mire vélni a dolgot. Államfőt, arab olajsejket nem jeleztek. Kérdezősködni nem volt idő, de nem is volt rá szükség. Pár perc múlva feltűnt egy szerelvény a kanyarban. Az ablakokban öklüket rázó fiatalok százai. Üvöltésük elnyomta a vonat zakatolását. „Mindenki soproni! Mindenki soproni!” Képzelve Uram, a futballcsapat szurkolói voltak. Bizony márkanév lett a város neve. Ezt aligha sejtette a XI. században Suprun, az első helyi várispán, a város névadója.

Azóta többször gondoltam erre a jelenetre. Legutóbb éppen Sopronban a Fővényverem utcában. Betértem egy kisvendéglőbe. Tudja, olyan családi hely. Kis ablakok, hangulatos belső, lecsiszolt, gyékényfonatú székek, az asztalon a nagymama abrosza, hallja, ahogy a konyhán klopfolják a pecsenyét. Nádszöke, népviseletes pincérlány röpködött a vendégek körül. „Apukám, inkább konyakok röpködnének” – hallom megboldogult Szapudi Bandi dohogását, akihez inkább a Gödör, a Cézár, a Kékfrankos és talán a Gulyás illet, ha már Sopronról van szó, ahol ő a Berzsenyiben érettségizett. Berzsenyi mellesleg a kedvenc költője volt. Mákosgubát rendeltem uram, s hozzá kékfrankost. Elismerem, nem éppen kapuvári bicskáspecsenye, vagy böllérmáj nyakig aranyló szaftban. Meg is róna érte Szapudi Bandi. „Apukám, fröccsöt mákos gubára?” Tudom, rögtön ő volna az, aki megnyugtatna, „apukám, még a fröccsre is lehet fröccsöt kortyolgatni”. A szöszeke pincérlány többször elviharzott mellettem. Megkérdezhettem volna tőle, jár-e futballmeccsre. S azt tudja-e, hogy mindenki soproni? Egyébként mindegy. Ha jár, ha nem jár, ő is soproni. Egy város, ahol még a soproniak is soproniak. Mert Uram a hűség városában a hűség kétszer számít. Civitas fidelissima. A hűség városa. Ország-világ így ismeri. Tudja, nem mindenki örül ennek. A balassagyarmatiak, Markó Iván, Michel Gyarmathy szülővárosa időnként kifejezetten dühösek, amikor a soproni hűség a téma. Mit akarnak ott Sopronban, Balassagyarmaton a vasutasok pusztá ököllettel verték ki a betolakodó cseheket.

Csak a tudatlanság tehet ennyire magabiztossá embereket. Mert a dolog valójában úgy áll Uram, hogy azt a hűséget nem adták ingyen. A népszavazást a városukért mindenre kész soproniak kikényszerítették. Sopront és vidékét a trianoni békediktátum Ausztriához csatolta. Ebbe a régió lakói soha nem nyugodtak bele. Fegyveres csoportokat szerveztek, és valóságos háborút viseltek az osztrák karhatalommal szemben. A csendőralakulatok, munkások, tisztviselők ellenállását hallgatólagosan az Antant Bizottság olasz és francia tagozata is támogatta. Az ellenállás hatására rendelték el az 1921-es népszavazást, amely a már ismert eredménnyel végződött. Történelmi lecke Uram, le is öblíthetjük még egy kékfrankossal, már tudja a hűséges elődök egészségére. Az osztrákok kezdetben fondorlatos csalásról beszéltek, cikkeztek, aztán lassan megnyugodtak. Sopront naponta ezrével megszálló, vacsorázó, bevásárló, fogat javíttató, lakodalmazó, hajat vágató és még ki

tudja, mi mindent művelő utódaik, talán hírből sem tudnak minderről. Ha végigmegegy uram a soproni piacon, két nap alatt leteheti németből a középfokú nyelvvizsgát, de a mindenki soproni elv alapján már ők is soproninak számítanak, hiába fanyalog itt akárki.

A legsopronibbak persze a soproniak. Ezen nincs mit vitázni. Jó ideje már annak, hogy Franz Antellal, az alighanem már a kilencvenet taposó osztrák filmrendezővel a Várkerületben sétáltunk, mellesleg a soproni osztrák filmnapok alkalmából. Antel előkelő Cadillac-jét, amivel a többi rendező körében némi rosszallást keltett, a szálloda közelében hagyta. Az évszázados macskakövekhez, a mesebeli házakhoz, utcákhoz sokkal inkább illik a gyaloglás. Egyesek múzeumot emlegetnek, nem lepődnének meg, ha a teremőr hirtelen előlépne és kérné a jegyet. Mások életet, lelket akarnak lehelni a környékbe. Mindenkinek igaza van, ahogy mindenki soproni. Mégis érdemes elgondolkodni azon, amire tanítanak a több évszázados kövek. A világ nem velünk kezdődött Uram, hanem jóval régebben. Szerénységre int, ahogy az őseink építkeztek, ahogy emberléptékűre szabtak egy várost, ahova ma ország-világ zarándokol. Talán erről beszélt akkor az osztrák filmes vendégeknek Friedrich Karcsi bácsi, Sopron tudós idegenvezetője, az osztrák filmek szinkrontolmácsa. Ezért nem hagyta el Sopront Soproni Horváth József, a híres akvarelista, aki az idén éppen százötven esztendőes Széchenyi Gimnáziumban Friedrich padtársa volt. „Eljönni onnan, ahol a Friedrich Kari volt a padtársam?”

Egy város kövekből, emberekből épül. A kövek szegényesek emberek nélkül, az emberek kövek nélkül. Annak idején, amikor az ifjú hírlapírót bemutatták az Előkapuban a Tűztoronyhoz és a Hoffmann Cukrászdához közel a tudós művészettörténészek, Csatkai Endrének, a festői külsejű Csatkai annyit mondott: „Szóval te vagy az, nőjjél nagyra barátom!” A biztatás kimondatlanul arra is szólt, gyere minél többet Sopronba, légy soproni, érezd magad megtisztelve a hűség városában. Ott, ahol a hűségnek olyan példái vannak, mint a kilencvenhét esztendőes Anna néni a Frankenburg körúton, akit a sors messzire sodort Soprontól, Magyarországtól ötvenkét esztendőre. Az első hazatérésakor több, mint három évtized után ült a Széchenyi téren, és feltette magának a kérdést: mit keresek én itt? Újabb húsz év múlva meglelte a választ, talán a soproni jégen lejtett ifjúkori tánc emlékében, és végleg hazaköltözött. Mindenki soproni, ahogy a lelkes szurkolók kántálják, de legfőképpen a soproniak azok, mert mint mondtuk a hűség Sopronban duplán számít.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Pekár István (*Bp.–Herencsény*); Tözsér Árpád (*Pozsony*); Kovács István (*Bp.*); Kovács Erzsébet (*Salgótarján*); Kiscseri Mihály (*Salgótarján*); Konczek József (*Magyarnándor*); Jobbágy Károly (*Balassagyarmat 1921–Budapest 1998*); Juhász Ferenc (*Bp.*); Sulyok László (*Salgótarján*); Kúti István (*Salgótarján*); Bozó Gyula (*Salgótarján*); Faludi Ádám (*Tatabánya*); Kabdebó Tamás (*Dublin*); Szigethy Gábor (*Bp.*); Pákovics Miklós (*Győr*); Nyilas Atilla (*Bp.*); Lukács Gergely Sándor (*Bp.*); Kaiser László (*Bp.*); Széki Patka László (*Veszprém*); Máti András (*Szirák*); Baráthi Ottó (*Salgótarján*); K. Peák Ildikó (*Salgótarján*); Kovács Tibor (*Rimaszombat*); Hatvani József (*Salgótarján*)

NYILAS ATILLA

Talkshow

(k × 3 SMS, k ∈ ℕ)

Céltalan forgalom.

*

Néző tér.

*

A centrumát.

Góg és Demagóg.

*

Gratula báró.

*

Noé bárki.

Egyre messzebb van a legközelebbi (mozi).

*

Lerövidítem az utat.

*

A mozgólépcső áll.

A világ Isten sebe. (Begyógyul?)

*

Időzített bombákon alszom.

*

Fölfázott a hideg egekbe.

Erőművészet.

*

Harcművészettörténész.

*

Irodalmártír.

Titkos szolgálatok.

*

„Vagy nem fogjuk kimenteni Varsót Szibéria kezéből.”

*

Valse triste.

„Kilencvenezer bárány itthon maradt”.

*

Rákosrendezői bal.

*

Sínpárna.

(Ledőlt végre,) kipihenni a nap forradalmait.

*

Fegyvernemszünet.

*

„Szárnyzár”. [Solymosi Bálint]

A bicska kézbesítése.

*

Tripla duplavé, pont. (Vö.: wamser.)

*

Mostál már gyomorszájat?

Akkor is minden kilométerkőnél ott esziünk.

*

Farkas Bertalan fejlődése.

*

Lekádározott.

Csak hit által ismerhető fel, hogy a nemi szeretet Isten kegyelmének és jóságának a paradigmája.

*

De gyermekáldás hiányában sem veszít semmit a maga méltóságából.

*

És megtapasztalható a barátságokban is.

„Költő nem vész el, csak átalakul.”

*

Korai költészete (volt a) kései.

*

É. n.

Ellenpéldakép.

*

Elválási horizont.

*

Posztmodern Talking. [© k.kabai lóránt]

$k = 0$ ($0 = ?$)

*

Ejtőernyőzni -ernyő nélkül (egy tenyér ha csattan).

*

*„Hosszú az út
az egysorosokig.”*

*Dezodorom lézerfegyverével
hónaljon találtalak.*

*

Főbe lövöm magam borotvahabbal.

*

Mosom fogaimat.

Betűrendes.

*

Élete regényét vargabetűkkel írta.

*

Egyszer ú ez.

(Ne)urológia.

*

Science non fiction.

*

(Nem) nagy galand.

Perc büfé.

*

Málnaszőr.

*

Császármorzsa.

(Lehet, hogy nem sikerült világosan kifejtteni magam.)

*

Térjünk a lényegre.

*

Az egy dolog.

Ne paráználkodj.

*

Ne gondolkozz: gombolkozz.

*

Ne szurkolj: háborúzz! [Szepessy Ákos]

Dögrovásírás.

*

Szellemi torma.

*

Verbunkó.

Narvál csontok fehérlenek a nyári napsütésben.

*

*A madarakat a világparlamentben
néhány halfarkas [!] képviselte.*

*

GÉNKULCSMÁSOLÁS

A látvány halvány.

*

Két malomban örültünk.

*

Tágulok innen.

*A művészet minimuma
a minimum művészete.*

*

Kétely mintegy parancsra.

*

A kés éle befelé néz.

Ernyőképszűrő.

*

Tamagocsi-temető.

*

Magamra vetek.

Döglégy ül a klaviatúrán. (Lucilia caesar.)

*

Gránit arcának élére hegedt mosolyának ívfénye.

*

Vakvezető pitbull (erre neveztük).

Lent játszik a téren egy férfi sportegyesületben.

*

Nagyságrendet ugrott a szememben.

*

Mesterhármas.

Fogalmazásgátló.

*

[Hiba! A hivatkozási forrás nem található.]

*

Műgond.

Álomtitkár.

*

Technokológia.

*

Drogtrína.

Hogy szolgál a (kedves) betegséged?

*

Megmetszeni kényszerek bokrát.

*

Mentolhigiéné. [© Pintér Tibor]

Sellisztikus rakéta.

*

Pedokűr.

*

Zugliget.

Koncertmagány.

*

Énekes halott. (A Jimmy?)

*

Punkszláv.

Haragkereszt. [Barna T. Attila]

*

Légi kemoterápia.

*

Demokrácai robbanás.

Egyre csökken a vonzáskörzeted.

*

Gravitációs összeomlás.

*

Kéjüres tér.

Dallamkiértő.

*

Képcsőház.

*

Botlófa.

Ígéretesen betartottam neki.

*

Publikációs feketelista.

*

Az írók mentelmi joga.

Úri passió.

*

Centinárium.

*

Agyhalál.

A papír én vagyok.

*

Dokumentumremény.

*

Ödipusz kolofonban.

Íróaszfalt.

*

Harcmotor.

*

Mi ront neked.

Agytornaterem.

*

Ha minden kötél szakad.

*

Kézen állni.

Ten háza.

*

Meditációs tárgyat.

*

Evidancing.

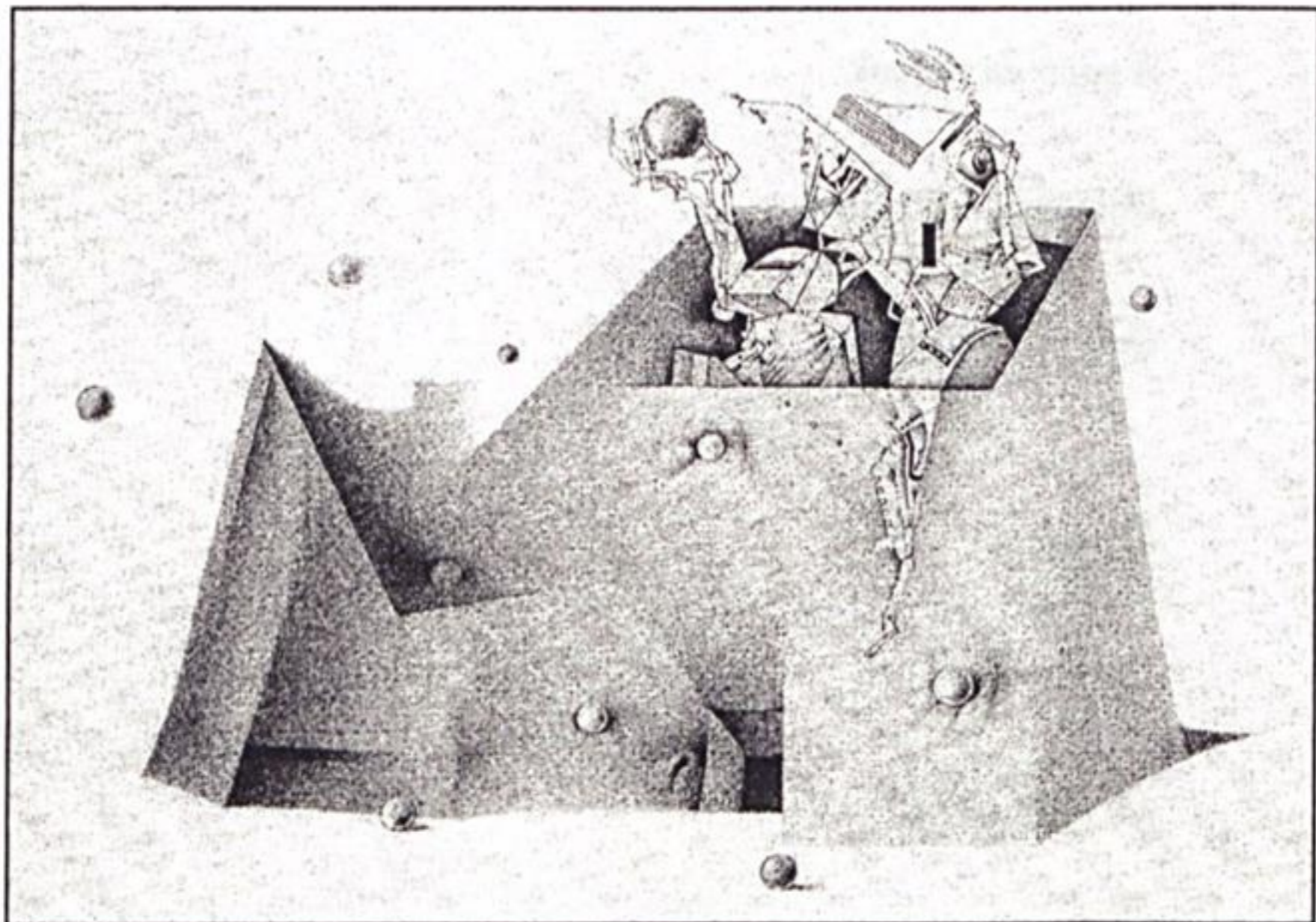
Verskiészöb.

*

Strófa.

*

Szájzárszó.

Árkossy István: Ostrom, 2003.

Fényrom az arcom

huszonöt haiku

Tükröm megvakult,
éles cserépen alszom.
Fényrom az arcom.

Mikor már arcom
sem fürdeti fény: mélyen,
mélyen alszom én.

Kikapcsolok. Nem
őröl az ész, szívemben
az ősz elidőz.

Állok böhöncként
hegyélen. Magom kihullt.
Szélkorbács verdes.

Tetterőm csorbul.
Roskatag akarat dől
párnámra. Nyugszom?

Gyorsuló időm:
életem, mint homok a
vizet úgy nyeli.

Időm s életem,
mint a homokra kiöntött
víz: elszivárog.

Vágyemlék ébred
időszántott rom arcon
május melegít.

Időm ellebeg
jönnek sötét fellegek
hatvanadik év.

Holnapomon vész,
gyorsuló idő emészt-
egy nap csak az év.

Szívem fürösztöm
orgona illat árad
elmúlok nyárban?

Ablak: dérhályog.
Óra halott holló hullt
szívmeleg cidriz.

Fehérül arcom.
Csitul harcom. Múlás vedd
vissza sors sarcom.

Csak télen félem
dérhalott füvek üveg-
jég tekintetét?

Itt az ősz itt van
újra. Szomorulhatok
magamba hullva?

Margitom meg én
két dér forrasztott levél.
Földet együtt ér.

Május mágus int
csikókorom elköszönt,
sohse jön megint.

Tudni és félni:
törékeny jussom csupán
a megérkezés.

Éjjel lecsapott
a dér: fűben és fában
megfagyott a vér.

Ha akarom, ha
nem: életem, mint báb a
bölcsőt levetem.

Víg kedvem kushad,
csikókorom itt hagyott:
sörényemen dér.

Káprázat játszik
velem: magam ifjúnak,
vígnak képzelem.

Sorsom a foglyok
sorsa. Semmi vasmarka
tartja őt fogva.

Kedvemen rozsda
foltja nő mind nagyobbra:
apadó élet.

Mint szeptemberi
kisnyúl, hasztalan futok.
Utolér a dér.

KAISER LÁSZLÓ

Te többet tudsz

Te többet tudsz a gyerekszobában,
amennyit én valaha is tudhatok,
utam az, hogy előtted elmegyek,
tiéd, hogy tudásod egyszer elhagyod.

Így van ez rendjén, felejt a gyermek,
a titkokból mégis őriz valamit,
ami maradt, segít elviselni
a fogyó időnek szörnyű kínjait.

SZÉKI PATKA LÁSZLÓ

Csokonai Vitéz Mihály gordiuszi csomója

(Kétszáz éve halt meg)

csöndpalotákban lármázott
koldusszegényen kitették a
szűrét a tudomány templomából
mindmáig megtúrt vagabund
pöffeszkedő metálhintók fényesen
suhanó árnyékában sírverset fabrikál
nótárius uramék ad notam nótoriusan
tovább hazudoznak ligó-lógó sárga
csillagos uniós zászlókra pogány szemükkel
csimpaszkodva ünneplendik butaságaikat

Veszprém, 2004. október 31.

A kultúra fejlesztésének lehetőségei a vidék Magyarországon

Nincs európai kultúra.¹

Van-e hát akkor egyáltalán Európa, vagy csupán egy klasszikus stílusról, netán a többitől eltérő kontinentális hagyományok köréről, vagy a korábban csak a tájra jellemző mediterráni vallási kultusz-körről, a kereszténység kultúrájáról van szó?

Sokáig hittetett definíció szerint a kereszténység földrajzi határai jelentik egyszersmint Európa területét is. E zavarba ejtő korlátoltság azonban Európa tényleges határait ott feszegeti leginkább, ahol szót kell ejtenünk például a mi európai krisztianizmusunknál tán még autentikusabb keresztény kopt egyházzal, mely köztudottan Etiópia-tipikus!, vagy akár ha a keleti szertartású görögkatolikusokkal egy lélegzettel említendő orosz ortodoxokra gondolok, akik több milliónyian, jámbor keresztényekként ugyan, de a mediterráni bölcsőtől európai léptékekkel már-már mérhetetlen távolságban élnek.

A legfrissebb ukrainai választások után egyre komolyabban merült föl az európai egyesült államok lehetséges kandidátusaként Ukrajna. Nos, az Európai Unió Régiók Bizottsága 2005. február 23/24-én soron következő plenáris ülésének egyik napirendi témája még ennél is tovább megy, mert egy – krypto-europaer – orosz (igaz, távolinak jósolt) tagfelvétel esélyeit latolgatja.

Kontinentális² anomáliáink sorát ugyan nem zárja, de jellemzi az a tipikusan francia nemzeti elkötelezésből (gyalázatos gyarmattartók tipikus lelkiismereti válságából) eredő program-tervezet, amely saját egykori, s egyéb nációk volt (?) gyarmatainak mai gazdasági és kulturális jövőjéért érzett felelősséggel, s együttérzéssel fordul a klasszikus európai határoktól már több időzónányira távoli földrészek felé, amelyek (pl. Francia-Guayana) egy lehetséges majdani féltagsági státusz reményében, az eu-tagsággal járó előnyök őket illető részéért egykori gyarmattartóik kasszái előtt máris sorban állnak...

A tipikusan európai „...és mégis...” azonban arra biztat, hogy ez is belefér (?) Európába, mert gondoljunk saját paradox helyzetünkre, az „egyetemes európai kultúra” védelmében egykor, s ma kifejtett atavisztikus hőstetteinkre. Amikor az Eger alól elűzött, majd jóval később már NATO-tag törökök küszöbön álló uniós csatlakozásának előtárgyalásai során, a 135 évi török uralom európai kultúrára gyakorolt hatása szempontjából sem közömbös magyarokat is megkérdezik majd...

Igaz, a mi csatlakozásunk előtt meg azok az olaszok nyilatkoztak, akik hazájukban, mondjuk a velencei Szent Márk székesegyház jótékony félhomályában ugyan, de még ma is ilyeneket olvashatnak rólunk: „...a magyarok nyilaitól ments meg Uram minket...” fsdfksdjt

Aztán jött Merseburg, Sanktgallen, majd Szent Gellért, s végül I. István, ez a Szent Európai, s nekünk azóta vannak olyan kényszerképzeteink, mintha mégis volna valamilyen egységesnek mondható, egyetemleges, de tipikusan magyar európai kultúra!

Van ugyanakkor Európában számtalan nyelvű, színű, kulturális jelenség, hagyományosan ősrégi kulturális folyamat, vagy az éppen holnap felbukkanó, Európába

kódolt kincs, felfedezésre váró szellemi kincses tár. Tárháza sokféle népi, nemzeti, etnikai kulturális örökség zárványainak, manifesztumainak, vagy éppen extatikusan lüktető, organikus performanszeinek.

Ilyenekről szóltak a geszták és mítoszok, prófétálnak a Biblia igazságai, a talán sohasem volt alexandriai könyvtár egykori művei, vagy a Mátyás-i kódexek hiányának fájdalmas emlékezete.

S éppen ezért, az *Európai Egyesült Államok* már több tekintetben sem tud „a népek nagy olvasztótégelye” (USA) lenni, mert ahhoz elégségesen komoly történelmi múlttal és igen eltérő kulturális hagyományokkal rendelkező államok lettek, s válnak tagjaivá e közösségnek, amely deklaráltan is a sokféleség az egységben bízató, megőrzést parancsoló elvét szabja meg az egyes nemzetek gyakorlati kultúrpolitikáját művelők számára is.

A hazánkon kívüli, ismert európai helyszíneken felszívható kulturális élményeink, szellemi gyarapodásunk rapszodikus, mondhatni egzaltált ütemét korábban az aktuális politikai légkör diktálta. Míg lassan 15 éve már, hogy összehasonlító kulturális portyáinkat alapvetően szellemi érettségünkhöz mért elhívásunk, politikai küldetésünk, saját anyagi helyzetünkkel nem mindig arányos szellemi éhségünk, vagy akár a sokak számára oly fontos társadalmi elfogadottság szintjén, valami látens, vagy akár az ilyen-olyan csatornák által szorgalmasan iniciált, kultúrtérkéű sznobéria szabályozza s diktálja.

E mondat után számomra vigasztaló az a tudat, s remélem másoknak is megnyugtató, hogy kulturális éhségem egyetlen eredője mégis csak kíváncsi önmagam, aki vidéki tanító és orvos-lakok, parókiák szellemi légkörében fogant érzékenységgel, szellemi gazdagodással, az egyre szaporodó kulturális élmények „terhével” arányosan növekvő, s a korrallal járó egyre sürgetőbb tartozás-tudattal kívánom, tipikusan európai vidékiséget naponta értelmezni magamnak, majd tisztázás után gyermekeimnek és szeretteimnek, vagy éppen az aktuális hallgatóság számára önfeledten átadni.

A vidék Európája, Magyarország

Az olasz Velence polgára, ha kiteszi a lábát a kontinensre, vagyis elhagyja városát, még ma is büszkeséggel vegyes nemes egyszerűséggel idézi egykori honfitársát, a hatalmas ívűre sikeredett, indulásig titokban tartott felfedező útjára induló, s éppen hajóra szálló Marco Polot, aki búcsúöleléskor barátja „hová mész?” kérdésére csak ennyit válaszolt: „Vidékre.”

Eddig fél évszázados vidéki létem meghatározásához a 20 év vidéki parókus lelkészi szolgálat is kellett, amelybe a ma már felnőtté, sőt szülőkké érett gyermekeink vidéki léte is beletartozott. Ők mind a nyolcan naponta az elé a hatalmas dilemma elé állítottak, hogy szabad-e vidéki lelkészi szolgálatom, hivatásom beteljesítése, amúgy sziszifuszinak tűnő küzdelmek örökké remélt győzelme érdekében, a falu emberéért itt élő papjuk mellett Őket is itt tartanom, ahol az engem beiktató püspököm szavai szerint is, azért legalább három dolog van, ami Nógrádban marasztaló: a palócok szeretete, a pálinkája, meg a sár...

Akkor hát a vidéki kultúra a lemondások kultúrája?

A vidéki ember megváltozott szokásai, ahogy lakik, dolgozik, eszik, televíziózik, nem olvas, stb., nem maguktól romlottak el. Másik hivatásom területéről vett példa és több évtizednyi tapasztalat alapján állítom, hogy amikor egy szállodában szakemberként már észreveszed a bútorzat, vagy az abrosz amúgy még nem is szembe tűnő, apró hibáit, akkor az ott szolgáló személyzet romlása már sokkal korábban elkezdődött!

A kultúra mibenléte abszolút személyfüggő, és feltétlenül társakat keres a műveléséhez, amit már csak ezért is jobb kurzusoktól, négyévente önmagából is kiforduló politikai auráktól mentesíteni. (Jaj, de a szponzorok!...)

Ezen a vidéken, Európában tehát szokás, de legalább is illik valahogyan a szellemünket, a világlátásunkat művelni, karban tartani. Például illene a vidéki ember televíziós szokásain és lehetőségein túl a vidékiek víziójáról, jövőképéről is szót ejteni, amit szorgalmas szociológusok időnként tényleg megkutatnak, de volna még néhány tipikusan vidéki értelmiségi, akiket megkérdezve, bevonva ebbe a munkába, teljesebbé válhatna a kép.

Lehet, hogy itt vannak, de az előzetes felkérésben felsorolt kultúraközvetítő szakemberek között nem találtam a teológusokat. Nem kellene annyira félni tőlük, hiszen természetükből adódik, hogy a negyedik lépésben tényleg transzcendens síkra terelhetik a vidéki ember kulturális esélyeit latolgató szakembert, de az első három lépésben biztosan jó mediátorok, informátorok, sőt kollégák lehetnek.

Az én vidékem egyik kulturális jelensége

Szirákon a „leánykori” nevén Erkel Ferenc Művelődési Otthon mára csak egy személytelen kötődésű, meglehetősen sivár jelentést hordozó Klubkönyvtárrá silányult, noha kultúrotthonunk névadása, majd később szellemi kisugárzása is, elsősorban azon múlt, hogy a 60-as és 70-es években, egy zenét is szerető és lelkesen (!) tanító házaspár e patinás nógrádi vidék kóruszenei kultúrájának meghatározó művelője volt.

E mérsékelt zenei kultúra karbantartása mellett, korábban a népi színjátszás, sőt a buffo, e kissé bumfordi, az együgyű cselédek önfeledt, de értő szellem és kéz által előadhatóvá összefésült, empatikus játékát is fölkaroló „kisvárosi”³ színházasdi sem volt nélkülözött kulturális esemény itt, ahol többnyire zsidó⁴ kereskedők ékszerboltot, kalapos műhelyt, vendéglőket működtetettek, míg az ipartestületnek, a strand melletti tenispályás sörkertnek, s a Bíróság melletti úri „kászinónak”, s az evangélikus egyleteknek is megvolt a maga kultúrköre. A vidéki bája itt attól volt kerek, hogy Szirákon a XVII. század óta szintén őshonos vályogvető, de főleg zenész cigányok abszolút integráns szereplői voltak e vidéki kisváros közéletének, ünnepeinek és mindennapjainak.

Az ő szempontjukból is szörnyűséges 60-as években, a cseléd mentalitásával intézkedő tanácselnök és vb titkárok olthatatlan ügybuzgalma (pénzsóvársága) következtében drámaira sikeredett cigányprogram végzetesen szétzilálta az egész falu még maradék kurázsiját, és a 80-as 90-es évek végére teljesen kihunyt a civil szerveződési hajlam, vagy közösségteremtő szándék szikrafénye, csaknem örök sötétségbe borítva falusi kultúránk otthonát.

Fontos felismerésekhez vezethet ezen a téren az a jelenség is, ami az alig öt km-re fekvő Vanyarcon, a szirákihoz hasonló arányú cigány populáció mellett figyelhető

meg. A protestáns Veres Pálné mai utódai buzgó hitű, templomba járó evangélikussággal, erős szlovák nemzetiségi hagyományokkal, jó néhány civil szervezettel (alapítvány, daloskör, polgárőrség, egyesület stb.) a sokféle kulturális lehetőséget komolyan igénylő faluközösséget tartanak össze.

Látványos fejlesztés, építkezés, de főleg hosszú távon tervezhető és kivitelezhető falufejlesztés zajlik ott, ahol ennyi civil kurázi egy sokkal kulturáltabb közösséget tud összetartani.

Saját vidéküinkre visszatérve már szomorúbb a látvány. Így komoly kurázi kell ahhoz, hogy még ebben is meglássuk a művelésre méltót, érdemest. A 85 cigány és 12 „paraszt” gyermek tanítását föl vállaló helyi általános iskola az MTA könyvtárát saját készletével megalapító, de sok szállal Szirákhöz is kötődő gróf széki Teleki József nevét vette fel, s nem ama József főherceget, a magyarországi cigány nyelvi kultúra önzetlen mecénásának és művelőjének nevét, pedig eme kulturális műintézményben tanuló 85 cigány kisdíák számára a főherceg életműve talán beszédesebb, kézenfekvőbb lett volna.

A Teleki leszármazottak között még akad élő is, aki évente egyszer, a Teleki Napokra megtisztelti intézményünket, pedig annak idején jobban szerettem volna, s javasoltam is, hogy az iskola névadó az a szirákon született s élt-halt *Róth Johanna* legyen, akinek életművét a szomszédos Béren 42 évig szolgált néhai evangélikus lelkész, id. Révész László, egy nagyszerű, díjnyertes helytörténeti dolgozatban fel is tárta.

Az EU csatlakozást a május elsejei, – de már nem a szovjet mintájú kötelező! – országos mámor lassú, természetes multával, mi itt Szirákon csak 2004. május 14–16-án ünnepeltük. Igaz, három napon át, így két héttel később csatlakozván, sokkal jobb volt a sajtónk is! Valljuk azért is, mert ezúttal Sziráki helyi kultúrája iránt érzett adósságomat is törlesztendő, a már 200 évvel korábban is európai léptékben gondolkodó és cselekvő Róth Johannát állítottuk az ünneplés közepébe, tudományos előadásokat tartattunk templomában, sőt a sziráki euróra is az Ő arcképét nyomtattuk.

Azért is lett a sziráki európai egyesülési ünnep központi szereplője ez az „ismeretlen” asszony, mert emelkedettebb egyházi körökön⁵ kívül szinte senki sem tudott róla semmit, de még a Szirákon róla elnevezett utcában lakók sem. Így válhattunk részeseivé a hatalmas, megtermékenyítő európai kulturális áramlatnak is, miközben sajtos módon vidéki kulturális kincsünket is a felszínre hoztuk. Mi sem volt hát természetesebb, mint az európai országok politikai közösségéhez frissiben csatlakozó egyik tagállam vidéki kulturális ünnepségén, itt Szirákon főszereplővé megtenni ezt az európai nőt, akiről most csak annyi álljon itt, mint amennyi az ünnepségen felavatott, első hiteles⁶ magyarországi tűzzománc emléktáblájára ráfért:

RÓTH JOHANNA

1741 – 1813

Királyfalvi Róth Tamás és Wattay Borbála leánya, gróf Teleki József méltó hitvese, nagyvonalú mecénás; az európai kultúra több nyelvét beszélő-író „prófétanője”, 1792-ben kelt alapítványával másfél évszázadon át 7000 magyar diákot ösztönzött Európa egyetemére. Evangélikus iskolák és intézmények bőkezű támogatója, építtetője Sziráki evangélikus templomának, s a Jung tervezte Teleki sírboltnak is, amelyben hamvai nyugszanak.

NAGYRABECSÜLÉSÜNK JELÉÜL, KÖZADAKOZÁSBÓL

Mátis András
polgármester

Sziráki Község
Polgárai

2004.

Ezen a háromnapos kulturális ünnepek-sorozaton megkérdezte tőlem egy újságíró, hogy mit akarok ezzel üzeni Európának? Ezt feleltem:

Szirák polgármestereként először is megilletődve gondolok azokra a tragikus, megalázó évtizedekre, amelyek miatt hivatalosan csak most válhatunk tagjaivá annak a közösségnek, amelyhez mindig is tartoztunk.

Ebből az alkalomból azt kívánom az európai népek közösségének, hogy becsülje meg a magyart, mert a történelem sorsfordító pillanataiban eddig is jól járt vele, gondoljunk csak Nándorfehérvárra; dicsőségünket máig hirdetik delente az európai harangok.

Nekiünk, európai magyaroknak egészségesebb önbecsülést kívánok, ahogyan egy mai walesi bárd barátom a Lordok Házában állva elmondott első beszédekora, a rendkívül alacsony termetére célzásra („e Házban illik fennállva beszélni!”) így válaszolt: „illene e házban mától a nagyságot nyakon fölüül mérni”... – például, ha mi is számba vennénk magyar Nobel-díjasainkat!

Ez a csatlakozás valójában ama megkésve beteljesült szerelem, mely már 1000 éve tartja lázban e nemzetet, motiválja szellemét, de hivatalosan csak mára válhatott friggyé az, ami eddig is összetartozott.

Az EU Régiók Bizottsága Nemzeti küldöttség tagjaként négy évre bíztak meg többek között azzal is, hogy az EU RB hat szekciójából az Oktatás és Kultúra (EDUC) szakbizottságban képviseljen a magyarok, de főleg Észak-Magyarország kulturális érdekeit. Legutóbb éppen Genova (GE NOVA 04), a 2004. évi „Európa Kulturális Fővárosa” adott helyet annak a szemináriumnak⁷, ahol az ifjúság anyanyelvi és idegen nyelvi kultúrájának fejlesztési lehetőségeiről volt szó.

A múlt évi csatlakozás óta a bizottságok tematikájával, programjaival ismerkedtünk, s tanultuk meg különös nyelvezetüket azért, hogy a jövő hónaptól már akár a nógrádi kulturális kérdéseket, vagy értékeket is a bizottsági politika részévé emeljük.

Kultúrafejlesztés: korlátok és lehetőségek

- A vidéki értelmiség és „vezetők” helye, megbecsülése, tisztelete a mai magyar politikában (*Larousse 1932: „a politika és szociális és kulturális közélet szervezésének eszköze”, míg az Értelmező Szótár ma valahogy így fogalmaz: „politika = a hatalom megteremtése és megtartása).*
- Iskolai rendezvényszervező pedagógusok kultúraközvetítő felelőssége.
- A vidéki civil szervezetek közösségformáló, motiváló szerepe. A vidék lehetőségei itt kitágulnak, mert az elszemélytelenedés urbánus átka helyett, vagy után a köszönő viszonyban kulturálódó vidék embere aktivizálódik (ipartestület, daloskör, felnőtt színjátszás stb.).
- Az integráció bűvöletében az etnikai kultúra és életmód súlyos veszteségeket kénytelen elkönyvelni, mert a többségi kultúra természetes keretei és határai nem ugyanott húzódnak, ahol az etno-kultúráké.
- A vidéki turisztikai és idegenforgalmi-vendéglátó program-kínálata sokat elárul abból, hogy mit lát a magyar vidék civilizált, vagy éppen nomád, magyarosan rusztikus kultúránk értékeiből a szervező átadásra érdemesnek, vagy kifizetődőnek. Sejthetjük, hogy ez utóbbi dönti el, mit közvetítsen, mert a „külföldi” azt keresi, amiről már hallott harangozni (még ma is: *gulas, pusta*, de újabban: *Csicsolina, Anettka, Kulcsár!* (l.: Brüsszel, Schumann Zircus)

Ezért van rendkívül fontos szerepe azoknak a kulturális intézményeknek, s főleg vezetőiknek, akik szerte a világban, s főleg Európa fővárosaiban (London, Róma, Párizs, Bonn stb., s újabban Brüsszel) éppen a magyar vidék kulturális értékeit hivatottak missziójuk során közvetíteni. Érdekes ebből a szempontból is áttekinteni, pl. Nógrád megye turisztikai kínálatának „Kulturális események” fejezetét. A külföldi magyar kultúrintézetek programszervezői ilyenekből merítenek.

Fenntartható fejlesztés

Fenntartani azt a kulturális folyamatot lehet és érdemes, aminek még van szellemi értékeket hordozó potenciája, helyi igényeket kielégítő *terméke*, és a tájhoz kötődő *fogyasztója*. Kulturális hagyományokat őrizni, fenntartani és fejleszteni azon a vidéken érdemes, ahol az ott élők mai ismeretébe integrált tudású, a közösség által elfogadott személyiségek, jobb esetben a vidéki értelmiség képviselői azt felvállalják.

2004-ben Európa Kulturális Fővárosává válhatott Genova, mert '92-ben sikerült tető alá hozniuk egy társadalmi közmegegyezést, amelyben a város vállalkozói és politikusai közös érdekből egyszerűen fejet hajtottak a kulturális programfejlesztő szakemberek által feltárt valóság és víziók előtt.

Ez utóbbiakból ma is láthattunk beteljesülni néhányat.

Úgy hiszem, ugyanezt remélve-várva a magyar vidéken is, már most fejet hajthatok a kulturális felemelkedésünkért komoly felelősséget érző szakemberek előtt.

JEGYZETEK

1. itt: / *kultúra* / a naprakészen pallérozott emberi személyiség első sorban szellemi-lelki lét-fenntartásához nélkülözhetetlen kultusza, tehát a *kultúra* némileg szűkített tartalmú jelentése értelmében.
2. Exeterben (dny. Anglia/Devon, 1981) többször hallottam angol könyvtáros barátomat az „*európai kontinens*”-ről beszélni, de ugyanott olvashattam óriásplakáton is a dupla ablak előnyeiről, hogy „*Próbálja ki! Európában már bevált!*”
3. Szirák 1801-től mezőváros, később az 1960-as évekig járási székhely volt.
4. A sziráki Holocaust Emlékbizottság 2004-ben gyűjtötte össze és dolgozta fel a 44-ben elhurcolt és megölt mintegy 120 főnyi sziráki zsidóságról még élő hagyományt és emlékezetet.
5. Dr. Fabinyi Tibor, evangélikus egyháztörténész professzor egyik kedvenc luteránus nagyszonya éppen a mi Róth Johannánk, akiről veretes mívű előadást tartott 2004. május 14-én a helyi ev. templomban.
6. A sziráki evangélikus (protestáns) templomban 1941 óta látható emléktáblán az 1741-ben született gróf széki Teleki Józsefné, sz. Róth Johanna halálozási éve tévesen 1831, de valójában már 1813-ban, tehát 72 évesen elhunyt.
7. Gyakran visszatérő, furcsa élménye az egykori „keleti tömb” mai uniós tagjainak, nekünk, amikor ebben a tipikusan nyugat-európai formációban tanácselnökökkel, párttitkárokkal találkozunk, és szemináriumra járunk...

A környezetvédelem magatartás és mentalitás is

Beszélgetés dr. Kecskeméti Sándor környezetvédelmi szakértővel

Magyarországon az 1980-as évek végétől mélyreható társadalmi-gazdasági átalakulás indult meg, s 2004-ben az Európai Unióhoz való csatlakozásunk, a közös normarendszerhez való illeszkedésiünk újabb kihívást jelentett. Ennek része a természet és társadalom viszonyrendszerének újragondolása, egy olyan környezetpolitika megvalósítása, amelyben a fenntartható fejlődés központi szerepet kap, s az országos, regionális és térségi politikák összefüggő rendszerének is alkotóelemévé válik.

E felismerés részese interjúalanyom, dr. Kecskeméti Sándor, környezetvédelmi szakértő, szűkebb pátriájának a szakmában megyehatárokon túl is ismert és elismert közéleti személyisége. Az alapképzettségét tekintve gépész-repülőmérnöki diplomával, műszaki tudományok doktora címmel rendelkező szakember mintegy három évtizede ember és környezete harmonikus szimbiózisának megvalósításával foglalkozik. A természet szeretetét szüleitől örökölte, egy szépséges kis mátrai faluból, Szuhárról hozta magával. A környezet védelme iránti elkötelezettsége pályájának egyik állomásán, hivatásként tekintett szakmájának gyakorlása során vált élete szerves részévé, szenvedélyévé.

– Salgótarján nagy barátjaként, lokálpatriótaként könyvelnek el. Mi érdekeset látsz te ezen a nemrégiben még a „piszkos 12” közé sorolt, többek szerint zenitjén túljutott városon?

– Salgótarjánban érettségiztem, láttam ezt a várost félévszázaddal ezelőtt, elhanyagolt gyermekként és aztán láttam serdülni és felnőtté érni is. Visszaemlékszem az '50-es évekbeli várostra, amely lelakottnak tűnt, elhanyagoltnak, bár ez utóbbi jelző nem a legjobb rá. Ugyanis inkább csak a jelentős ipari tevékenység – kohászat, gépipar, üvegipar – hozta magával ennek a látszatát. Persze nem volt korszerű infrastruktúra, kiépített komplex közműrendszer sem, nem voltak minőségi utak, füstös, rossz levegő jellemezte ezt az egyébként gyönyörű természeti adottsággal rendelkező völgyben fekvő várost. Viszont mindig is vallottam és vallom: a kultúra, a kiművelt ember környezetét technikailag is átalakítja és magát az embert gondolkodásában is megváltoztatja. Ez a változás kitapinthatóan és szemmel láthatóan megtörtént, ma is jelen van Salgótarjánban. Egy fiatal, alig több mint nyolcvan éves város nem lehet túl a zenitjén – hogy a kifejezésemet és az ellenpárját használjam – legfeljebb a nadírján, ami szerintem a '90-es évek közepén volt. Ezen a mélypontján – nem minden áldozatok nélkül – túljutott a város és azóta a fejlődés jelei egyes területeken újra megmutatkoznak, még ha a gazdasági háttér ehhez nem is a legkedvezőbb. Sokkal többször kellene a város régi arcát kiállításokon, az iskolákban bemutatni, fotók, írásos dokumentumok, filmek felhasználásával demonstrálni azt, hogy ez a város csak az elmúlt 40 évben honnan hova fejlődött. Azt hiszem, volna mire büszkék lenni az itt lakóknak, különösen azoknak, akik ebben a felfutásban, ebben a fejlődésben és új értékre-remtésben részt vettek. Hatalmas erkölcsi ereje lenne ennek az épített környezet védelmében, értékeink megóvásában. Ezt én nagyon fontosnak tartom, jóllehet

elfogult vagyok, mert én nagyon szeretem ezt a várost. Megtisztelő, ha lokálpatriótaként emlegetnek – egyébként meg az is vagyok.

Ezért is a „piszkos 12” minősítés pusztá megemlézése is felháborodással tölt el. Ma sem értem, ezért is visszautasítom. Ez a '90-es évek elejének túlzó, szándékosan dehisztáló jelzője volt. Ez a város nem piszkos volt, a látvány és az érzet elsősorban a korábban még csúcsra járatott kapacitással dolgozó, energifaló és meglehetősen korszerűtlen termelő ipari üzemek nagymértékű szennyezés-kibocsátásának a következményeként keletkezett. Emiatt a város szennyezett volt, de nem piszkos, a kettő között különbséget kell tenni. Egyébként már korábban olyan korszakos változások történtek a levegőszennyezés visszaszorításában – a földgáz és korszerű technológiák bevezetésével, amiről később szólni szeretnék -, hogy a légszennyezettség jelentős mértékben csökkent. Ezzel egyidőben azonban a motorizáció növelte a szennyezettség mértékét, olyannyira hogy az - az egyes közlekedési csomópontokban – a megengedett határértéket is túllépte. Napjainkban viszont a levegőszennyezettség mértéke minden korábbinál nagyságrenddel kisebb. Az is igaz, hogy nem elsősorban és feltétlenül az emberi beavatkozás eredményeképpen következett be, hanem azért, mert Salgótarján iparjócskán leépült. Ma azonban a város levegője – függetlenül attól, hogy a koncentráció esetenként megnő – a legszigorúbb határértékeknek is megfelel.

– *A környezetvédelemhez vezető szakmai pályafutásod az Acélgyárban kezdődött.*

– 1961-ben kerültem a vállalathoz és 25 évet húztam le különböző vezető beosztásokban. Először a TMK-t vezettem, majd a beruházási tevékenységet irányítottam, végül főenergetikus lettem. Ebben a beosztásban közel tíz évig dolgoztam. Itt kerültem szoros kapcsolatba a környezetvédelemmel. A gyár szerteágazó, sokszínű tevékenységében a környezetkárosító hatások kivédése, kibocsátási problémák megelőzése és megoldása új és új környezetvédelmi eljárásokat igényelt.

Munkatársaimmal sikerült olymértékben rendbe hozni a gyár szennyezés-kibocsátását, hogy az messze a megszabott határérték alatt maradt. Mindegyik területen szívesen dolgoztam, de legbüszkébb a beruházási tevékenységre vagyok, hiszen az irányításom alatt épült meg a Kohászati Üzemek egyik büszkesége, a kisterenyei csőgyártó üzem. Itt végzett tevékenységem időszakában szereztem meg hidraulikus vezérlésből a műszaki tudományok doktora címet. Megtanultam németül, aminek nagy hasznát vettem külföldi hivatalos útjaimon, amelyeken tolmácsra sem volt szükség.

– *Az Acélgyár melyik tevékenységfajtája volt a legnagyobb szennyezés-kibocsátó, amelyet „rendbe kellett hozni”. Mennyire volt ebben partnered a gyár vezetése?*

– A vállalatnál a hideggyártás – például hideghengerlés, dróthúzás – volt az egyik fő profil, egyben ez volt az egyik legszennyezőbb tevékenységfajta is. Hogy a hidegalakítás tökéletes legyen, úgynevezett revementes (*rozsdamentes – B.O.*) anyagot kell előállítani, amelyet kénsavas pácolással végeztünk. Az eljárás végén ezt az 5–6 %-os kénsavtartalmú páclevet kellett – közömbösítés után – a Tarján patakba vezetni. Még beruházói beosztásomban, az irányításommal megindult a közömbösítő üzem létesítése, ahol később már minőségileg jól tudtuk semlegesíteni a páclevet. Itt el kell osztanom egy tévhitet. Ha a patakba szép fehér folyadék ment, akkor mindenki tapsolt, pedig az ekkor volt szennyezett. Amikor mészhidráttal közömbösítettük, akkor volt sötét színű, amiről azt gondolták, hogy szennyezett. Ezt nem igazán tudtuk a lakosság számára érthetővé tenni. Megépítettük a korszerű sósavas

pácoló üzem, ahol a korábbi kénsav helyett sósavat alkalmaztunk, ezzel a páclevet regenerálni tudtuk. Ki tudtuk vonni a leoldott vasat, a szemetet, és a regenerálás után már csak tiszta ipari víz került a patakba. Ez a beruházás gazdasági szempontból indult, s e precedensértékű beruházás után a vállalat vezetése az új fejlesztéseknél már preferálta környezetvédelmet is segítő beruházásokat. Ennek köszönhetően – második lépcsőben – az ugyancsak az én irányításommal megvalósuló kisterenyei csőgyártó üzemben már teljesen szabad kezet kaptam a technológia megvalósításában, így itt már teljes prioritást kaphatott a környezetvédelem. Világossá vált: nem elsősorban orvosolni kell a bajokat, de meg kell előzni azokat, korszerű környezetkímélő technológia alkalmazásával.

– *Melyek voltak a legszennyezőbb vállalatok, illetve tevékenységek Salgótarjánban?*

– Azok a cégek, amelyek generátorgázzal fűtötték a kohóikat és kemencéiket, azok bizony-bizony jelentős légszennyezők is voltak. Így például nálunk a kovácsoló gyár, és a két üvegyár is generátorgázos eljárást alkalmazott. Ezek kísérőjelenségei a hatalmas salakhegyek voltak, amelyek, amíg ki nem hültek, szennyezték a levegőt és környezetüket, hiszen a szél széthordta a porrá váló salakot, félelmet és aggodalmat keltve a lakosságban.

– *A generátorgázt váltottátok ki aztán a korszerű földgázzal.*

– Pontosan, és ez korszakalkotó váltás volt Salgótarján életében. A '60-as évek elején megvalósuló városi gázprogram – amelynek realizálásában még TMK vezető koromban vettem részt – fokozatosan került végrehajtásra. Az acélgyártól indult, mégpedig azért, mert saját tervezőirodája volt. Itt tervezték meg a bekötéseket, a kivitelezést pedig mi TMK-sok végeztük. Büszke vagyok arra, hogy a gázprogram gondolatának megszületésétől a kivitelezésig bezárólag részese lehettem ennek a környezetvédelmi szempontból korszakos és nagyjelentőségű beruházási programnak, amely nagyságrendekkel javította Salgótarján és környékének légszennyezettségi értékét.

– *Közbevetve: melyek napjainkban a várost még szennyező vállalkozásai, mivel károsítják környezetüket és benniünket városlakókat?*

– Az SVT-Wamsler Rt jelentős szén-monoxid és etil-benzol emisszióval bír. Az ST Glass Öblösüvegyártó és Forgalmazó RT a nitrogén oxid és por kibocsátásban „jeleskedik”. Az ICO Rt és a BRG Rádiótechnikai Rt tetra-klór etilénnel terheli a környezetet. Végül az egyik legnagyobb szennyezőanyag kibocsátó a Salgótarjáni Üvegyapot Rt. (nitrogén-oxid, ammónia, por, metilén-klorid, formaldehid, fenol). Megjegyzem: a szennyezés-kibocsátás tömege már lényegesen kisebb, mint néhány évvel ezelőtt volt. Az emisszió az előírt határértékeken belül van, és már nem veszélyezteti a környéken lakók egészségi állapotát.

– *Egyszer mégis csak gondoltál egy nagyot és merészet: önállósítottad magad.*

– Így történt. A környezetvédelmi problémákban való elmélyülés, a kohászattal kapcsolatban álló cégek és a város más vállalkozásainak vezetőivel való folyamatos kontaktus és konzultációk során meggyőződésemmé vált, hogy a környezetvédelemben egy-egy vállalkozás, egy-egy kis terület nem tud elszigetelten és önállóan érvényesülni, hatékony környezetvédelmi intézkedéseket tenni. Azt gondoltam, létre kell hozni egy olyan vállalkozást, amelyben a környezeti problémák közös feltárása és szakszerű megoldása minden korábbinál jobban elősegítené a környezeti károk megelőzését és kivédését. Így hoztuk létre 1988-ban az Észak-magyarországi Környezetvédelmi Egyesülést, egri székhellyel, 15 vállalkozás – mint alapító tagok – részvételével. Az azóta

eltelt időszakban az egyesülés taglétszáma jelentősen változott – nőtt, majd stagnált –, de ami a lényeg, szakmailag elfogadott eredményeket produkált. Ma az egyesülés – 1999 óta salgótarjáni központtal – a szakmában és a megyében, de mondhatom, az országban is ismert és elismert.

– *Bemutatnád nagyon röviden az egyesülést, amelynek választott elnöke vagy?*

– Az egyesülés a tagok által gazdálkodásuk eredményességének előmozdítására és gazdasági tevékenységük összehangolására, valamint szakmai érdekeik képviselésére alapított, jogi személyiséggel rendelkező kooperációs társaság. Az egyesülés saját nyereségre nem törekszik, vagyonát meghaladó tartozásaiért a tagok korlátlanul és egyetemlegesen felelnek. Tevékenységét a tagok képviselőiből álló igazgatótanács, illetve az elnökség irányítja.

Szerteágazó tevékenységünkben csak néhányat említek: természettudományi, műszaki kutatás és fejlesztés, műszaki tevékenység, tanácsadás, vizsgálat és elemzés, oktatás és szakmai érdekképviselés, mint főtevékenység. Konkrét környezetvédelmi tevékenységünk sorából a szennyvízelvezetés, -kezelés, településtisztasági szolgáltatás, folyékony hulladékkezelés, szilárdhulladék, köztisztasági szolgáltatás és veszélyes hulladékkezelés feladatokat emelem ki.

– *Bizonyára az egyesülés eredményességén is felbuzdulva, és annak bázisán is, kezdeményezésedre az elmúlt év végén átadásra került az Észak-magyarországi Regionális Környezetvédelmi Központ. Milyen koncepcióval és célokkal?*

– A Regionális Környezetvédelmi Központ Alapítvány átfogja és összehangolja a régió környezetvédelemmel kapcsolatos tevékenységét, lehetőséget biztosít, és segítséget nyújt minden hozzáforduló, a környezetvédelem problémái iránt érdeklődőnek.

– *A Technika Háza európai színvonalú, előadó- és konferenciatermekkel, korszerű számítógépes munkahelyekkel. Európai nivójú lesz az alapítvány tevékenysége is?*

– Szándékom szerint igen. Technikai bázisunk, szellemi potenciálunk is biztosíték erre. Jelesül arra, hogy továbbképzéseket, szakmai konferenciákat rendezünk, és egyben megfelelő helyet biztosítsunk az alapítványi célok között szereplő pályázati és egy problémákkal kapcsolatos segítségnyújtáshoz is. Tevékenységünkben központi helyet kap az oktatás és ismeretterjesztés, ennek keretében előadássorozatok, konferenciák szervezése, a szakmai közönség részére ismerttérjesztő előadások és szemináriumok tartása. Feladatunk a környezetvédelemmel kapcsolatos pályázatok előkészítése, tanácsadás a hozzánk fordulóknak. Segítséget nyújtunk a környezetvédelmi problémák megoldásához, feladatvállaláshoz. Az alapítvány biztosítja, hogy tagjain kívül más is részesüljön szolgáltatásaiból. A Központ szakmai háttere pedig az Egyesülés.

– *De építed a társadalmi hátteret is, hiszen a minap kötöttél együttműködési megállapodást Nógrádi Média Kiadói Kft-vel. El szeretnéd „adni” a sajtónak tevékenységeket?*

– Nem „eladni” szeretném, de közkinccsé akarom tenni tevékenységünket. Ennek jegyében kötöttük az eddigi megállapodásainkat az Egererdő Erdészeti Rt. (Eger), a Károly Róbert Főiskola (Gyöngyös), a Környezetvédelmi Szolgáltatók és Gyártók Szövetsége, Salgótarján Megyei Jogú Város és Nógrád Megye Közgyűlése, s most legutóbb az említett Nógrádi Média Kiadói Kft képviselőivel.

– *Mi a konkrét célja a médiával való együttműködésnek?*

– Közös célunk az Észak-magyarországi Régió és elsősorban Nógrád megye környezeti állapotának javítása érdekében bővíteni a környezetvédelem- és gazdálkodás,

valamint a média területén a szakmai, gyakorlati és tudományos együttműködést. Elősegíteni a környezetvédelemmel kapcsolatos tudatformálás széles körű terjesztését. Folytak az előkészületek és egyeztetések a Regionális Fejlesztési Tanáccsal és Heves Megye Önkormányzatával való kapcsolat felvételére és az együttműködési megállapodás megkötésére.

– *Milyen napjainkban Nógrád megye környezeti állapota? Ha már rámutattál Salgótarján legnagyobb környezetszennyezőire, lássuk „őket” megyei szinten is!*

– Balassagyarmaton a Magyar Kábelművek gyára a város nitrogén-dioxid és szilárd por kibocsátásának közel 60 %-áért, szénmonoxid kibocsátásának több mint feléért felelős. Bátonyterenyén a szén-monoxid emisszió több mint 80 %-át két cég, a Nordmetál Kft és a Jolimpex Kft adja. Ez utóbbi társaság meghatározó a település szilárd por szennyezésében is. Rétságán az egész megye kén-dioxid emissziójának 1/3-át a Nógrádi Erdőkémiai Kft. Produkálja. Romhányban a Korall Csempe Kft jelentős szén-monoxid, nitrogén-oxid és szilárd por kibocsátó. További jelentős szén-monoxid, illetve porkibocsátó üzem a Zalai Kerámia Rt gyáregysége és a Rákóczi MGSZ vegyi üzeme. Bercelen, Drégelypalánkon és Keszegen található még jelentősebb környezetszennyező vállalkozások.

– *Milyen a légszennyezettség mértéke?*

– Összességében Nógrád megye levegőtisztasága, ezen belül Salgótarján levegője is megfelelő. Az a mindig visszatérő megjegyzéssel, hogy az ipar leépülése ezt a folyamatot mindenütt, kiváltképp a megyeszékhelyen nagyban elősegítette. Előfordulnak persze, elsősorban a városainkban és főleg a közlekedés területén határértéken felüli kibocsátások. Gondolok itt elsősorban a közlekedési lámpákkal védett útkereszteződésekre, csomópontokra, ahol viszont a légszennyezés mértékét jobb közlekedésszervezéssel lehetne csökkenteni. Természetesen lenne tennivalónk az erdők úgynevezett karbantartása, a fakitermelés utánpótlásának biztosítása, bővítése érdekében. Ez a tevékenységünk még nem olyan mértékű, mint amilyen szükséges lenne, vagy amilyen lehetne. Ha a megyénket és székhelyvárosát felelős emberek irányítják, gondos emberek lakják jó lesz élni itt. És az unokáinknak úgyszintén...

Hogy számadatokkal ne terheljük az olvasót, kollégáimmal az alábbi - minőségi jelzőkkel operáló - kimutatást készíttettem, amelyben Nógrád a Heves megyével történő összevetésben is megállja a helyét.

<i>Légszennyezettség értékelése az Észak-magyarországi Régióban</i>			
<i>Település</i>	<i>SO₂</i>	<i>NO₂</i>	<i>ÜP</i>
Balassagyarmat	Kiváló (1)	Jó (2)	Jó (2)
Bátonyterenye	Kiváló (1)	Jó (2)	Kiváló (1)
Pásztó	Kiváló (1)	Kiváló (1)	Jó (2)
Salgótarján	Kiváló (1)	Jó (2)	Jó (2)
Eger	Kiváló (1)	Jó (2)	Jó (2)
Gyöngyös	Kiváló (1)	Jó (2)	Jó (2)
Mátravidéki Hőerőmű	Kiváló (1)	Kiváló (1)	Jó (2)
Bükkszentkereszt	Kiváló (1)	Kiváló (1)	Jó (2)
Kazincbarcika	Kiváló (1)	Jó (2)	Jó (2)
Miskolc	Kiváló (1)	Jó (2)	Jó (2)
Ózd	Kiváló (1)	Jó (2)	Jó (2)
Tiszaújváros	Kiváló (1)	Kiváló (1)	Jó (2)

Forrás: Országos Légszennyezettségi Mérőhálózat

– Valóban megnyugtató városaink levegőtisztasága. Ismereteim szerint azonban aligha adható ilyen minősítés természetes vizeinkről.

– Az utóbbi pár évtizedben mindkét folyónk vize a gondatlanság, az ipari szennyezés, a nem megfelelő víztisztítás miatt szennyezettebbé vált. Az Ipoly folyó vize esetenként ellenőrizhetetlen, indokolatlan szennyeződéssel terhelt. Az Unió előírások Szlovákia részéről is kötelező betartása jó irányba változtathatja az Ipoly vízminőségét is. A Zagyva vízgyűjtő területére települt ipari üzemek sem megfelelően gondoskodtak a folyóba kerülő ipari vizek tisztításáról. A romlás egyértelműen a korszerűtlen ipari technológiáknak volt a következménye. A folyó vízminősége korántsem olyan mint egykor, amikor még halban is gazdag volt, s partjait horgász helyek szegélyezték. Ma már azonban szerencsére ott tartunk, hogy sikerült megállítani a romlást, de hosszú idő szükséges még ahhoz, hogy ezt a folyamatot megfordítsuk. Mindezt a beömlő vizek állandó ellenőrzésével, a szennyvizek tisztításával lehet elérni. Merem remélni, a természet lassú önreagálásán, öntisztításán keresztül helyre fog állni a korábbi vízminőség.

– Fontos területe a településkörnyezeti infrastruktúrának az ivóvíz és szennyvízcsatorna-hálózat. Ezek egymáshoz való viszonyítása az ún. közműolló. Be tudnád ezt mutatni régióinkban?

– Igen, hiszen erre vonatkozóan a KSH-nak is vannak adatai:

Közműolló helyzete a régióban

Megye (2003)	Ivóvíz hálózatra csatlakozott lakások aránya	Szennyvíz-csatorna hálózatra kapcsolt lakások aránya	Szennyvíz-csatorna hálózatra kapcsolt lakások száma	Összes elvezetett szennyvíz (×1000m ³)	Közműolló
Borsod-A-Z.	85,8	53,2	149793	26826	32,6
Heves	92,7	49,9	58895	106619	42,8
Nógrád	86,9	45	39933	4678,9	41,9
Régiós átlag	87,8	49,36			38,44

Forrás: KSH

A fenti táblázat adataiból kitűnik, hogy az Észak-magyarországi régióban sem érte még utol a szennyvízcsatorna hálózat kiépítettsége az ivóvízhálózat kiépítettségének szintjét. A három régióba tartozó megye közül Nógrád megye közműollója a legnyitottabb, megyénkben legalacsonyabb a szennyvízhálózatra kapcsolt lakások aránya.

– Folyamatban van a 2007–2013 közötti időszakra szóló országos szintű – Európai Unió tervezéséhez csatlakozó környezetvédelmi tervezés.

– A Kormány 1076/2004. (VII.22.) sz. határozatával elindította az említett időszakra vonatkozó tervezési folyamatot. A tervezés valóban régióként, 8 témakörben, úgynevezett tervnyalábokban történik. Ennek környezetvédelmi része az „Élhető környezet” címet viseli. Eddigi munkánk elismerését is jelenti, hogy mi kaptuk meg az Észak-magyarországi régió „Élhető környezet” tervfejezetének elkészítését, munkatársaimmal már javában dolgozunk is rajta. A tervnyaláb a környezet- és természetvédelmet számos aspektusból közelíti meg, így figyelemmel van többek között az agrár-és egészséges-környezetvédelem, valamint a környezetipar kérdéseire is. Ebből is kitűnik, amit én mindig is hangsúlyoztam, és sokadszor is el kell

mondanom: nem szabad a környezetvédelmet önmagában kezelni, mert minden mindennel összefügg. Összefügg a kultúrával, összefügg a műveltséggel. A környezetvédelem egyfajta magatartás és mentalitás is.

– *Értelmeznéd az „élhető környezet” fogalmát és kibontanád tartalmát?*

– Az „élhető környezet” megteremtése a legközvetlenebbül kapcsolódik az életminőség javításához. Tartalmazza, magában foglalja a térségi és települési környezetvédelem, így a levegőtisztaság-védelem, a vízminőség-védelem és a vízgazdálkodás, a vízrendezés, a hulladékgazdálkodás, a zaj- és rezgésvédelem, a települési zöldfelületek védelme, az épített környezet védelmének szakterületeit. A biodiverzitás – a biológiai sokféleség – védelme, a természet és tájvédelem, az élettelen természeti értékek megőrzése, a vidéki környezetminőség javítása, a terület és földhasználat fejlesztése is mind-mind az „élhető környezet” feltételeinek megteremtését szolgálja. Egyébként a tervnyaláb 7 „címezett” fejezetrészt tartalmaz. Ezt nem tudom itt részletezni, de szívesen beszélek arról, hogy mit jelent az én felfogásomban – csak többek között persze – „élhető környezet”. Azt jelenti, hogy például az épített környezetet is védjük. Hogy a „vissza-visszahúzó” játszótereket újból töltsük meg élettel, hogy mondjuk a Dolinkát újra tegyük Salgótarján lakóinak kedvenc időtöltési helyévé. De az „élhető környezet” jelenti azt is, hogy megfelelő kultúrát, megfelelő műveltséget adjunk gyermekeinknek. Tovább megyek: jelenti azt is, hogy munkahelyekre van szükség, és sok minden mást is jelent még. Ennek érdekében dolgozunk munkatársaimmal közösen, mondhatnám elkötelezetten.

– *A helyi problémáktól az egész Földünket érintő felé haladva vessünk egy pillantást a Földünket fenyegető környezeti veszélyekre. Melyik ezek közül szerinted a legveszélyesebb, és milyennek ítéled a leküzdésére kibontakozó nemzetközi összefogás hatékonyságát?*

– A globális környezeti problémák közé sorolják többnyire például a savas esőt, az esőerdők kíméletlen pusztítását és az úgynevezett üvegházhatást. Mind nagyon súlyos és veszélyes, én itt csak a harmadikról szólnék. Az utóbbi évtizedekben az üvegházhatású gázok koncentrációjának fokozatos növekedése a felgyorsította globális felmelegedés folyamatát. Ez azt is jelentheti, hogyha az üvegházhatású gázok (ezek közül a CO₂ – a szén-dioxid a legmeghatározóbb) kibocsátását a jövőben sem tudjuk korlátozni, a sarki jég jelentős része elolvad, a tengerszint megemelkedik, a Föld éghajlata és hőmérséklete is nem kívánt módon megváltozik. Az átlaghőmérséklet növekedésével megnő a Föld felszíni párolgása és a levegő csapadéktartalma, ami megint csak jelentősen befolyásolja az időjárási viszonyokat. Ez erősebb széljárást és szélsőségesebb csapadékeloszlást eredményez. A felmelegedés a termőterületek eltolódását eredményezheti. Egyes növény- és állatfajok eredeti élőhely-feltételei megváltoznak, ami a fajok fennmaradását kockáztatja. Talán ez a néhány példa is elég a veszély kapituláris voltának érzékeltetésre. Klímakutatók legújabb előrejelzései szerint csak 2015-ig van ideje az emberiségnek arra, hogy megállítsa a globális felmelegedést. Ha a jelenlegi tendencia nem változna, akkor 2050-re több mint 1 millió állat- és növényfaj pusztulna ki a Földön, ami beláthatatlan következményekkel járna az egész emberiségre.

A 70-es évektől kezdték felismerni a globális veszélyeket és kezdődött meg egy széleskörű mozgalom (a „Zöldek” részéről az USA-ban és egyes nyugat-európai országokban) a nemzetközi összefogás kezdeményezésére. Egyszerűen abból a tényből indultak ki, hogy a globális környezeti veszélyeket, de a környezetszennyezés terjedését sem lehet országhatárok közé szorítani, közigazgatási határokkal korlátozni.

Egyre másra születtek a nemzetközi megállapodások, köttetnek azóta is a multilaterális egyezmények.

Ezeket felsorolni itt lehetetlen, csak példaként említek néhányat a legjelentősebbek közül. Az úgynevezett Riói Nyilatkozat az 1992-ben a brazíliai nagyvárosban rendezett Környezet és fejlődés ENSZ Konferencián. Feladatok a 21. századra (AGENDA): környezetvédelem, valamint a társadalmi-gazdasági problémák sokoldalú összefoglalása, nyilatkozat a közös alapelvekről. A Kiotói jegyzőkönyv (1997) volt a legmarkánsabb, amelyben 38 iparosodott, illetve átalakuló gazdaságú ország vállalta a jegyzőkönyvben rögzített üvegházhatású gázok kibocsátásának meghatározott mértékű csökkentését a 2008–2012 közötti időszakban. Magyarország például 6 %-os korlátozást vállalt, az akkori EU tagállamok együttes vállalása 8 %-os volt. Jellemző, hogy az egyezményt éppen a két legnagyobb légszennyezőt kibocsátó ország: Oroszország és az USA nem írta alá. Egyébként pedig köttetnek további egyezmények például a biodiverzitás védelméről, a környezetkímélő technikák bevezetéséről és számos más környezetvédelmi intézkedésről.

Az összefogás megtörtént, a megállapodások megkötettek, csak éppen a végrehajtás nem elég hatékony, sőt egyáltalán az egyezmények betartása is sok kívánnivalót hagy maga után. Ettől is sokkal nagyobb gondnak látom, hogy napjainkban is a pillanatnyi gazdasági érdekek előbbre valóak, mint a környezet érdekei és védelme.

– *Beszélgétsünk vége felé kérlek, beszélj még a környezetvédelem szerepéről, jelentőségéről.*

– Szoktam mondani, a környezetvédelem olyan, mint a futball, tízmillió ember ért hozzá, mégis csak ott vagyunk, ahol... Mondok egy ezt alátámasztó példát is. Magyarországon több mint tízezer vállalkozás van, amelynek a nevében szerepel a környezetvédelem. Ugyancsak sok ezres nagyságrendű azon civilszerveződések száma, amelyeknek a cégnevében is ott van a környezetvédelem kifejezés valamilyen alakja. El lehet képzelni, ha ezen szervezetek valóban hatékony környezetvédelmi tevékenységet folytatnának, nem itt tartanánk. De: ez csak a látszat, a piaci érdekelttség jelenik meg a „tömeges környezetvédelemben” is, mint ahogy könnyebben meg lehet jelenni a piacon egy termékkel, ha hozzáteszik – környezetbarát. Az is lehet, hogy önmagában a termék valóban környezetbarát, csak éppen nem rendeltetésszerűen használják, helytelenül tárolják, nem megfelelően hasznosítják. Ezen a magatartáson és szemléleten is szeretnék változtatni kollégáimmal. Szeretnék ezt a fajta mentalitást, rossz beidegződést is kellő ráhatással megváltoztatni munkánk során. Mindenkinek tudnia kell, hogy környezetünket: ezt a várost, ezt a megyét, ezt az országot az unokáinktól kaptuk, azzal, hogy majd vigyázzunk rá, hogy építsük, és úgy adjuk tovább, hogy ők is boldogan élhessenek benne.

Ennek érdekében hoztuk létre az Észak-magyarországi Regionális Környezetvédelmi Központot is. Többek között egy olyan adatbázis létrehozását terveztük – többé-kevésbé már össze is állítottuk –, aminek alapján bárhol, bármikor itt a régióinkban – és ez vonatkozik Borsod, Heves és Nógrád megyére is – meg tudjuk állapítani és mondani a beavatkozás szükségességét és mértékét. Központunkban több civil szervezetnek is helyet adunk, munkaterveik megvalósításába bekapcsolódunk, nem csak szakmai, de anyagi támogatást is biztosítunk ahhoz, hogy ez megvalósuljon. Ez a központ kifejezett szakmai jellegű, de civil szervezeteken keresztül foglalkozunk élő vizeink minőségével, a megye környezetvédelmi szennyeződéseinek összefogásával, szeretnék olyan hatékony tevékenységet produkálni, ami

valóban a már többször említett unokáinktól megkapott világot büszkén adhassuk vissza nekik. Ezért is figyelemmel leszünk munkatársaink tudati fejlődésére is: megvalósul a gyöngyösi Károly Róbert Főiskolával szeptemberben egy felsőoktatási tagozat, és a programunkban szerepel a felnőttképzés, továbbképzés, átképzés terve is.

– Kinek, mit kellene tenni a környezetvédelem hatékonyságának növelése érdekében? Látsz esélyt az emberek mentalitásának megváltoztatására?

– Én alapvetően optimista embernek tartom magam. Hiszek abban, hogy az emberek gondolkodása – és a környezetvédelem jelentős mértékben mentalitás, tudati állapot is – jó irányba változtatható. Ehhez mindenkinek hozzá kell tennie a magáét, minden szervezetnek és mindenkinek a maga helyén a saját feladatát kell maradéktalanul ellátnia. Az államnak, az önkormányzatnak, a szakmának, a civil szervezeteknek. És be kell tartani és tartatni a környezettel és annak védelmével kapcsolatos törvényeket, jogszabályokat, írott és íratlan normákat. Sajnos nem kerülnek végrehajtásra még a törvények sem.

Ennek egyik oka, hogy a gazdasági érdek és a működő tőke hatalma rátelepedett a társadalomra, az emberre. Ez esetenként azzal a következménnyel jár, hogy erdőket vágnak ki, mert szükség van a fára, zöldterületeket vonnak el a természet-től, parkokat, sportpályákat szüntetik meg. Csak a rendszerváltás óta az országban mintegy 300 futballpályát számoltak fel, ezek helyén nem ligetek, játszóterek létesültek, hanem lakóparkok, kereskedelmi központok, plázák. Salgótarján az atlétika egyik vidéki fellegvára volt, ma nincs atlétikai pályánk. Felszámolták a síküveggyár futball pályáját, használhatatlan az ország egyik legszebb környezetében fekvő Kohász-stadion. Ezek visszafordíthatatlan folyamatok, valahol ezt számon is kellene kérni...

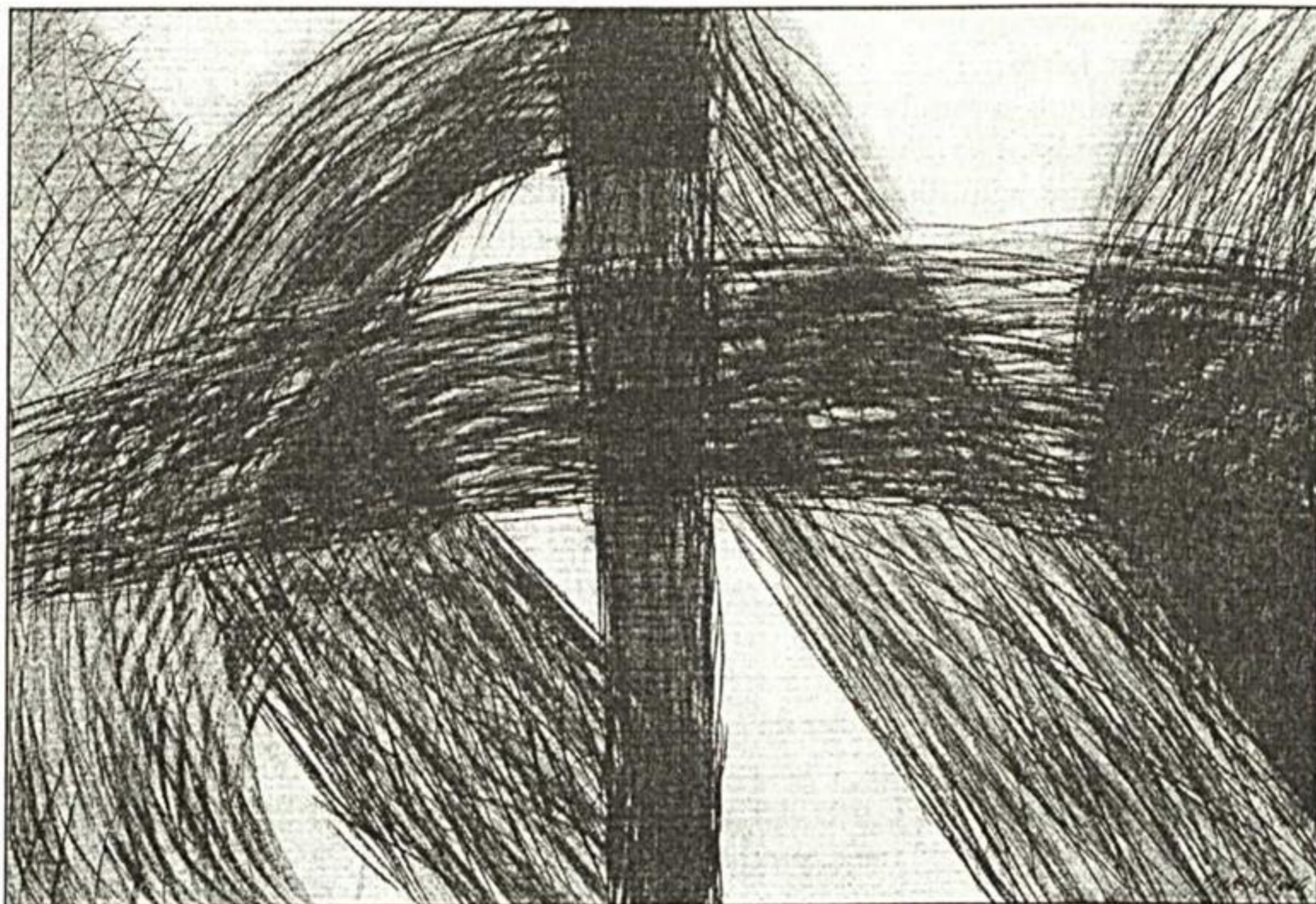
A jogszabályok semmibevétele is napi gyakorlattá vált. Például léteznek a hulladékgazdálkodással kapcsolatos törvények, jogszabályok. Hogy milyen lerakókat kell építeni, hogy a hulladékot csak lerakón lehet elhelyezni, hogy a hulladékot nem az utcára kell kirakni, hogy a szennyvizet nem a termőterületre kell kiönteni, hogy a levegőszennyezés büntetendő és így tovább. És mi történik? Tessék csak végig gondolni, minden tavasszal a kertes házaknál tömegesen égetik a nyesedékeket, a faleveleket, a hulladékokat. Ez egy bevett szokás, rossz beidegződés, pedig, ugye senkinek nem kell magyarázni, mit jelent ez. És még azok is csinálják, akik egyébként hangos szóval protestálnak, a globális felmelegedés ellen, az egészségtelen környezet ellen. Ez is egy magatartás.

A közterület fenntartás egyik fő feladata a parkoló autók megfelelő parkolási helyre való terelése. Ez rendben is van. No, de ugyanezen az emberek miért nem veszik észre és miért nem teszik szóvá, hogy a parkolóba beálló autós ne söpörje ki a szemetet az autóból? Miért nem figyelmezteti a szemetelőket? Azért, mert van egy olyan felfogás, hogy az nem az én feladatom. Az utcánkban lehetőség van kiskertek létesítésére, nem közvetlenül a ház előtt, hanem a ház és a közút között. Hallottam a megjegyzést: miért foglalkozunk mi ezzel, ez közterület, ez a város feladata. Ez is magatartás, ez is egy szemlélet. Tovább megyek: még nem hallottam arról, hogy rendőr megbüntetett volna még valakit azért, mert piszkos volt a kocsija, belülről. Vagy ha látta, hogy a palackot, a papírt, a csikket kidobált az ablakon. Pedig, úgy érzem, hogy mindenkinek a maga területe mellett ez is „beleférne”. A jóérzés ezt diktálnám. Ha csak ezt csinálnánk, nem kellene „szemeteskommandót” létrehozni. Hol vannak a közterület-felügyelők, hol

vannak az erdészek, hol vannak a vadászok, hol vannak a közrend-biztonságiak? És hol van az emberek jó ízlése? Ha ebben nem történik változás, akkor bizony a büdzsé az mindig üres lesz, nem lesz annyi pénz, hogy a magatartásból eredő problémákat megoldhassuk.

– *Mondják a környezetvédelem a gazdag országok és emberek passziója. Te pedig arra apellálsz – ha jól veszem ki a szavaidból –, hogy ez nem csak pénz kérdése.*

– Pontosan. Lépten-nyomon hallható, hogy nincs pénz rá, kevés a pénz. Számításaim szerint a környezeti problémák 60 %-a tudati, magatartásbeli okokra vezethető vissza. Hogyan lehet ezen változtatni? Neveléssel, a tudat formálásával. Amit már korán el kell kezdeni. Óvodákban, iskolákban, munkahelyeken, és otthon a szülői házban, a családban. Hiába tanulja a gyerek, hogy ne szemetelj, ha otthon egészen mást lát. Vagyis magyarra fordítva az egészet: ha nem történik meg egy tudati összetartás, egy szemléletváltás, akkor a technika rohamos terjedésével, ami nem is környezetbarát igazából, a romlás megállíthatatlan, visszafordíthatatlan lesz.

Butak András: Növekvő építmény VI.

XII. Országos Rajzbiennálé

(2004. november 20–2005. február 5.)

Ismét rajzkiállítás Salgótarjánban, a Nógrádi Történeti Múzeumban! Újra meggyőződhetünk a hazai kortárs egyedi grafika virtuóz változatosságáról, ismét találkozhatunk a kiállító művészek között már ismert „nagy nevekkel” s örömmel tapasztalhatjuk, hogy még a megelőző, XI. Országos Rajzbiennáléhoz képest is több fiatal, tehetséges, friss szemléletű alkotó jelentkezett e rendezvényre grafikai alkotással.

2004–2005-ben közel száz grafikusművész több, mint másfél száz alkotását láthatjuk. A rendkívül szigorú zsűri munkája eredményeként ez az anyag talán számszerűleg kevesebb, mint a korábbi biennálékon bemutatott alkotások mennyisége, ugyanakkor a bírálók által bemutatásra javasolt grafikák valóban a hazai kortárs rajzművészet legjavát képviselik.

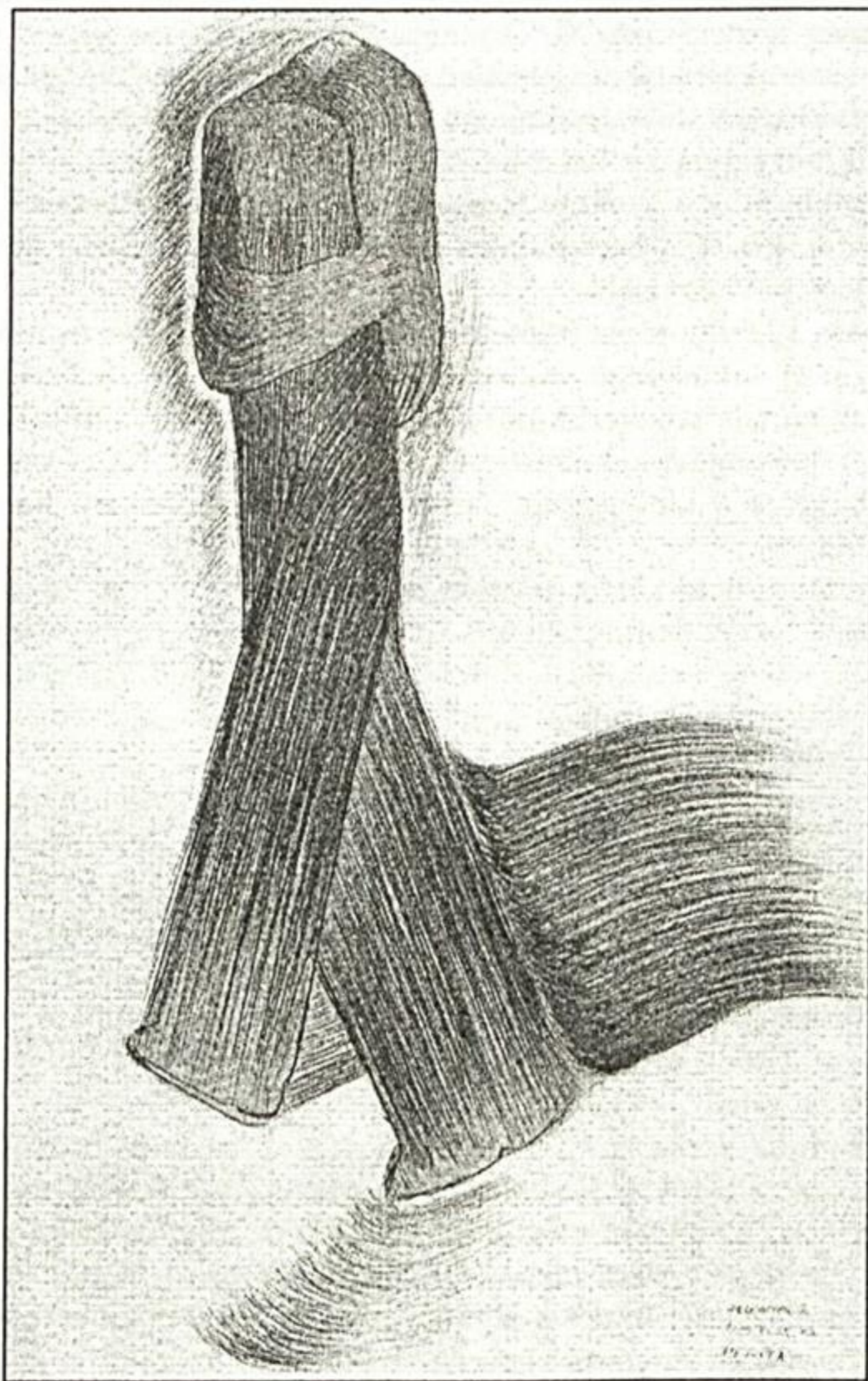
Közös vonása a kiállított műveknek – a kimagasló technikai és művészi színvonal s a kidolgozás sokfélesége, változatossága mellett – a „befejezettség”. Valamennyi, a Rajzbiennáléra bekerült mű önálló, konkrét egész, szinte nem is találkozzunk vázlatos rajzossággal, odavetettnek tűnő grafikákkal. Ezzel szemben számos mű rendkívül művesen kidolgozott, vagy összefogott, foltszerű hatásával a festményhez közelít.

A másik, tetten érhető közös jellemzője a XII. Országos Rajzbiennálén bemutatott alkotásoknak, hogy szinte teljesen eltűnt a klasszikus értelemben vett „szép rajz”. Az a rajz, amely naturálisabb formában felismerhető alakzatokat, formákat ábrázol, a vonalak szemet gyönyörködtető játékának, finomságának segítségével. Talán – a már évek óta Salgótarjánban rendszeresen kiállító – Maracskó Gabriella és Muzsnay Ákos grafikái őrzik a rajz hagyományos, a szó jó értelmében vett konvencionális értékeit. Műveiken a figurák tulajdonképpen realiztikusnak tekinthetők, a témát e művészek a vonalak rendkívül finom játékának segítségével bontják ki.

Mondhatnánk talán – ezek alapján -, hogy a rajz hagyományos értékei elvesztek. Felvetődik a kérdés, kapunk-e helyette valami mást, újat? Tudomásul kell vennünk – tárlatlátogatóknak és szakembereknek egyaránt –, hogy a ma technicizált világát már nem lehet a grafika megszokott eszközeivel megjeleníteni. A rajznak napjainkban egy digitalizált „szép új világgal”, harsogó reklámokkal kell versenyre kelnie. Tűnődhetünk azon, hogy jó-e ez, vagy rossz, a tényen már nem tudunk változtatni. Hogy az alkotók megörökíthessék a mást, új eszközökhöz kell fordulniuk s ezt bátran, kísérletező kedvvel meg is teszik. A képzőművészet műfajai közül különösen érvényes ez az egyedi rajzra, mely rögtönzésszerű voltánál, viszonylagos technikai egyszerűségénél fogva a legkönnyebben, leggyorsabban tud reagálni a változásokra. Fontos és lényeges ebben a fordulatban az, hogy a grafikus hogyan tudja kezelni ezeket az új eszközöket, tudja-e a művészi szintjére emelni a hagyományos rajztól idegen technikákat – a kátrányt, a vakolatot, a ragasztást, meg tudja-e őrizni a rajz öntörvényű spontaneitását, egyediségét. S végezetül, tud-e mindebből

„művészetet csinálni”, olyant, amely már nem elsősorban a szemet gyönyörködteti, hanem elgondolkoztat.

Annyi bizonyos, hogy a XII. Országos Rajzbiennálén bemutatott alkotások művészi erővel, magas színvonalon képviselik a kortárs hazai grafika – a fentiekben alapuló – legújabb irányzatait. Összevetve Közép-Európa legrangosabb hasonló jellegű rendezvényével, a Plzeni Nemzetközi Grafikai Biennálével – ahol Európán kívüli alkotók is bemutatkoznak – a Rajzbiennálének s vele a kortárs magyar rajznak nincs szégyellnivalója.

Gelencsér János: Helóta, 2004.

Egy különleges „hármaskönyvről”

A szüntelen gazdagodó Bettes István életműből egy különleges könyvet emelnék ki, amelyik igazából nem is Bettes – alkotás, hanem „csak” Bettes – válogatás, amit a *József Attila Emlékév* elején, a költő születésnapján centenáriuma örvéen újra elő lehet venni.

Bettes István egy kötetbe válogatta József Attila szubjektíve kiválasztott verseinek egy-egy sorát, versszakát és a szövegek mellé Dúdor István, az 1987 óta a dereski temetőben pihenő festőművész rajzait rakta, amelyeket a festő a lekéri elmegyógyintézetben készített.

Dúdor „jóakarói” 1984-ben fél évre záratták elmegyógyintézetbe – írja Bettes a válogatás végén – s ahol az intézménybeli sorstársak portréin keresztül József Attila világának bűvkörében próbálta meg a szellemi szegénység megrendítő állapotát megfogni. A rajzokat nézegetve Bettes István „megkísérelte, hogyan szólalna meg Dúdor József Attila hangján”. Ez a „hangzás”, szöveg és rajzok, vagyis kötet 2003-ban jelent meg a Lilium Aurum-nál *Gyémánthegyen* címen.

Bettes Dúdor portréit úgy „helyezte” a József Attila életműre, hogy a rajzok megtalálták elképzelése szerint azokat a szövegeket a művekből, amelyek a lét olyan helyzeteit, szféráit, hangzásait látatják meg a két életműben, amelyek összecsengenek, ugyanazt a létharc-módozatokat szólaltatják meg, ugyanarról szólnak, még ha más „nyelven” is.

Húsz év telt el 1984 óta, s a rimaszombati Városi Galéria mintegy a lekéri félévre emlékezve kiállítást szervezett a festő képeiből.

Szellemi erőterek találkoztak Rimaszombatban akkor, amikor elkezdődött a József Attila Emlékév. Ugyanis az emlékév budapesti nyitó eseményekor a rimaszombati Városi Galériában még mindig látható volt a *Gömör allegória* címet viselő Dúdor kiállítás.

A *Gyémánthegyenben* megjelent rajzokat is beleképzelhettük a kiállítás anyagába. A szellemi erőterek találkozása a *Gyémánthegyenben* (is) fókuszált: a gömői festő és a ferencvárosi költő életműpárlatában. Még akkor is, ha mi, gömöriek sem figyeltünk fel igazán Bettes kötetére.

Ez a másik ok, hogy Bettes István válogatását újra leporoljuk, átlapozzuk, s megálljunk a „gyémánthegyen” – gondolatban számolgatva a „kavicsokat zsebünkben” s kibontva az angyalok „vánkosokba tömött fehér szárnyait...”.

Mik is a kavicsok? S kik vagy mik az angyalok? Az életművekben a válasz.

Lehetetlen viszont nem megemlíteni a „mitikus allegóriák”-at, ha már a kiállítás címe is tartalmazza azt, és visszamehetnénk akár Tompa Mihály „allegorikus gólyájához”, vagy Rainer Maria Rilke „látomásos allegóriáihoz” az értelmezés labirintusvilágába, hogy megpróbáljuk kibogozni ezen fogalmak – szavak művészi üzenetét, de ez most nem feladatunk. Csak Werner Günthertől „lopunk el” egy metaforikus interpretációt, s ezzel úgy gondolom, megelégedhetünk ezen írás szintjén: „...az Angyal... az a világos vetítövászon, amelyre a legláthatóbb kontrasztban tükröztetjük rá az emberi életet és emberi sorsot...”

Ismernünk kell Dúdor István és József Attila életművét, azon túl is, hogy a költőt talán még mindig „proletárköltőként” tanítjuk és (legfeljebb) idézni tudjuk a „legnagyobb” verssorait. Persze, ha úgy vesszük ez is valami. Dúdor képeit pedig manapság nem oly gyakran látjuk a kiállítótermekben. A rimaszombati múzeumban 1990 decemberében létesített *Ecce Homo* címet viselő valamikori állandó Dúdor-kiállítást megszüntette a múzeum következő igazgatója. Szegényebb ezzel a város, meg mindenki.

Farkas Veronika írta Dúdor halálának ötéves évfordulójára készített kis kötetben: „Befejeződött egy újabb életpálya s végérvényesen kiegészült a triász Szabó – Bacskai – Dúdor. Egyként vallották, hitték és tették, hogy egyetemes, igaz művészetet lehet teremteni a provincián is, Nógrádban, a Medvesalján és Gömörben. A lezárult életpályák igazolják hitvallásukat. Művészetük az egyetemes magyar kultúra részévé vált. Sajnos a jelenlegi magyar kultúrpolitika alig vesz tudomást erről.” (Ahogy ma sem.)

Az Emlékév alkalom egy újabb útra, fel a „gyémánthegyre”.

Bettes István József Attila 39 verséből kiválasztott szöveggel és a 49 portrérérajz válogatásával „tett egy túrát” ama bizonyos „gyémánthegyre”, s mi vele tartunk. Szöveg és rajz összhatására figyelünk.

A kötet első két szövegrészlete – a gyémánthegyi bevezető után – a *Magyarokból* van. A megszólítás és felszólítás az elmúlás köszöntését követeli. Igazi „lírai vészjel” a legény az ásóval motívum kiválasztása. A szöveg rajzpárja közönyös bölcsességgel – egykedvűen szemlélődő arc, magas homlokkal – akárha intellektuál vonásokkal néz a világba. A második rajz mintha „régic dicsőséget idézni” nézeget tágranyílt szemekkel, kíváncsi várakozással. Reménykedik az Úristen

szánalmáért. A *Magyarokból* idéz versrészletet Bettes a tizenegyedik rajz mellé is, akár a legelső arcot látnánk más pozícióban, megvilágításban. Az ötödik „sors társnak” nem látjuk az arcát, az asztalra könyökölve „bókol” – a *Töredék-ből* van a szövegpárja. Asztal mellett ül a tizenhatodik is. Őt a szöveg jellemzi: „...száraz tófenék az arc, de ember.” (*Tanulmányfej*). A tizenharmadik és a huszonharmadik ismét a *Töredékből* „szólal meg” József Attila hangján. A hatodik „látnoki” portrérérajz mellé a *Gyönyörűt láttam-ból* idéz a „válogató”.

Dúdor életművében központi motívum a Krisztus-élmény. Ezt kiemeli a rimaszombati galéria kép-összekomponálása is.

A Krisztus-motívum József Attilánál a kiválasztott versrészletek közül a *Nem emel föl* négy sorosaiban (is) fellelhető a hetedik és nyolcadik portré mellett A hetedik rajz odafigyelő, érdeklődő tekintet, a nyolcadik maga a sátán pillantása – karikás szemekkel, eszelős tekintettel A vers mind az öt strófája – Bettes az első és utolsó választotta ki a rajzok mellé – megszólítás, közvetlenül Istenhez szólás. Az elhagyott gyermek felkiáltása: „Fogadj fiadnak. „is a Krisztus – én irodalmiasítása talán. A „kegyetlen árva” jelzős szerkezetének ellentétes hangulata feszültséget éleszt. „Vizsgáld meg az ügyemet” időhatározói mellékmondata, a vers záróakordja – *mielőtt magam feláldoznám*” is a krisztusi önfeláldozásra utal.

Az *ide újra szeretet jön* versrészlete mellett „jóságos anyóka” könyököl, kinek szemei démoniak, de az *El innen* két kétsorosának rajzpárja is a basáskodó undor és gyűlölet képmása – sötét karikás szemekkel.

A *Tél* a tizenötödik részletet adja. A szöveg „interpretálója” egy sapkás, dinamikus képmás. A *Parasztanyóka* versrészletei mellé három női portré került egymás mellé.

Az *Ajtót nyitok* visszatér az anya halálának élményéhez, 1919 decemberében – ekkor már nincs történelmi Magyarország – József Attila szabadszállási rokonaihoz utazott élelemért családjuknak. Mire hazaért Budapestre, a ferencvárosi otthonukba, az anyját már el is temették. Attila balatonszárszói utolsó napjai valamelyikén „szemrehányásokat tett magának”, hogy miért nem maradtak a Ferencvárosban. Mi hiányzott neki? Az *Elégiában* – a versből nem választott részletet Bettes – ott a kérdésszerű válasz: „Tudod-e milyen öntudat kopár öröme húz – vonz, hogy e táj nem enged, és miféle gazdag szenvedés taszít ide?”

Az *Ajtót nyitok*ból vett négysoros mellett lehunyt szemű, lehajtott fejű férfi a rajzon.

A *Karóval jöttél* – az utolsó versek egyike – okító, tanító négysora mellett egy állig begombolt komoly tekintetű, fegyelmet sugárzó arcot találunk. Ítéljük meg, hogy egy tanár póza rejlik-e ebben a rajzban, vagy nagyon erőltetett a belelátás? A vers önmagát, mint soha igazán felnőtté nem vált valakit szólít meg, a gyermekkor kép- és szókincséből építkezik a vers.

A *Nincs bocsánat* című költemény is József Attila utolsó hónapjaiban íródott. A vers dialógus, de mintha csak az egyik fél beszélne, a másik felet csak belehalljuk a szövegbe. A vers elején kemény hangsúlyt kap a tételmondat: „Légy, ami lennél: férfi.” Ha megpróbáljuk értelmezni: az legyél, ami nem vagy, s azzá akkor lennél, ha körülötted levő világ megengedné: önmagát megvalósító, személyiségét megalkotó férfi. A személyiség elvesztését bűnként éli meg. A harmincadik és a harmincötödik portrék mellett találunk e versből idézetet.

Bettes válogatásában a harminchetedik és az utolsó szöveg-rajz párosának

versrészlete az *Íme, hát megeltem hazámat...* kezdetű költeményből való, ami valószínűleg József Attilának is utolsó verse. Összegző költemény, búcsúzás alaphanggal. „E föld befogad, mint a persely” – a világ helyett. A világ rendjében nincs helye az „új világ”-ról ábrándozó költőnek, s a „bolondnak”. A feleslegesség érzetének megvilágosodása. Meghiúsult minden „próbatétel” – „bolondot játszottak” vele, sokat „vétettek ellene”. A szöveg dúdori rajzpárja egy a „szeme sarkából” gyanakvón – mintegy oldalról figyelő, dacos ráncvonallal a száj körül, ajkait keményen összezáró férfiportré.

Az utolsó szöveg-rajz kombináció szinte „szájbarágó” módon tartalmazza a kötet üzenetének – a József Attila – Dúdor István gondolati-művészi párhuzamának lényegét.

1955-ben – József Attila meg nem élt születésnapján – Nagy László idézte fel nagyszerűen a József Attila-igény szükségességét *Az örök hiány köszörűjén* című versében. (Ez a vers most 50 éves.) Ehhez a vershez hasonló József Attila – igényt jelez Bettes István *Gyémánthegyen* című „szöveg-rajz intarziája” szellemi, lelki rokonságot feltételez a költő és a festő között. A kötet egy „irodalmi kávéházat” megérdemelt volna (vagy még megérdemelne). Rimaszombatban míg a kiállítás tartott – éppen a falakra aggatott Dúdor-képek között (ha már állandó kiállítás nincs), a Városi Galériában.

A válogatás – így a recenzens is – erősen szubjektív, és nem is foglalkozik minden szöveggel és rajzzal, de a József Attila Emlékévben egy hivatalos József Attila – kép mellett kell legyen mindenkinek egy szubjektív József Attila – képe is. Amúgy ez van Bettes Istvánnak is.

(Dúdor István–József Attila: *Gyémánthegyen. A rajzokat és a költeményeket válogatta Bettes István. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2003.*)

Barangolás évszokról évszakra

A nógrádi vidéket sajátjának, a tájat magának valló, természetkedvelő, -szerető és -tisztelő ember nagy öröme a közelmúltban jelent meg Faragó Zoltán *Négy évszaknyi barangolás* című, a szerző szem-lelket gyönyörködtető, színes fotóival gazdagon illusztrált könyve. A külsőre is kellemes, karcsú (128 oldal terjedelmű, 16 oldal színes melléklettel illusztrált) kis kötet kora tavasztól tél végéig minden hétre kínál egy színes, szívhez szóló, lélekemelő kis elbeszélést. A könyv a Dióhéj könyvműhely gondozásában, a Nógrádi Média Kiadói Kft. és az URSA Salgótarjáni Üveggyapot Rt. támogatásával jelent meg. A nyomdai előkészítés Kalcsó István érdeme, a nyomtatás a HÍR-ÁSZ Kft balassagyarmati nyomdaüzemében, Hajdú József vezetésével történt.

Ennyit röviden a fontosabb „formai” tudnivalókról. A fiatal szerzőt, Faragó Zoltánt, a *Nógrád Megyei Hírlap* főszerkesztő-helyettesét, újságíróként pedig már aligha kell bemutatni az olvasónak. Megtettük ezt ugyanis e lap hasábjain első, *Öregtorony* című történelmi regényének méltatása kapcsán (*Palócföld*, 2003. 3. szám, 349–354), amely művében a XVI. század vérzivataros időszaka főleg nógrádi történéseinek árnyaltabb megismeréséhez szolgáltat hiteles adalékokat. A szerző második önálló könyvében „csak” műfajt és témát vált, helyszínt nem, hiszen marad szeretett szűkebb pátriája berkein belül, a nógrádi tájakon, ám most a történelem után a természetet veszi nagyítólencséje alá. Azzal foglalkozik, amihez igazán ért, amit nemcsak tud, de minden porcikájában érez. A táji környezet, a természet

szinte felfoghatatlanul gazdag, színes, gyönyörű világába vezeti és avatja be az olvasót.

E könyvében közzétett írásainak egy részét olvashattuk és élvezhettük már a *Nógrád Megyei Hírlap* hasábjain. A *Terepjáró* című sorozata 1998 óta – többnyire a szombati lapszámban – mintegy kétszáz kis darabjával tette kellemesebbé olvasói hétvégéjét. A magamfajta rest-lustának, egy-egy megerőltetőbb terepjárást, akár kisebb kirándulást is nehezebben vállaló idősebb embernek, vagy éppen a természet veszélyeinek még kitett kiskorú gyermeknek, óvodásnak vagy kisiskolásnak ki sem kell mozdulnia biztonságos otthonából, hogy az általa esetleg még soha nem látott, fel nem fedezett csodálatos természetben találja, érezze magát.

Könyvének szerintem fölöttébb fontos felvezetőjében a figyelmes olvasó Faragó Zoltán egész habitusáról képet alkothat. Gyermekkorának egy pillanatfelvételszerű, ám meghatározó emlékéjét idézi, ami megfogalmazása szerint „véletlenül fennakadt az idő rostáján”. Kész szerencse – mondhatnánk –, mert a szerző ebből táplálkozik, merít, örökít. Ahogy írja: „Az élmény, a természet egy-egy apró titkának megfejtése, szépségeinek felfedezése kárpótol mindenért, amit az élet egyébként nem adott meg – de létezik-e az előbbieknél nagyobb adomány? Kincsek ezek –, ha nem is a Kincs-völgyből származnak –, s pénzben kifejezhető értékük sincs. A következő történetek erdei és vízparti séták, vadlesek, madarász kirándulások, természetfotós túrák emlékét őrzik...”

Bizony, aligha létezik e könyvben leírt természeti kincsektől nagyobb adomány – válaszolhatnánk Faragó Zoltán fentebbi, feltehetően költőinek szánt kérdésére, mintegy fogadatlan prókátorként. És erről azonnal meg is győződhetünk, ha belelapozunk a szerző könyvébe. Mindjárt az első oldalak egyikén plasztikusan fogalmaz.

„A záporoszerű esőt verőfényes nap-sütés követi, a hideg szél báránnyelűket hoz, a derült idő ellenére sűrűszemű hódara hull... Március eleje van, s ehhez képest hideg. A napokban láttam egy érdekes természeti jelenséget is a Bükkben, igaz, jó messziről: egy sötét kis felhőből keskeny pásztában érkezett az égi áldás a hegyoldalba, miközben az égbolt másfelé jórészt derült, tavasziasan kék volt...” Miközben tallózok Faragó Zoltán könyvében, eszembe jut, hogy volt több kiállítása is a szerzőnek a *Terepjáró* fotóarchívumából. Ezek egyikét a *Nógrád Megyei Hírlap* hasábjain dr. Csongrády Béla méltatta is. Érdekes őt idézni, mert a szerző fotóiról írt sorok a könyv minden mozzanatára, mondatára, megfogalmazására is érvényesek. Íme egy részlet Csongrády írásából: „...valamennyi itt kiállított fotó azt bizonyítja, hogy Faragó Zoltán az intim részletekre, az emberléptékű, olykor alig észrevehető gyönyörűségekre, a kézzel fogható, kezünk ügyében lévő, de – micsoda paradoxon ez – éppen ezért nehezen észrevehető értékekre is figyel...”

Akár itt be is fejezhetném a könyvrecenzióját, hiszen a fentiektől szemléletesebben aligha ismertethetem azt. De azért engedtessek meg még néhány nekem különösen tetsző, vagy inkább engem megkapó idézetet közreadni a kötetből – mintegy az előbbieik igazolásaként is. Mondjuk az Ipoly folyócskánk környékéről. Az *Égerdoboz, bükk-makk-kupacs* című kis elbeszélésében így

ír a szerző: „Lomhán, vizét alig mozdítva folydogál az Ipoly Nógrádszakál alatt. A folyók ugyan, főleg ha lomhák, hömpölyögni szoktak, de az Ipoly legfeljebb áradás idején csinál ilyet, általában kora tavasszal, de olyankor sem minden évben. Egyébként megmarad medrében, aszály idején és egyes helyeken legfeljebb patakra emlékeztető méreteket mutatva.”

Ezt a pár sort azért idézem – miként a többit is –, hogy rámutassak, ez a kis kötet, nemcsak lélekemelő és szívmengető, de helyenként gondolatébresztő is lehet a figyelmes olvasó számára. Mert, hogy például miért olyan kiraboltnak, kifosztottnak, elesettnek, elhagyottnak és árvának tűnik esetenként és egy-egy szakaszán az egykor tiszta és bővizű, halban gazdag, parton álló égereitől ékesített, fűzfával felkoszorúzott, időtlen időktől ismert Ipolyunk? A szerző könyvében – kimondva-kimondatlanul – erre is utal. Tehette volna ezt kritika tárgyává is, mint környezetét érző, őrző és féltő ember akár keményebben, karakterisztikusabban is. Csakhogy a szerző olyannyira szereti a természetet, hogy talán csak a szépségei ragadják meg igazán, árnyékban szinte sohasem látja és láttatja azt.

Ezért is, no meg az időjárás szeszélyessége, mostanában inkább „rendellenessége” folytán is érdemes felvillantani néhány sort könyvének más részeiből is.

Faragó Zoltán ezen most és itt nem medítál, sőt határtalan természetszeretete miatt szinte elismeréssel adózik az időjárás és a klíma kiszámíthatatlanságának. Mert – mintha éppen a múlt év végéről szólna – ezt írja könyvének a *Decemberi verőfény* című részében: „December első napját mutatja a kalendárium, de amikor az ember a naptár lapja után az ablakra pillant, azt mondja: ki látott már ilyen telet?”

A természetben persze éppen ez a hihetetlen szeszélyesség szép, különösen olyankor, amikor senki sem szenved meg a nagy hideget, a havat, a jeges, csúszós téli utat, mint más években ilyenkor... Késő délelőtt, amikor kisüt a nap, és felszáll a sűrű reggeli köd, meszeszerű, földközeli párán keresztül érkező fényekben fürdik erdő-mező."

Ami Faragó Zoltán habitusából fakadó, feltehetően fölöttébb tudatosan megtervezett útjain, „négy évszaknyi barangolásai” közepette, jártában keltében lát, azt élet-, már-már kaleidoszkópszerűen láttatja is, mi több érzékelteti olvasójával. Talán újságírói vénájának és közvetlen természet-tapasztalatának is köszönhetően roppant racionálisan, lényegre törően, színesen, élményszerűen fogalmaz. Faragó Zoltán szívesen nyúl a metafora írói eszközhöz, és színesen alkalmazza azok halmazát. Ezekkel nemcsak hitelesen és életszerűen ábrázolja a természetet, de életre is kelti, sőt humanizálja, emberi tulajdonságokkal is felruhazza azt. Íme néhány a „telitalálatos” metaforái közül: „A felhő egy nagy dézsa, amit láthatatlan égi kezek megbillentenek...”, „Többször is kiszakadt a felhők hasa...” „Fény bujkál a lombok között, és színes falevelek táncolnak a levegőben...”

Hogy milyen lesz ez évi tavaszunk, még nem tudjuk. Könnyen lehet hogy hasonló, mint a szerző néhány évvel ezelőtti Káprásalja fejezetcím alatti interpretációjában, ahol újabb szép metaforákkal írja le az időjárást. „Tavasz tündér nem hagyja becserekészni magát, megfogni meg végképp’

nem: minden várakozás és vágyakozás ellenére hosszú időszakokra elbújik az ember elől, az enyhe déli fuvallatok helyett viharos északi szelet vág a szemünkbe, langyos eső helyett hódarát permetez, a napsütést meg elrejt valahová a köpenyége alá... Március vége ilyen az idén...”

A szerző „szikéjével” szinte élve boncolja a természetet, ám paradox módon, nemhogy fájdalom nélkül, de az olvasó nagy gyönyörűségére. A mikrokozmosz egy szeletét vizsgálja, amelyben, mint tudjuk kicsiben benne foglaltatik a makrovilág minden mozanata is. Ez az igazán nagy érdeme Faragó Zoltánnak, aki egyébként új könyvein dolgozik: *Kró* címmel egy újabb történelmi regényen, *Rügyfakadástól hóolvadásig* címmel pedig egy, fentiekben méltatott könyvéhez hasonló összeállításon.

Ezek megjelenését is várva most a *Négy évszaknyi barangolás* című kötetét ajánlom jó szívvel és érzéssel mindenki szíves figyelmébe, kiváltképp a környezeti ismereteket is tanító pedagógusok és a természet rejtelseivel, csodáival közelebbről most ismerkedő legfiatalabb nemzedék, az iskolák tanulói számára. Hogy mihamarabb megtanulják tisztelni, szeretni és óvni természeti környezetünket, amellyel oly’ üdvös lenne barátságban lenni, harmóniában élni. Faragó Zoltán e könyvében ehhez is utat mutat.

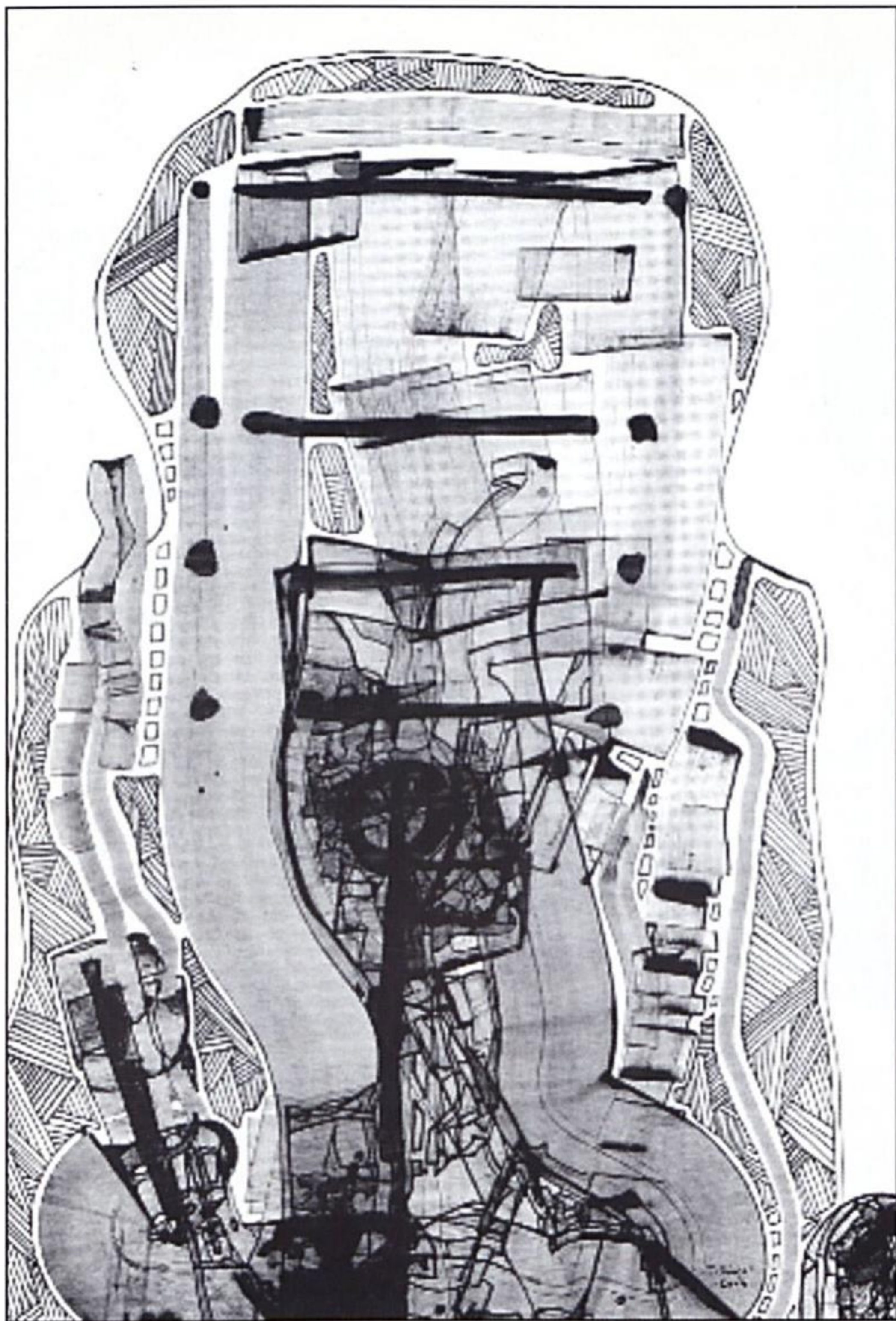
(Salgótarján, 2004. Dióhéj Könyvműhely)

Eddig megjelent:

- Ébresztő idő (antológia), Szerk. Kassai-Végh Miklós, Salgótarján, 1980.
Kelemen Gábor: Bakszekér (riportok), Salgótarján, 1981.
Laczkó Pál: Szalmakomisszár (elbeszélések), Salgótarján, 1981.
M. Szabó Gyula: Bordásfalak (riportok), Salgótarján, 1983.
Szepesi József: Elszórtan, mint a gyom (versek), Salgótarján, 1983.
Bódi Tóth Elemér: A mesék kapujában (versek), Salgótarján, 1983.
Praznovszky Mihály: Madách és Nógrád a reformkorban (tanulmányok),
Salgótarján, 1984.
Banos János: Széthasadt szájjal (versek), Salgótarján, 1986.
Lancelot nélkül. Emlékkönyv Gerelyes Endréről
(Szerk. Baranyi Ferenc, Kojnok Nándor, Laczkó Pál), Salgótarján, 1986.
Tamás István: Istenvert (versek), Salgótarján, 1986.
Konczek József: Egy szó (versek), Salgótarján, 1987.
Nagy Zoltán: Póruházi szerelmesek. Tréfás palóc mesék, Salgótarján, 1987.
Horváth István: Mezsgyén állva (tanulmányok), Salgótarján, 1988.
Ádám Tamás: Gyökerek lélegzése (versek), Salgótarján, 1988.
Erdős István: Párkányjárás (novellák), Salgótarján, 1989.
Németh János István: A demokrácia tragédiája (esszék), Rétság, 1990.
Szokács László: Hűségben a szűkebb hazához (interjúk), Salgótarján, 1997.
Dukay Nagy Ádám: Szobrok az esőnek (versek), Salgótarján, 1998.

Új folyam:

- Az ember tragédiája és az európai emberiség költemény (tanulmányok),
Salgótarján, 2002.
Praznovszky Mihály: Időről időre (esszék), Salgótarján-Veszprém, 2002.
A jelzők között élő város (szociográfiák), Salgótarján, 2002.
Nyéki Lajos: Párizsi vallomások (emlékezés), Salgótarján, 2002.
Balázs János: Versek vallomások, Salgótarján, 2002.
Kozma Dezső: Madách (tanulmányok), Salgótarján, 2003.
Solymár József: Palóc lakoma (Ízek és emlékek), Salgótarján, 2003.
Marschalkó Zsolt: Holdkirály (drámák), Salgótarján, 2003.
Solymár József: Palóc lakoma, Salgótarján, 2003.
Akit ismertek a fák. Id. Szabó István emlékére, Salgótarján, 2003.
Csongrády Béla: Vigaszágon (interjúk), Salgótarján, 2004.
Solymár József: A szalmaszállal megkötött szekér, Salgótarján, 2004.
Solymár József: Mekegő güdör (palóc adomák), Salgótarján, 2004.
Horváth István–Praznovszky Mihály: Ketten egy városról, Salgótarján, 2005.

Tellinger István: Fikció III. (2004)

9 770555 886015